

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри
Захарова О.В.
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)
«__» січня 2024 р.

«РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В
СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ»

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої
освіти
освітньо-професійної програми
«Міжнародний бізнес»
(назва освітньо-професійної програми)

Синейка Андрія Віталійовича
(прізвище, ім'я, по батьковій здобувача вищої освіти)

Науковий керівник:
Балабанова Н.В., к.н. з держ. упр.
доцент
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання.)

Рецензент:
Омельченко О.В.,
к.е.н., провідний фахівець
ТОВ «НоваПей»
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	7
1.1. Сутність та передумови розвитку міжнародної міграції	7
1.2. Система регулювання міжнародних міграційних процесів.....	17
1.3. Міжнародна міграція як фактор забезпечення економічної безпеки	22
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	30
2.1. Аналіз процесів міграції у світовій економіці	30
2.2. Оцінка впливу міграційних процесів на економічну безпеку України	48
2.3. Ефективність регулювання міжнародних міграційних процесів	62
Висновки до розділу 2	69
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	70
3.1. Заходи щодо підвищення ефективності регулювання міжнародних міграційних процесів	70
3.2. Удосконалення національного регулювання міжнародних міграційних процесів	93
Висновки до розділу 3	98
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Актуальність теми. Міграція істотно впливає на формування демографічної структури населення територій, стан регіональних та локальних ринків праці. Швидка зміна чисельності працездатного населення тієї чи іншої території через міграційні процеси призводить до дисбалансу попиту та пропозиції на ринках праці, зміни демографічної структури населення. Міграція багато в чому є відображенням соціально-економічних процесів, що відбуваються у суспільстві. Тому стають актуальними питання, пов'язані з вивченням факторів міграції, напряму, інтенсивності та структури міграційних потоків, а також підходів до їх регулювання.

У зв'язку з військовими діями в Україні підвищилась інтенсивність зовнішніх міграційних процесів, зокрема інтелектуальна, трудова та стаціонарна міграція молоді (сімей), а також міграції бізнесу, інтелектуальної власності та технологій, що набули критичних обсягів, спричиняючи загрозу сталому розвитку національної економіки. Такі тенденції не тільки поглиблюють соціально-демографічні диспропорції (зменшення демографічного та трудового потенціалу, депопуляція поселень, декапіталізація детермінант людського розвитку, поглиблення соціальної нерівності, девальвація освіти, зникнення середнього класу), а й є загрозою для національної й економічної безпеки через втрату ресурсного забезпечення, процесів економічного відтворення і відродження. Отже, формування ефективних заходів з регулювання міграції виступає найбільш актуальним питанням економічної безпеки України та вимагає розробки відповідних механізмів, інструментів і заходів управління міграційними процесами..

Мета і задачі дослідження.

Метою дослідження є визначення особливостей регулювання міжнародних міграційних процесів в системі економічної безпеки та визначення актуальних напрямів його вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні

завдання:

- конкретизувати сутність та передумови розвитку міжнародної міграції;
- дослідити систему регулювання міжнародних міграційних процесів;
- охарактеризувати міжнародну міграцію як фактор забезпечення економічної безпеки;
- проаналізувати процеси міграції у світовій економіці;
- оцінити вплив міграційних процесів на економічну безпеку України;
- визначити ефективність регулювання міжнародних міграційних процесів;
- запропонувати заходи щодо підвищення ефективності регулювання міжнародних міграційних процесів;
- розробити пропозиції щодо удосконалення національного регулювання міжнародних міграційних процесів

Об'єктом дослідження є міжнародні міграційні процеси в системі економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади регулювання міграційних процесів на міжнародному та державному рівнях.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: критичного, історично-логічного та діалектичного аналізу і синтезу, наукової абстракції, індукції та дедукції, узагальнення та порівняння, графічний метод. Крім того, були використані спеціальні методи економічного аналізу (кореляційно-регресійний, періодизації, індексний метод, аналіз структурних зрушень тощо), а також програма для роботи з електронними таблицями Microsoft Excel.

Наукова новизна отриманих результатів. В роботі систематизовані сучасні підходи та механізми регулювання міграційних процесів в системі безпеки та розвитку національної економіки.

Практичне значення отриманих результатів. Запропоновані напрямки вдосконалення та підвищення ефективності регулювання міграційних процесів у проекції економічної безпеки держави можуть бути застосовані в практиці державної політики врегулювання трудової та інтелектуальної міграції, а також стримування зовнішніх міграційних потоків з метою збалансування ринку праці.

Особистий внесок автора. складання комплексної картини результатів та досягнень у галузі моделювання міграційних процесів, здійснення порівняльного аналізу основних підходів до моделювання міграції

Апробація результатів роботи (у випадку наявності). Результати дослідження доповідались автором та отримали схвалення на Міжнародній науковій конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (м. Тернопіль, 2024).

Публікації. За результатами виконаного дослідження опубліковано 1 тези доповідей матеріалів конференції.

Обсяг та структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 64 найменувань та додатків. Зміст роботи викладено на 95 сторінках друкованого тексту, включаючи 8 таблиць і 18 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Сутність та передумови розвитку міжнародної міграції

«Міграція» («migrat») у перекладі з латинської означає «переміщення, переселення з одного місця на інше, зміна місця на тривалий або нетривалий час». У широкому сенсі слова міграція – це процес, що з зміною людьми місця проживання.

Хоча поняття міграції в юридичній літературі різні, проте всі вони представляють одне й те правове значення. Міграція (латинською мовою: migratio - переселитися) або переселення – це переселення людей з однієї країни в іншу назавжди чи тривалий час [11].

В одному з юридичні джерела міграції дають такі визначення:

- 1) переміщення, переселення;
- 2) переселення – як правило, пересування людей, пов'язане із зміною місця проживання [10].

Слід зазначити, що західний вчений та соціолог Е. Равенштейн у 1885 – 1889 роках першим визначив поняття та наукові основи міграції, встановив її теоретичні основи та закономірності. Е. Равенштейн дав міграції таке тлумачення, як «постійна чи тимчасова зміна людиною місця проживання» [16].

Соціологічний словник визначає міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вужчому або ширшому географічному просторі» [2, s. 224]. Схоже тлумачення міститься і в економічній енциклопедії: «Міграція населення – переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане із зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього» [3].

Підходи різних науковців до визначення поняття «міграції» систематизовано в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення поняття «міграція»

№	Автор, джерело	Визначення поняття «міграція»
1	А. Хомра [44]	«Міграція населення – це територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання».
2	І. Прибиткова [20].	У вузькому розумінні поняття міграції являє собою вид територіального переміщення населення, який завершується зміною постійного місця проживання
3	В. Овод [18].	«Міграція – це сукупність різних за своєю природою територіальних переміщень населення, які супроводжуються зміною місця проживання»
4	Ю. Римаренко[21].	«Під міграцією населення слід розуміти переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Оскільки міграція населення складається з міграційних потоків, поняття міграції застосовують і в множині – міграції»
5	В. Шелюк [39]	«Міграція – це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень»
6	М. Окольскі [24]	Термін «міграція» використовується тоді, коли увага звертається на мотив остаточного переселення.
7	А. Сова [34]	«Стосовно населення термін «міграція» відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин»
8	О. Ровенчак [26]	Міграція — це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію.

Отже, термін «міграція» можна трактувати у широкому та вузькому сенсах. У вузькому значенні міграція подається науковцями як залишення постійного місця проживання, «від'їзд», а широкому розумінні вона означає пересування населення всередині країни та між державами з урахуванням території та простору. Відомо, що міграція існувала як стійке явище за всіх

суспільно-економічних формаціях (первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної, соціалістичної), які супроводжували історичний розвиток людського суспільства. У ці періоди форми міграції виявлялися з різних причин. Наприклад, якщо в давнину причина зміни людьми місця проживання була пов'язана з господарсько-виробничими факторами, поділом праці, то в недалекому минулому або на сучасному етапі основні причини переселення людей з одного місця на інше пояснюються війнами, що відбуваються між державами, збройними конфліктами, територіальними домаганнями, расовим, релігійним, політичним, етнічним та ін. тиском.

Поняття міграції можна зустріти як у юридичних джерелах, так і у міжнародноправових актах. Наприклад, у термінологічному словнику, виданому ООН 1958 року, міграція пояснюється як «найважливіший напрямок пересування та переміщення населення в демографічному плані» [6]. Крім того, у 1989 році на 59-й сесії Міжнародної організації з міграції ООН термінам «міграція» та «мігрант» були дані такі визначення: «Міграція - невід'ємна частина процесу розвитку держав: тих, з яких особи їдуть, і тих, до яких намагаються потрапити, незалежно від причин переміщення. Мігрант - це особа, що переміщається з однієї держави до іншої потребує міжнародних міграційних послуг, які надаються міжнародними організаціями» [8].

В міжнародних нормативно-правових актах, внутрішньодержавних законах, а також докторинальних наукових теоріях особи, які перебувають у такому положенні, називаються мігрантами.

Слід зазначити, що на підставі норм міжнародного права та внутрішньодержавних законів при переміщенні населення залежно від статусу кордонів, що перетинаються, існує два типи міграції – внутрішня та зовнішня. Внутрішньою міграцією називається переселення з одного населеного пункту до іншого на території однієї країни. Тобто під внутрішньою міграцією мається на увазі переселення людей із однієї території на іншу в межах однієї країни.

Поняття зовнішньої міграції відображає різницю між числом тих, що в'їхали в країну і числом тих, що її покинули. Згідно з нашим національним законодавством, зовнішня міграція проявляється у формах імміграції та еміграції. До суб'єктів зовнішньої міграції належать біженці, особи, які мають намір отримати статус біженців та шукають сховища, трудові мігранти, транзитні мігранти, незаконні мігранти.

Коли кількість тих, хто в'їхав у країну перевищує кількість тих, хто її покинув, даний баланс називається імміграцією, коли ж число тих, хто залишив країну, перевищує кількість тих, хто в'їхав – еміграцією.

Слід зазначити, що залежно від терміну чи характеру перебування особи у країні прибуття, існують два види міграції: безповоротна міграція; зворотна міграція. Під безповотною міграцією мається на увазі залишення особою країни постійного проживання назавжди, якщо та назавжди. Такий вид міграції часто називають остаточною міграцією. На відміну від форми поворотної міграції безповоротна міграція відіграє важливу роль у формуванні населення країни прибуття.

Під поворотною міграцією мається на увазі повернення особи в країну постійного проживання після перебування (тимчасового або постійного проживання) з тією чи іншою метою на території іншої держави. Іншими словами, повернення особи до своєї країни або на місце постійного проживання після перебування в іншій країні щонайменше протягом року називається поворотною міграцією.

На підставі норм міжнародного права та внутрішньодержавних законів, залежно від шляхів здійснення міграції, розрізняють дві її форми – легальну та нелегальну. Легальною міграцією називають міграцію, що відповідає закону, дозволена законом та здійснювана в закономірній формі. Нелегальною міграцією називають міграцію, що здійснюється шляхом, що суперечить закону. Крім того, до цієї міграції можна віднести не регульовану законом і неформальну міграцію. Нерегульована міграція – це незаконний в'їзд, проживання чи робота особи у країні у разі, коли вона не має, відповідно до

міграційного законодавства, законного дозволу або документів на в'їзд до країни, проживання чи роботу у ній.

В даний час з урахуванням обмеження у міжнародній практиці використання терміну «нелегальна міграція» фактами контрабанди мігрантів та торгівлі людьми незаконірно реалізована міграція замінюється терміном «нерегульована міграція». Термін «нелегальна міграція» застосовується замість ряду термінів (незаконна, протизаконна, нерегульована та інша міграція), що використовуються для позначення випадків незаконного в'їзду іноземців до країни та перебування у ній після завершення дозволеного терміну проживання.

Слід зазначити, що причини міграції є різними. Сюди можна зарахувати економічні, політичні, національні, демографічні, расові, релігійні, географічні, військові, особисті фактори, фактор природних умов та ін.

До основних етапів міграційного процесу відносяться:

1) Етап, що включає заходи, які вживаються в рамках підготовки до від'їзду зі своєї країни. На цьому етапі громадяни будь-якої держави насамперед збирають певну інформацію про країну, до якої хочуть виїхати, знайомляться з законодавством цієї країни, що їх цікавить. Виконують у своїй країні визначені незавершені зобов'язання, які проводять належну роботу з документування, вирішують цивільні та інші питання.

2). Етап, що включає процес перетину державних кордонів для виїзду зі своєї країни до іншої країни. Сюди входять одержання особою необхідних документів та проходження відповідних процедур для перетину державних кордонів та в'їзду до іншої країни.

3). Етап, що включає процес адаптації (асиміляції) до місцевих умов прибуття до країни. Особа вживає необхідних заходів для оформлення законності перебування та забезпечення нормальних умов проживання країни прибуття. Наприклад, проходить реєстрацію у відповідних міграційних службах та отримує документи, що підтверджують його статус у країні прибуття.

Як видно проведеного аналізу, пов'язаного з міграцією, незважаючи на те, що міграції даються різні визначення, основна суть даних понять зводиться до переселення людей з одного місця до іншого внаслідок міграційних процесів. Вираз «міграційні процеси» є словосполученням із двох слів. На відміну від слова «міграція» вираз «міграційний процес» представляє дещо інше значення. Так, процес (lat. processus) означає поступову зміну стану об'єкта в якісному та кількісному відношенні у тимчасових рамках; сукупність взаємопов'язаних дій, хід тієї чи іншої роботи [12]. Правовідносини в галузі виїзду громадян України з країни, їх в'їзду до країни, в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну та їх виїзду з України, тимчасового перебування в Україні, надання їм дозволу для тимчасового та постійного проживання, проходження ними реєстрації, надання даним особам статусу біженців, втрати статусу біженців, позбавлення статусу біженців, а також державного контролю за міграцією та боротьби з нелегальною міграцією вважаються міграційними процесами [16].

Сучасні міграції безпрецедентні за масштабами, сьогодні практично не залишилися держав, не залучених до цієї найпоширенішу форму глобалізації. Одні є переважно експортерами людських ресурсів, інші імпортерами. Частина країн включена в різноспрямовані потоки, приймаючи та відправляючи людей [11].

Сучасні міжнародні міграції характеризуються низкою особливостей.

По-перше, змінився напрямок основних потоків. Люди рухаються з менш розвинених економік на більш розвинені. Насамперед масові міграції були переважно спрямовані у бік менш розвинених територій.

По-друге, сучасні міграції не пов'язані ні з колонізацією, ні із завоюваннями. Це відрізняє їхню відмінність від великих переміщень населення попередніх епох.

По-третє, розпалася колишня синхронність технологічного розвитку та демографічних процесів, які стимулюють міграцію. Раніше технологічно

передові країни мали і найшвидший ріст населення. Сьогодні швидке зростання населення переживають регіони, що технологічно відстають.

По-четверте, сучасні міжнародні міграції є масові міжкультурні рухи. Більш ранні міграційні процеси, зазвичай, перерозподіляли населення межох однієї культурної області. Нинішні міграції перетинають етнічні та культурні кордони, а часто – і межі релігій. Так, вперше в історії «однорідні групи мусульман проживають поза дар ал-ісламу...» [3].

При цьому зв'язок з вітчизною, насамперед що втрачається для мігрантів на далеких відстанях, тепер не переривається завдяки сучасним комунікаціям та авіасполученням [9, с. 304]. Зрештою, більшість сьгоднішніх мігрантів немає мети змінити постійне місце проживання. Вони вступають у міграційні процеси як тимчасові трудові мігранти. Будучи тимчасовими мігрантами, люди пристосовуються під середовище, створене капіталістичними ринками і стало глобальним. Ряд авторів вважає, що міграційні потоки рухаються в основному з найбідніших країн та регіонів світу.

Так, З. Бжезінський, поєднуючи демографічні та міграційні процеси, розглядає їх як нові джерела загроз глобальної стабільності. Він вважає, що міграційний тиск максимально із зони найбільшого соціального неблагополуччя, де зосереджені більша частина світового населення та більша частина світової бідності [15].

Однак більш пильний аналіз національного складу міграційних потоків та місць відправлення мігрантів показує, що найбідніші країни виключені як з розвитку, і з міграцій. Сучасні міжнародні міграції виявляють глибинні процеси інтеграції країн периферії в світову економіку, що розширюється. Найбільш активними учасниками міграцій як сторона, що відправляє, країни та регіони, що переживають період швидких змін у результаті включення до глобальних торгових, виробничих та інформаційних мереж.

Економічна глобалізація тягне за собою масове витіснення людей зі звичного способу життя та породжує мобільні групи населення. З іншого боку, включення в велику мережу торговельно-економічних відносин створює

найбільш активної та ініціативної частини населення цих країн є сприятливими можливостями для досягнення економічного благополуччя. Так що сучасні міжнародні міграції пов'язані не з відсутністю розвитку, а з розвитком як таким [4, с. 162]. Люди їдуть із товариств, що переживають капіталістичні ринкові відносини, що поширилися на них, і, як наслідок, - період структурної трансформації. Ненадійність місцевих ринків, їх слабка здатність поглинути робочу силу, витіснену з неринкових секторів, високий ризик безробіття змушують людей вдаватися до «самострахування». Воно досягається через розподіл трудового потенціалу сім'ї на різних ринках праці географічно різних регіонах, зокрема і там.

Таким чином, люди стають мігрантами, щоб вирішити економічні проблеми у себе вдома. Але в міру набуття досвіду життя в суспільствах з розвинутою економікою та високим рівнем споживання мотивація тимчасових мігрантів змінюється, і більшість із них залишається у прийнятій країні на невизначено тривалий термін. З часом формується власна інфраструктура підтримки, та міжнародна міграція набуває вигляду ланцюгової реакції.

Для багатьох країн трудові мігранти перетворилися на основну статтю експорту. Грошові перекази, які надсилаються мігрантами на батьківщину, допомагають не тільки конкретним сім'ям, а й економіці країн, що відправляють. Потік валюти від мігрантів у некризові часи підтримує курси національних валют.

Відповідно до синтетичної теорії сучасної міграції, причини сучасних міграційних процесів виходять за межі диспропорцій на ринку праці та диференційованої заробітної плати [18]. Специфічні структурні фактори свої для країн, що розвиваються, і свої для розвинених – породжують емігрантів з одного сторони та створюють попит на іммігрантів з іншого.

Причин міграції може бути багато. Велика кількість мігрантів у як привід для зміни місця проживання називають бажання підвищити свій рівень життя, і навіть змінити обстановку. Можна виділити і несприятливе економічне середовище, інфляцію країни, масове безробіття, економічну

кризу. У зв'язку з цим виникає природне бажання покращити якість та умови життя. Для цього знайти можливості реалізації професійного потенціалу, працевлаштуватися в іншому місці кращі умови роботи та оплати, на бажаній посаді, за спеціальністю; потреба у зміні та певному оновленні життя, розширенні знань та розвитку культури, як особистої, так і в цілому соціуму.

Явище міграції населення існує давно, багато країн впритул воно торкнулося 90-х років минулого століття, коли економіка була у стані кризи. Хвиля економічної та трудової міграції спричинила фінансову кризу та масове безробіття. Багато хто прагне виїхати з країни та влаштуватися на роботу нелегально. У середньому на рік легально намагаються знайти роботу в інших країнах близько 20 млн. осіб, кількість нелегалів більше у рази. У масовій міжнародній міграції приймають участь понад 100 країн.

Основною причиною міграції трудящих є економічна криза. Неможливість гідного заробітку всередині своєї країни змушує людей шукати вигідніші умови. Це стосується людей абсолютно всіх соціальних верств – і безробітних, і фахівців із високим рівнем навичок, які шукають кар'єрного зростання та кращих умов для розвитку. Мігранти переїжджають із країни з низькими заробітними платами та умовами життя до країн із більш вигідними умовами роботи.

Серед причин виникнення міграційних процесів особливе місце займає навколишнє середовище, яке виступає важливим чинником щодо стану здоров'я людей. Численними дослідженнями підтверджується тісний зв'язок захворюваності внаслідок забруднення природного оточення із територіальними переміщеннями населення. Зміни у регіональному розміщенні виробничих об'єктів, їх реструктуризація призводить до погіршення екологічної обстановки в регіоні, необхідністю зміни кліматичних умов за станом свого здоров'я.

Вступ до законного шлюбу, об'єднання з близькими людьми; розвиток етнічних та соціальних конфліктів, воєнні дії; конфлікти у ній, погіршення

умов праці, розвиток конфліктних ситуацій на роботі; випадкові обставини та інше - все це також є важливими причинами міграції.

Також можна назвати і культурні причини міграції населення. Бажання повернутися на свою історичну батьківщину, долучитися до культури предків, воз'єднатися з родичами, є причинами переселення. Є окрема категорія біженців-мігрантів, які залишають рідну країну через політичні переконання чи переслідування. А коли люди, рятуючи свої життя, тікають від війни, – це військова міграція.

Нелегальна імміграція за останні десятиліття стала невід'ємною рисою розвитку європейських країн, незважаючи на прийняття законів, що забороняють незаконне перебування та зайнятість іноземців. Сьогодні ні для кого не секрет, що нелегальні мігранти є загрозою національній безпеці приймаючих і транзитних країн, оскільки вони не піддаються державному обліку, виключені із системи офіційного працевлаштування, оподаткування та соціального захисту держави. Саме нелегальна міграція живить тіньовий сектор економіки, провокує загострення у суспільстві конфліктів на етнічному ґрунті, несе у собі загрозу погіршення криміногенної та епідеміологічної обстановки та є живильним середовищем для ксенофобії та радикального націоналізму.

В даний час основні фактори, що здійснюють безпосередній вплив на імміграційні настрої, мають політико-економічний характер. Однак у кожному конкретному випадку не можна, ймовірно, говорити про дію виключно одного фактора. Завжди на рішення людей іммігрувати впливає цілий конгломерат мотивів, зокрема: рівень розвитку країни, її стабільність, особисті та сімейні обставини громадян, матеріальний та культурний рівень життя, економічна кон'юнктура, стан національного ринку праці, демографічне становище тощо. Крім того, діє психологічний фактор, фактор стану здоров'я та інші. Від цих мотивів та факторів залежать критерії, за якими можна класифікувати міграційні потоки, що становлять міжнародну міграцію.

Таким чином, можна виділити різні причини міграції, оскільки на рішення людей іммігрувати впливає низка мотивів.

1.2. Система регулювання міжнародних міграційних процесів

Міжнародна міграція населення відіграє величезну роль у соціальному, економічному та демографічному розвитку більшості країн світу, є одним із важливих факторів функціонування всього світового господарства, об'єктом міжнародного регулювання. Залучення іноземних працівників за пріоритетними спеціальностями відповідно до потреб держави міграції є необхідністю для економічного розвитку. Проблеми міграції мають також політичний характер, так як вони пов'язані з перетином національних кордонів значною кількістю людей, а також із формуванням на території країни імміграції досить великих за розмірами громад з нестійкою міграційною поведінкою, що сприяє підвищенню соціальної напруги. Та й переміщення мігрантів на постійне місце проживання стає одним із джерел збільшення чисельності країн.

При розробці відповідного національного законодавства держави орієнтуються на міжнародні стандарти, що стосуються прав мігрантів. З цією метою чинні національні закони та інші нормативно-правові акти наводяться відповідно до вимог основних норм та принципів міжнародного права. Отже, міжнародне співробітництво у сфері міграції є одним із способів досягнення національних інтересів.

Серед основних принципів міжнародного права, що закріплені у ст.2 Статуту ООН від 26.06.1945г. та в подальшому конкретизовані у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються співробітництва між державами, виділяють принцип співробітництва держав, однією з цілей якого є міжнародна взаємодія, незалежно від відмінностей їх політичних, економічних та соціальних систем. Це актуально для вирішення проблеми

запобігання та припинення незаконної міграції та передбачено статтями багатьох міжнародних конвенцій та угод, що регулюють міграційні процеси, оскільки дані процеси в даний час важко контролюються через свою глобальності [5].

У зв'язку з цим можна відзначити, що міжнародні норми, що стосуються мігрантів, містяться в договорах, які мають обов'язкову силу держав-учасниць, різноманітних рекомендаціях і резолюціях, а в багатьох державах служать орієнтиром для законодавців, державних службовців та органів, що займаються питаннями міжнародного співробітництва у сфері міграції.

Усі міжнародні правові акти, що регламентують різні види відносин у сфері міграції (загальні питання, регулювання та захист прав біженців, переміщених осіб, правове становище іноземних громадян та т.д.), а також складові базисну основу для міжнародного співробітництва, умовно можна поділити на дві групи:

- **всесвітні** (міжнародно-правові акти, що містять загальні положення про права людини та основні свободи, пов'язані з міграційними процесами);
- **міждержавні** (міжнародно-правові акти спеціалізованої спрямованості, що містять положення про правовий статус окремих категорій мігрантів, що деталізують обов'язки держави-учасниці щодо встановлення у національному законодавстві відповідних положень, а також містять норми щодо протидії незаконній міграції).

У першій групі важливе місце посідають Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, які включають основні права людини: право на свободу пересування та вибір місця проживання в межах кожної держави; право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, та повертатися до своєї країни; право шукати притулок від переслідування в інших країнах та користуватися ним; декларація про громадянство; право на соціальний та міжнародний порядок.

Значну питому вагу мають міжнародні договори у сфері боротьби з незаконною міграцією. Основними міжнародно-правовими актами у сфері протидії незаконній міграції є Конвенція ООН (місто Палермо 15 листопада 2000 року) і проти транснаціональної організованої злочинності та протоколи, що доповнюють її: Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю та повітрю (місто Нью-Йорк, 15 листопада 2000 року) та Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання її. Україна ратифікувала ці документи у 2004 році, що наклало на неї певні зобов'язання як щодо вдосконалення внутрішнього законодавства, так і розвитку співробітництва з іншими державами, в т.ч. у сфері міграції.

Зупинимося на основних положеннях цієї Конвенції. Конвенція відносить до кримінальних такі небезпечні діяння, як відмивання злочинних доходів, корупція, участь в організованій злочинній групі та перешкоджання відправленню правосуддя, а також у ній виражена стурбованість у зв'язку з набуттям злочинності «транснаціонального» характеру. У Конвенції вказується, що транснаціональний характер злочин носить тоді, коли відбувається більш ніж в одній державі, або скоєно в одній державі, але суттєва частина його підготовки, планування, керівництва чи контролю має місце в іншій державі. Злочин скоєно в одній державі, але за участі організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або скоєно в одному державі, та її суттєві наслідки мають місце у іншій державі.

Протокол, що доповнює Конвенцію, проти незаконного вивезення мігрантів по суші, морю та повітрю визначає низку понять, пов'язаних з незаконною міграцією: незаконне ввезення мігрантів, незаконний в'їзд і підроблений документ на в'їзд-виїзд або посвідчення особи. Держави – учасники Конвенції та Протоколу зобов'язані здійснювати співпрацю з метою протидії незаконній міграції, яка полягає в обміні інформацією про діяльність нелегальних перевізників, документи на в'їзд та виїзд, законодавчий та

правозастосовчій практиці. Крім того, протокол визначив заходи протидії незаконній міграції, які мають вживати держави-учасниці.

Другий протокол, що доповнює Конвенцію – Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми та покарання її. Цей Протокол пропонує першочергові заходи щодо боротьби з торгівлею людьми, а також щодо надання захисту та допомоги жертвам цієї торгівлі. У ньому викладено вимоги до розробки правової та законодавчої бази, де необхідні поправки, що дозволяють більш чутливо карати організаторів торгівлі людьми (боротьба з нелегальною проституцією тощо).

Регулюють питання протидії незаконній міграції Женевська конвенція про відкрите море (місто Женева, 24 квітня 1958 року) і Конвенція ООН з морського права (місто Монтего-Бей, 10 грудня 1982 року) року). Женевська конвенція про відкрите море спрямована на регламентацію спільних питань використання моря, у тому числі протидії незаконної міграції з порушенням державної території держави, що проходить морем. У Конвенції ООН з морського права питань протидії нелегальній міграції присвячена ст. 19, яка визнає порушуючим мир, добрий порядок чи безпеку прибережної держави прохід іноземного судна, якщо в територіальному морі воно здійснює, в числі іншого, посадку або висадку будь-якої особи, всупереч імміграційним законам та правилам прибережної держави.

Окремо необхідно виділити міжнародно-правові акти, спрямовані на захист прав трудящих-мігрантів. До них належать Конвенція Міжнародної організації праці «Про зловживання в галузі міграції та забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей та звернення» (місто Женева, 24 червня 1975 року), та Європейська конвенція про правовий статус трудящих мігрантів (місто Страсбург, 24 листопада 1977 року).

Конвенція Міжнародної організації праці ст. 3 закликає кожного члена Організації, у межах своєї юрисдикції та у співпраці з іншими державами-членами, вживати всіх необхідних заходів: щодо припинення таємного міграційного руху та незаконного найму мігрантів; проти організаторів

незаконного чи таємного пересування мігрантів, тих, хто шукає роботу, а також проти тих, хто наймає незаконних іммігрантів; для запобігання та ліквідації зловживань.

Друга група міжнародно-правових актів, що протидіють незаконній міграції, як згадувалося раніше, це міждержавні угоди. Угода про співпрацю країн-учасниць СНД у боротьбі з незаконною міграцією, у якому визначаються основні напрямки протидії незаконній міграції, що стосуються імміграційного контролю, вироблення механізму депортації незаконних мігрантів, обліку незаконних мігрантів, гармонізація національного законодавства у сфері відповідальності незаконних мігрантів та осіб, які сприяють незаконній міграції, обміну інформацією, підготовки та підвищення кваліфікації працівників міграційних органів, які займаються боротьбою із незаконною міграцією. Сторони угоди взаємодіють з метою вироблення механізму депортації незаконних мігрантів, обліку незаконних мігрантів, гармонізації національного законодавства у сфері відповідальності для незаконних мігрантів та осіб, які сприяють незаконній міграції, обміну інформацією, підготовки та підвищення кваліфікації працівників міграційних органів, які займаються боротьбою з незаконною міграцією. У цій Угоді вперше на міждержавному рівні було надано визначення незаконної міграції як «протиправної діяльності, що становить загрозу громадській безпеці, економічній стабільності, що сприяє зростанню злочинності», а також «незаконних мігрантів», під якими розуміються громадяни третіх країн, які порушили правила в'їзду, виїзду, перебування та транзитного проїзду через територію країн СНД, у тому числі громадяни країн СНД, які порушили правила перебування на території однієї з держав-учасниць Угоди, встановлені національним законодавством.

На жаль, треба констатувати, що ефективність цих домовленостей дуже проблематична. Не всі держави з тих чи інших причин приєднуються в повному обсязі обсяг до прийнятих документів або затягують внутрішньодержавні процедури щодо їх ратифікації, тому деякі з угод, у тому

числі міждержавних, не набрали чинності та застосовуються на тимчасовій основі.

Слід зазначити, що міжнародних угод та концепцій недостатньо, якщо вони не підкріплюються внутрішньодержавною законодавчою та правозастосовчою практикою. Однак ситуація, що склалася в останні роки, з постійним зростанням кількості незаконних мігрантів дозволяє констатувати, що правозастосовна діяльність поки що не приносить необхідного позитивного результату. Держави, як правило, не готові розглядати проблеми соціальної інтеграції щодо мігрантів, які незаконно в'їхали чи перебувають на території країни з порушенням законодавства. У багатьох країнах світу становище мігрантів ускладнюється у зв'язку з посиленням вкидання різнополюсних думок та оцінок існуючої ситуації з міграцією в регіонах та окремих країнах. Тому необхідно досягати такого законодавчого рівня, різнопланової підготовленості та поінформованості, які б забезпечили міцні позиції держави у вирішенні міграційних проблем та досягнення національних інтересів на міжнародній арені у сфері міграції

Таким чином, ефективність запобігання та припинення незаконної міграції значною мірою залежить від активного та цілеспрямованого міжнародного та міждержавного співробітництва. Звідси випливають відповідні завдання для державних органів України щодо активного розвитку міжнародного співробітництва з метою ефективного вирішення проблем у сфері міграції.

1.3. Міжнародна міграція як фактор забезпечення економічної безпеки

Проблемі економічної безпеки держави приділяли увагу у всі часи. Вона знаходила відображення у працях Демокріта, Аристотеля, Платона, багатьох інших давніх і сучасних філософів, економістів і політиків. Необхідність

забезпечення національної безпеки історично та логічно виникла одночасно з появою державності та національних інтересів. У сучасних умовах безпека держави заслуговує на особливу увагу, оскільки вона тісно пов'язана з посиленням глобалізації світової економіки та наростання глобальних проблем.

Термін безпека є всебічним і загальносистемним, відбиваючи у масштабі завдання забезпечення сталого розвитку як єдиної суверенної держави. Зміни, що відбувалися в міжнародній обстановці, поклали початок новим підходам у сфері політичних, економічних та військових відносинах країн світового співтовариства. У цих умовах забезпечення національної безпеки тісно пов'язано з вирішенням економічних питань. Водночас, оскільки загроза війн у сучасному світі посилилась, з особливою гостротою постає проблема забезпечення економічної безпеки держави та практичних кроків у цьому напрямі. Актуальність цієї проблеми обумовлена також обставинами внутрішнього та зовнішнього характеру.

По-перше, ускладнення внутрішньо-економічних та соціально-політичних проблем у низці країн: дефіцит держбюджету, безробіття, розгул "тіньової економіки" та інші негативні явища спаду виробництва, політичної нестабільності та загострення соціальної напруженості у суспільстві. Внаслідок цього відбувається руйнування економічних засад забезпечення національної безпеки.

По-друге, в умовах ослаблення одних країн посилюється прагнення інших держав до військово-технологічної переваги над ними, використання економічних важелів тиску для досягнення своїх політичних інтересів

По-третє, життєво важливими стають питання дотримання певного балансу між позитивними та негативними сторонами впливу зовнішньоекономічних зв'язків на хід та темпи соціально-економічних перетворень, а також забезпечення обороноздатності держави.

Таким чином, одним з найважливіших першочергових завдань будь-якої держави світу в даний час є досягнення такого рівня економічної безпеки, який

забезпечував би внутрішню стабільність, активну участь країни у міжнародному поділі праці та одночасно гарантував її національну безпеку.

З одного боку, економічна безпека країни виступає найважливішою складовою в системі національної безпеки, яка формує захист національних інтересів, а з іншого – безпосередньо є умовою додержання та реалізації національних інтересів в сфері фінансування, створення доходів та здійснення витрат тощо. Економічна література не містить єдиного визначення «економічної безпеки», що негативним чином позначається на обґрунтуванні її концептуальних засад. Більшість вітчизняних та зарубіжних науковців розглядають економічну безпеку з точки зору певного стану національної економіки, який дає можливість забезпечувати стійкість щодо внутрішніх і зовнішніх загроз та дозволяє задовольняти потреби особистості, сімей, суспільства, держави (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Систематизація підходів щодо визначення
поняття «економічна безпека»**

<i>Автор</i>	<i>Поняття економічної безпеки з погляду науковця</i>
Л. Абалкін	Економічна безпека держави – це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно, вирішувати соціальні задачі і коли держава має можливість розробляти та впроваджувати в життя незалежну економічну політику.
І. Мішина	трактує економічну безпеку зі сторони економічних відносин, горизонтальних і вертикальних, між різними суб'єктами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів
З. Варналій	Економічна безпека держави – охоплює захищеність всієї системи економічних відносин, які визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його окремих соціальних груп, а також формують основи обороноздатності країни, захищеність від небезпек та загроз, джерелом яких є внутрішні та зовнішні протиріччя.
В. Мунтіян	Економічна безпека держави – це загальнонаціональний комплекс заходів, який направлений на постійний та стабільний розвиток економіки держави та включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.
Г. Пастернак-Таранушенко	Економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців
М. Єрмошенко	Економічна безпека характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати на

	основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери.
В. Воробйов	Економічна безпека держави – це стан економічного забезпечення національної безпеки держави, загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний, збалансований та стабільний розвиток економічної системи держави, забезпечення самодостатності та стійкості системи, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім
М. Єрмошенко	Економічна безпека держави – це такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери.
Власне визначення	Економічна безпека держави – це стан економічного механізму країни, який дозволяє зовнішнім і внутрішнім чинникам, забезпечувати стабільний розвиток економіки держави від олігархічного впливу на економіку країни, та підтримувати розвиток вітчизняної економіки і патріотизму держави.

Таким чином, більшістю дослідників економічної безпеки сформульовано висновок, що до основних структурних елементів економічної безпеки, які використовуються при аналізуванні її стану та динаміки, відносять наступні: фінансова безпека; енергетична безпека; соціальна безпека; сировинно-ресурсна безпека; продовольча безпека; інноваційно-технологічна безпека; зовнішньоекономічна безпека.

Параметри всіх складових економічної безпеки мають бути збалансованими, а їх значення повинно бути достатнім для підтримання належного рівня стійкості системи до внутрішніх і зовнішніх впливів в рамках поточного та довгострокового періодів.

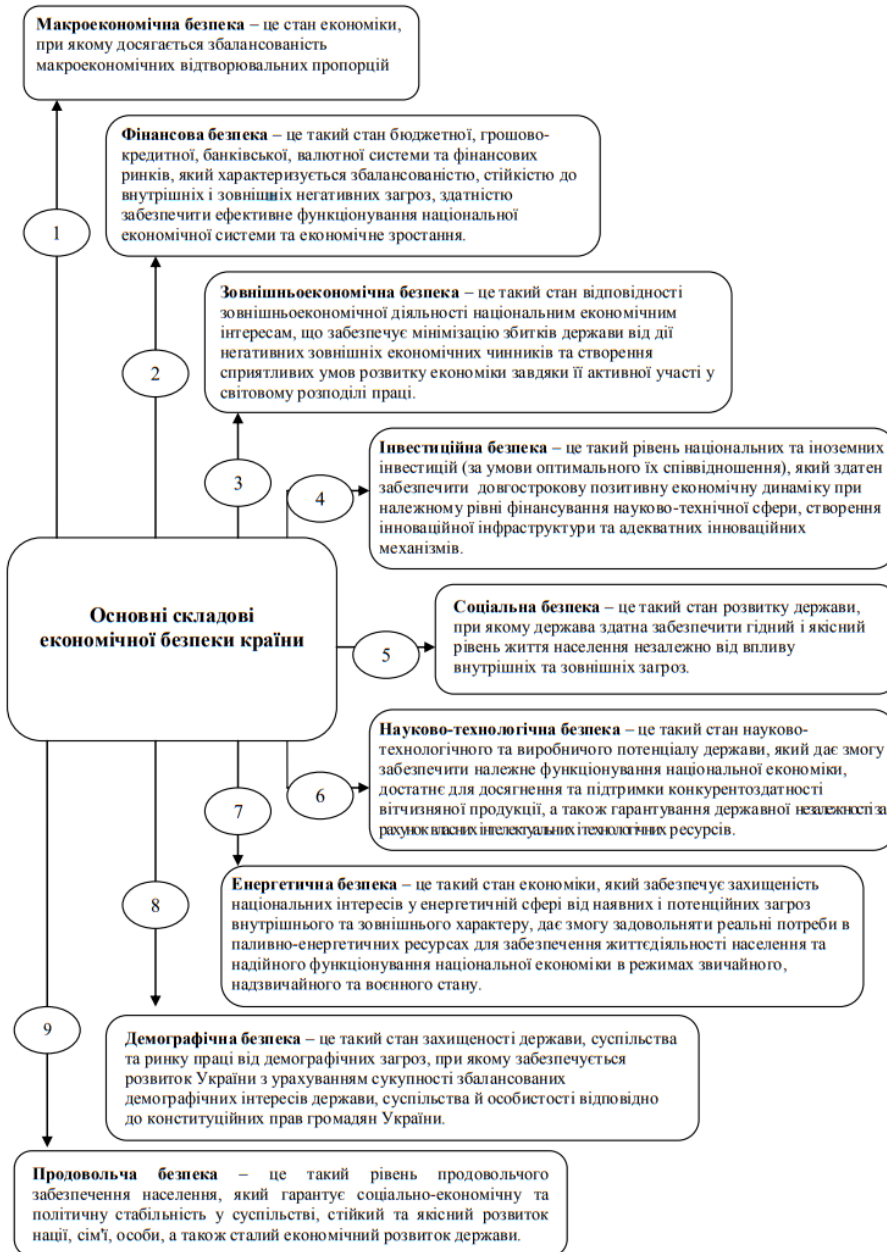

Рис. 1.1. Складові економічної безпеки країни

Таким чином, відсутність єдиного підходу щодо сутності економічної безпеки та визначення її складників в наукових дослідженнях та нормативно-правовій базі спричиняє ряд суперечностей та провокує неточності в розрахунках інтегрального показника її рівня. Виходячи з цього вбачається доцільним проведення більш чіткого розмежування економічної та соціальної складових національної безпеки держави.

Варто відзначити, що на сьогодні основними проблемами в забезпеченні економічної безпеки України є наступні:

- поглиблення кризових явищ в економіці в Україні на фоні збройної агресії з боку російської федерації;
- зростання корупційних ризиків;
- істотне зниження рівня добробуту населення та ріст безробіття;
- збільшення обсягів тіньової економічної діяльності;
- різкий спад реального ВВП;
- втрата інвестиційної привабливості нашої держави.

Отже, економічна безпека країни відображає той стан захищеності від ймовірних ризиків та загроз, який і утворює прийнятний рівень економічної незалежності, стабільності та розвитку на довгострокову перспективу. Пріоритетним при цьому є збалансована політика держави щодо структурної перебудови економіки, стимулювання інноваційноінвестиційної активності, розвитку підприємництва, пришвидшення інтеграційних процесів тощо.

Міграція може мати різноманітний вплив на економічну безпеку держави, і це може бути як позитивним, так і негативним чинником:

Позитивний вплив:

1. Економічний розвиток: Міграція може забезпечити додаткову робочу силу для економіки країни, що сприяє збільшенню виробництва та зростанню економіки.

2. Інновації та розвиток: Мігранти часто приносять з собою нові ідеї, досвід та навички, що сприяють інноваціям і розвитку в економіці.

3. Поповнення бюджету: Мігранти, які працюють та сплачують податки, можуть підвищити доходи країни, що сприяє збільшенню бюджетних надходжень.

4. Диверсифікація працівників: Наявність мігрантів у різних секторах праці дозволяє розширити базу навичок та кваліфікацій працівників.

Негативний вплив:

1. Виток мозків: Міграція висококваліфікованих працівників може призвести до втрати цінного персоналу для держави, що має негативний вплив на економіку та інновації.

2. Соціальні та економічні навантаження: Значне зростання населення через міграцію може викликати соціальні та економічні проблеми, такі як збільшення потреб у житлі, охороні здоров'я, освіті тощо.

3. Конфлікти та інтеграційні проблеми: Невдалий процес інтеграції мігрантів може призвести до соціальних конфліктів та погіршення соціальної коесії.

4. Негативний ефект на економіку країн висилки: Деякі країни можуть відчувати втрати від відтоку робочої сили та втрати спеціалістів, які виїжджають на роботу в інші країни.

Усі ці аспекти важливо розглядати при аналізі впливу міграції на економічну безпеку держави, оскільки вони можуть мати значний вплив на економіку та соціальну стабільність.

Висновки до розділу 1

Як видно з проведеного дослідження та аналізу, всі правовідносини, що виникають в області міграції у межах певного часу, вважаються міграційними процесами. Хоча в юридичній літературі спостерігаються різні підходи до міграційних процесів, проте основна правова сутність даних понять однакова.

Все це служить правильному і закономірному регулюванню міграційних процесів.

У сучасних умовах міграція населення перетворилася на один із найбільш значимих структурних елементів економіки більшості країн. Співтовариства мігрантів, що проживають за кордоном, об'єднуються в добре організовані, стійкі спільноти, що з'єднують країни походження та країни прийому. У рамках даних спільнот здійснюється циркуляція фінансового, культурного та людського капіталу, а також інформації та ідей. Міграція стала не лише невід'ємною частиною сучасної системи світового господарства, але й потужним джерелом його розвитку. Необхідно формувати таку міграційну політику, яка дозволяла б повною мірою скористатися потенційними економічними вигодами від міграції, паралельно вирішуючи пов'язані з нею соціальні та політичні проблеми. Легальна імміграція відіграє важливу роль у зміцненні в економіки, заснованої на знаннях, та в економічному розвитку.

Економічна безпека є складною системою, що охоплює різні стани економіки, що, у свою чергу, знаходить своє відображення у способах захисту національних інтересів та потреб особистості, нашого суспільства та держави. Міграція, у свою чергу, є одним із факторів, що впливають на економічну безпеку держави загалом.

Міграція населення складний, різноманітний за формами та наслідків процес, що займає значне місце у розвитку товариства. Вплив даного процесу на економіку потребує регулярного аналізу, контролю та вивчення. Для підтримки гідного рівня економічній безпеці державі необхідна грамотна міграційна політика.

РОЗДІЛ 2. РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Аналіз процесів міграції у світовій економіці

Опис та аналіз зміни характеру міграції у всьому світі з різних точок зору, у тому числі що враховують економічні, соціальні виміри та аспекти безпеки (і пов'язані з ними основи правової політики), необхідно починати з розуміння основних показників.

За наявними оцінками, за останні 50 років відбулося збільшення чисельності міжнародних мігрантів. У 2022 році в країні, яка не є країною їх народження, проживало майже 295 млн осіб, або приблизно на 138 мільйонів більше, ніж 30 роками раніше (у 1990 році - 153 мільйони) і більш ніж у три рази більше за їх ймовірну чисельність у 1970 році (94 мільйони). Частка міжнародних мігрантів загалом населення світу також збільшилася, але приріст був незначним. Переважна більшість людей живуть у країні, де вони народилися.

Таблиця 2.1

Динаміка міжнародної міграції

Рік	Чисельність міжнародних мігрантів	Мігранти у % від населення світу
1970	84460125	2,3
1975	90368010	2,2
1980	101983149	2,3
1985	113206691	2,3
1990	152986157	2,9
1995	161289976	2,8
2000	173230585	2,8
2005	191446828	2,9
2010	220983187	3,2
2015	247958644	3,4
2020	280598105	3,6
2022	295189206,5	5,2

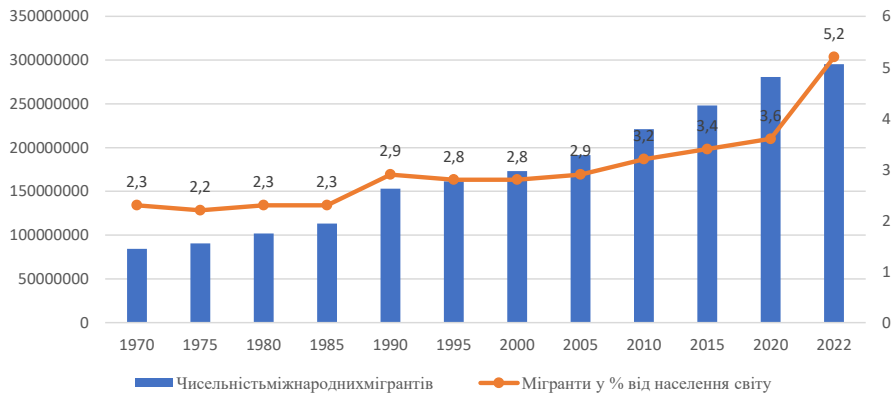

Рис. 2.1. Динаміка міжнародної міграції 1970-2022 рр.

Європа в даний час є найбільшим місцем призначення міжнародних мігрантів, нараховуючи 87 млн. мігрантів (30,9% від усіх міжнародних мігрантів), за якою слідує Азія з 86 млн. міжнародних мігрантів (30,5%)⁹. Північна Америка є місцем призначення для 59 млн міжнародних мігрантів (20,9%), за нею слідує Африка з 25 млн. мігрантів (9%). За останні 15 років кількість міжнародних мігрантів у Латинській Америці та Карибському басейні більш ніж подвоїлася від приблизно 7 млн до 15 млн осіб, що характеризує цей регіон найвищим темпом зростання чисельності міжнародних мігрантів та місцем призначення 5,3 відсотка всіх міжнародних мігрантів. В Океанії проживає близько 9 млн. міжнародних мігрантів, або близько 3,3 відсотка всіх мігрантів. Зростання числа міжнародних мігрантів, які проживають у кожному регіоні в період 2005-2022 років, показано на рис.2.2.

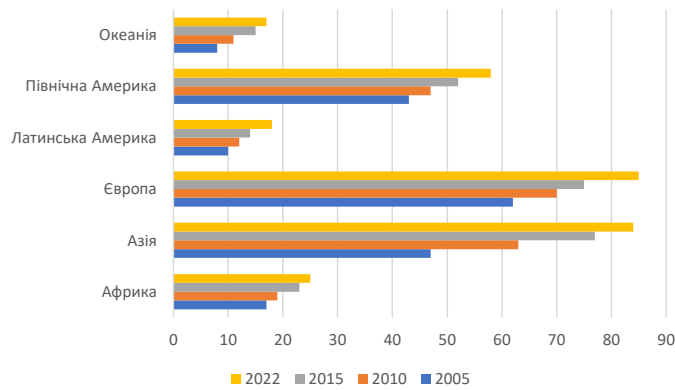

Рис.2.2. Динаміка міжнародної міграції за регіонами світу

На Океанію припадає найбільша частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення, при цьому 22% населення народилися в іншій країні. Північна Америка займає друге місце по частці міжнародних мігрантів — 15,9%, за нею слідує Європа — 11,6%. У Латинській Америці та Карибському басейні, Африці та Азії частка міжнародних мігрантів становить, відповідно, 2,3%, 1,9% та 1,8%.

Як і протягом останніх 50 років, Сполучені Штати Америки залишаються основною країною призначення мігрантів, у яких проживає понад 51 млн міжнародних мігрантів. Німеччина стала другою за значущістю країни призначення з майже 16 млн міжнародних мігрантів, а Саудівська Аравія є третьою з основних країн призначення, нараховуючи 13 млн міжнародних мігрантів.

Список 20 основних країн призначення для мігрантів наведено у лівій частині рис. 2.3. Оскільки майже 18 млн. вихідців з Індії проживають за кордоном, вона має найбільшу кількість емігрантів у світі, що робить її провідною країною походження у глобальному масштабі. Мексика є другою за значенням країною походження, з якої виїхало близько 11 млн осіб. Третя

головна країна походження – російська федерація, за якою слідує Китай (близько 10,8 мільйонів і 10 мільйонів відповідно).

П'ятою за значимістю країною походження є Сирійська Арабська Республіка, оскільки понад 8 млн сирійців проживають за кордоном, в основному як біженці в результаті великомасштабного переміщення протягом останнього десятиліття (див. розгляд цього питання в розділ про біженців нижче). На правій частині рис. 2.3 представлено 20 основних країн походження мігрантів у 2022 році.

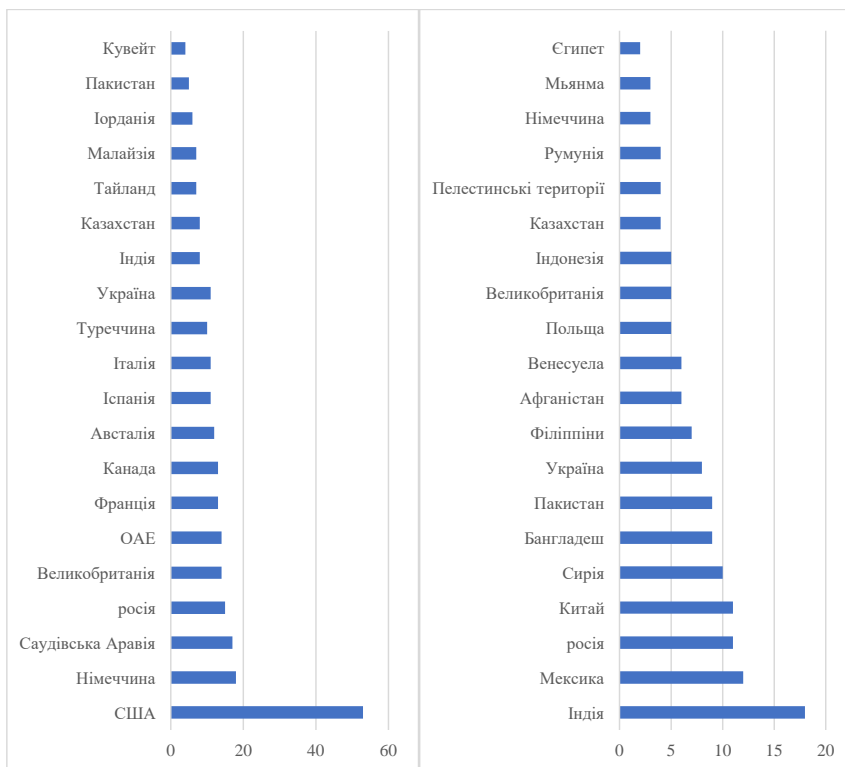

Рис. 2.3. 20 основних країн призначення (зліва) та походження (справа) міжнародних мігрантів у 2022 р.

Найвні дані про міжнародних мігрантів включають оцінки взаємозв'язку між будь-якими двома країнами у плані походження та призначення мігрантів,

що дозволяє оцінити двосторонні міграційні «коридори» у глобальному масштабі. Розмір міграційного коридору з країни А до країни В вимірюється як кількість людей, які народилися в країні А, які проживали в країні В у 2022 році. Коридори відбивають накопичення міграційних переміщень з часом і дають уявлення про те, яким чином певні моделі міграції призвели до утворення значних груп населення з осіб, що народилися за кордоном, у конкретних країнах призначення.

Як видно на рис. 2.4., коридор Мексика-Сполучені Штати Америки є найбільшим у світі, йому перемістилося майже 11 млн осіб. Другий веде із Сирійської Арабської Республіки до Туреччини та включає в основному біженців, переміщених внаслідок десятирічної громадянської війни в Сирійській Арабській Республіці. З іншого боку, третій за величиною коридор у світі з Індії до Об'єднаних Арабських Еміратів (понад 5 млн. чоловік) складається в основному з трудових мігрантів. Двосторонній коридор між ЄС та Україною в 2022 році посів четверте місце серед найбільших коридорів світу. Близько 5 млн осіб, які народилися в Україні, через війну в країні зараз проживають в ЄС.

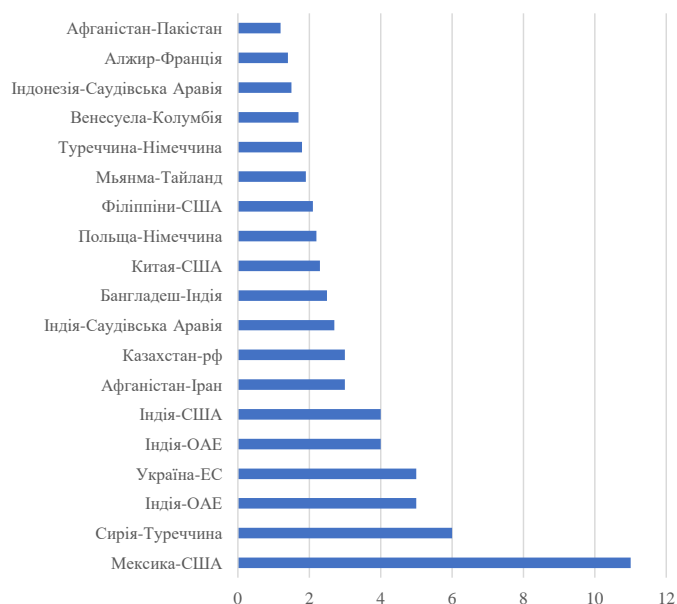

Рис. 2.4. 20 головних коридорів міжнародної міграції

Більшість міжнародних мігрантів (близько 78%) були у працездатному віці (від 15 до 64 років). З 1990 частка міжнародних мігрантів у віці 19 років і молодше знизилася з 18,9% до 14,6%, в той час як частка міжнародних мігрантів віком від 64 років залишилася незмінною на рівні близько 12,2%.

Нині у світі серед міжнародних мігрантів налічується більше чоловіків, ніж жінок, і протягом останніх 20 років розрив збільшився. У 2000 році співвідношення чоловіків і жінок становило 50,6% до 49,4% (або 88 млн. чоловіків-мігрантів до 86 млн. жінок-мігрантів). У 2022 році це співвідношення становить 51,9% до 48,0%, або 146 млн. чоловіків-мігрантів до 135 млн. жінок-мігрантів. Частка жінок-мігрантів із 2000 року знижується, а частка чоловіків-мігрантів збільшилася на 1,4 процентних пункти. Щодо розбивки по статі див. рис. 2.5.

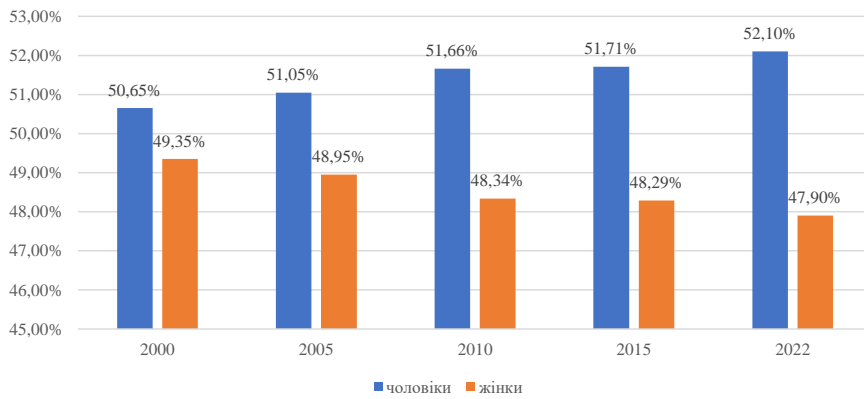

Рис.2.5. Міжнародні мігранти у розбивці за статтю, 2000–2022 роки

Згідно з останніми наявними оцінками у 2022 році у світі налічувалося близько 169 млн трудящих-мігрантів, що становило майже дві третини (62%) від загального контингенту міжнародних мігрантів, у кількості (тоді) 272 млн осіб. Зіставлення із загальною чисельністю міжнародних мігрантів працездатного віку, а саме у віці 15 років та старше (245,6 млн осіб), виявляє, що серед них частка трудящих-мігрантів становить 68,8%. У 2022 році в країнах з високим рівнем доходу проживало 67% трудящих-мігрантів, або приблизно 113,9 млн. осіб. Ще 49 млн трудящих-мігрантів (29%) проживали у країнах із середнім рівнем доходу, а 6,1 млн (3,6%) – у країнах з низьким рівнем доходу. Хоча ми не можемо порівнювати кількість трудящих-мігрантів у різні проміжки часу, корисно вивчити зміни у пропорційному розподіл.

Концентрація міжнародних трудящих-мігрантів у країнах з рівнем доходу вище середнього та високим доходом залишалася стабільною на рівні 86,4% у 2013 році, 86,5% у 2019 році та 86,9% 2022 року. Однак у цих двох категоріях з часом сталися помітні зміни; а саме: з 2013 по 2019 рік у країнах з високим рівнем доходу спостерігалось зниження кількості трудящих-мігрантів на 7,3 процентних пункти (з 74,7% до 67,4%), у той час як у країнах з рівнем доходу вищим за середній зазначалося збільшення на 7,8 процентних

пункти (з 11,7% до 19,5%) (див. рис. 2.6). Можна припустити, що на цей явний зсув вплинуло економічне зростання в країнах із середнім рівнем доходу та/або вплинули зміни в приписи, що регулюють трудову імміграцію в країнах з високим рівнем доходу. Серед груп країн, що розрізняються за рівнем доходу, частка трудящих-мігрантів у загальній робочій силі була досить малій у країнах з низьким рівнем доходу (2,3%) та в країнах з рівнем доходу нижче та вище середнього (1,4%) та 2,2% відповідно), але набагато вищі у країнах з високим рівнем доходу (18,2%).

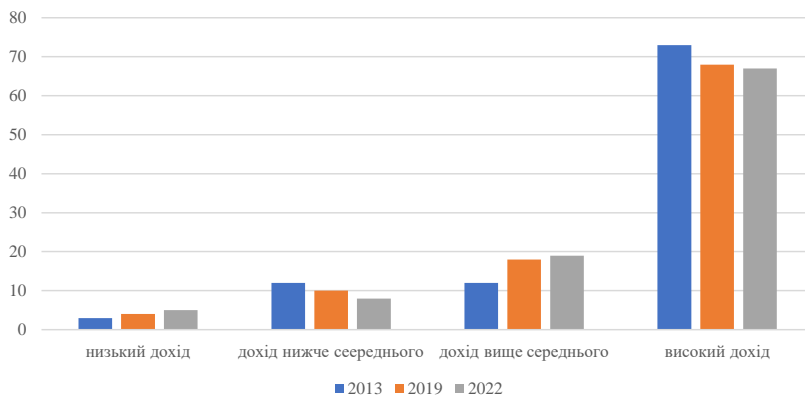

Рис. 2.6. Трудову мігранти з розбивкою по країнах з різним рівнем доходу

У 2019 році кількість трудящих-мігрантів чоловічої статі перевищила кількість трудящих-мігрантів жіночої статі на 28,8 млн осіб за наявності 98,9 млн чоловіків (58,5%) та 70,1 млн жінок (41,5%), причому серед міжнародних мігрантів працездатного віку було більше чоловіків (128 млн., або 52,1%, порівняно зі 117,6 млн, або 47,9% жінок). Це є незначним зрушенням у бік поглиблення гендерної диференціації трудящих-мігрантів у порівнянні з 2013 роком, коли частка чоловіків серед трудящих-мігрантів становила 55,7%, а жінок – 44,3%. В таблиці 2.2 наведені дані з подальшою розбивкою до країн за рівнем доходу та статтю.

Таблиця 2.2

**Трудящі-мігранти у розбивці за статтю та країнами призначення з
різним рівнем доходу, 2022 рік**

	Трудящі-мігранти (млн осіб.)			Доля всіх трудящих-мігрантів (%)		
	М	Ж	Всього	М	Ж	Всього
Низький дохід	3,7	2,4	6,1	2,2	1,4	3,6
Доход нижче середнього	10,5	5,6	16,0	6,2	3,3	9,5
Доход вище середнього	19,5	13,5	33,0	11,5	8,0	19,5
Високий дохід	65,3	48,5	113,9	38,6	28,7	67,4
Всього	98,9	70,1	169,0	58,5	41,5	100,0

Як випливає з цих даних, нині контингент міжнародних трудових мігрантів характеризується як гендерною диференціацією, і географічної концентрацією. В усьому світі набагато більше трудящих-мігрантів чоловічої статі, ніж жіночої статі (табл. 2.2), причому гендерний склад цього контингенту відрізняється значним переважанням чоловіків у країнах із низьким рівнем доходу та з доходом нижче середнього, що контрастує з гендерним розподілом трудящих-мігрантів у країнах із високим рівнем доходу.

Слід зазначити, що країни з високим рівнем доходу майже завжди є основним джерелом міжнародних грошових переводів. Упродовж десятиліть Сполучені Штати незмінно були країною, яка відправляла найбільше грошових переказів у світі, із загальним впливом у розмірі 68 млрд дол. США у 2022 році, за якими йдуть Об'єднані Арабські Емірати (43,24 млрд дол. США), Саудівська Аравія (34,60 млрд дол. США) та Швейцарія (27,96 млрд дол. США). П'ятою країною-відправником за обсягом грошових переказів як у 2019, так і у 2022 році була Німеччина (із загальним впливом у розмірі 23,94 млрд дол. США та 22,02 млрд дол. США відповідно). Крім своєї ролі основного одержувача, Китай (класифікований Світовим банком як країна з рівнем доходу вище середнього) також був важливим джерелом міжнародних

грошових переказів: 15,14 млрд дол. США у 2019 році та 18,12 млрд дол. США у 2022 році.

Ще однією значною частиною міжнародної міграції є вимушені переселенці та біженці. До кінця 2022 року в світі налічувалося загалом 26,4 млн. біженців, з яких 20,7 млн. людей підпадали під мандат Агентства ООН у справах біженців та 5,7 млн біженців були зареєстровані Близькосхідним агентством Організації Об'єднаних Націй для допомоги палестинським біженцям та організації робіт.

Загальна кількість біженців є найвищою за всю історію спостережень, хоча з 2012 року Щорічні темпи його зростання сповільнилися. Крім того, налічувалося ще близько 4,1 млн осіб, які прагнули отримати міжнародний захист та які чекали на визначення свого статусу біженця, яких називають прохачами притулку. У 2022 році були подано загалом 1,1 млн заяв про надання притулку. Це 45-відсоткове зниження за порівняно з 2 млн заяв у попередньому році є найбільшим скороченням за один рік з 2000 року, коли Агенство у справах біженців ООН почало глобально агрегувати прохання про надання притулку, і стало прямим результатом обмежень мобільності через COVID-19.

Найбільше клопотань про надання притулку, як і раніше, отримали Сполучені Штати: приблизно 250 800 заяв, що на 14% менше, ніж у попередньому році (301 000 заяв). Друге місце посіла Німеччина зі 102 600 нових клопотань, що є помітним зниженням порівняно з 2019 роком (142 500 клопотань) та найнижчим показником майже 10 років.

Наприкінці 2022 року особи віком до 18 років становили близько 38% біженців (8 млн з 20,7 млн біженців, які підпадають під мандат Агенства ООН). У 2020 році несупроводжувані та розлучені з сім'ями неповнолітні (НРСН) подали близько 21 000 індивідуальних клопотань про надання притулку, що менше ніж 25 000 клопотань у попередньому році. Як описувалося в попередніх доповідях, динаміка неврегульованих чи відновлених конфліктів у ключові країни істотно впливали на поточні цифри та тенденції.

З усіх біженців, що підпадають під мандат ООН на кінець 2022 року, на 10 провідних країн походження – Сирійська Арабська Республіка, Афганістан, Південний Судан, М'янма, Демократична Республіка Конго, Сомалі, Судан, Центральноафриканська Республіка, Еритрея та Бурунді – припадає понад 80% від загальної кількості біженців. Багато з цих країн лідирували серед країн походження як джерела біженців протягом принаймні сім років.

Внаслідок десятирічного конфлікту в Сирійській Арабській Республіці триває кількість біженців із цієї країни досягло близько 6,7 млн осіб. Це приблизно на 100 000 осіб більше, ніж у попередньому році, через що вона сьомий рік поспіль є провідною країною походження біженців. В Афганістані продовжуються нестабільність і насильство, через які він є великим джерелом біженців на протягом більше 30 років, а також посідає друге місце у світі, будучи країною походження 2,6 млн. біженців у 2020 році; однак це менше, ніж у 2019 році (2,7 млн. біженців). Південний Судан залишався третьою за кількістю біженців країною походження, оскільки в результаті великомасштабного насильства, біженців, що захлеснув країну в середині 2016 року, на кінець 2020 року налічувалося 2,2 млн осіб. Біженці із Сирійської Арабської Республіки, Афганістану, Південного Судану, М'янми та Демократичної Республіки в Конго становили більше половини всіх біженців у світі.

На рис. 2.7 показані тенденції у динаміці чисельності біженців у п'яти основних країнах походження з 2005 по 2022 рік.

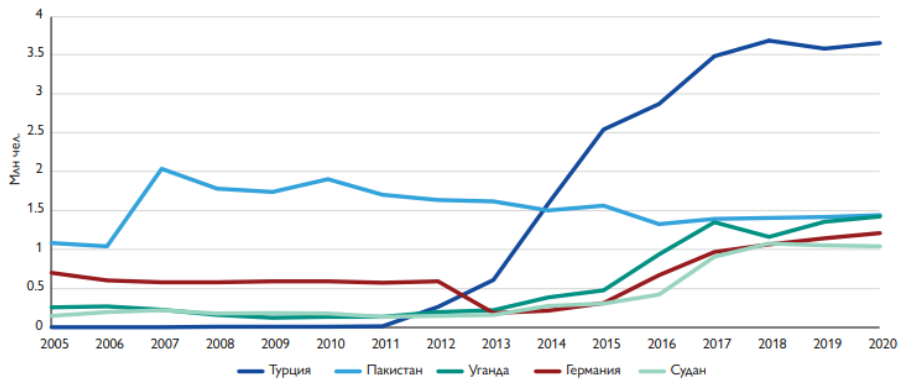

Рис. 2.7. Динаміка чисельності біженців у п'яти основних країнах походження з 2005 по 2022 рік

Виразно ілюструється вплив сирійського конфлікту; 2010 року Сирійська Арабська Республіка була країною походження для менш ніж 30 000 біженців та прохачів притулку, тоді як вона ж була третьою у світі приймаючою країною для більш ніж одного мільйона біженців, переважно вихідців з Іраку.

У 2020 році для переселення в усьому світі було прийнято близько 34 400 біженців, що є величезне зниження, порівняно з 2019 роком, коли було переселено понад 107 700 осіб. Основними країнами переселення були Сполучені Штати та Канада, в яких проживало близько 9 600 та 9 200 біженців відповідно, що є надзвичайно різким скороченням у порівнянні з попереднім роком на 27 500 осіб (США) та 30 100 осіб (Канада). Європейський союз розселив загалом 11600 біженців. Сирійці були основними бенефіціарами, становлячи третину переселених біженців. ними слідує конголезці (12%). Різке скорочення переселення біженців можна частково пояснити впливом пандемії, яка серйозно обмежила міжнародні пересування у всьому світі. Ще однією причиною зниження числа біженців, переселилися до Сполучених Штатів, було суттєве скорочення стелі прийому біженців (кількість біженців, допущених до переселення кожного фінансового року) та посилені перевірки

на предмет безпеки щодо біженців із країн «високого ризику», що призвело до скорочення числа біженців, прийнятих із цих країн. На рис. 2.8 представлений огляд статистики переселення за основними приймаючими країнами з 2005 по 2020 рік.

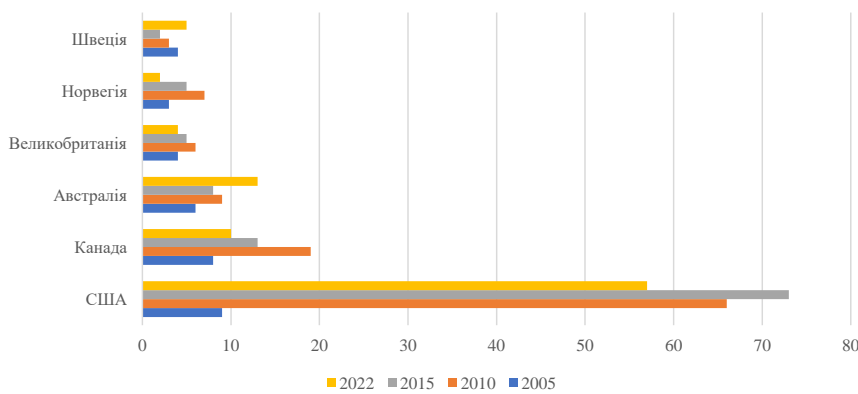

Рис. 2.8. Число біженців, розселених основними країнами переселення у 2005–2022 роках

До кінця 2022 року сталося загалом 40,5 млн нових внутрішніх переміщень - у 42 країнах та територіях внаслідок конфліктів та насильства та у 144 країнах та територіях внаслідок стихійних лих. 76% (30,7 млн) цих нових переміщень були викликані стихійними лихами, а 24% (9,8 млн) – конфліктами та насильством. У 2022 році Демократична Республіка Конго (2,2 млн) та Сирійська Арабська Республіка (1,8 млн) очолили список країн з найбільшою кількістю нових переміщень, викликаних конфліктами та насильством, що суттєво вплинуло на загальносвітові показники. За ними слідують Ефіопія (1,7 млн), Мозамбік (0,6 млн) та Буркіна-Фасо (0,5 млн). У 2022 році на Філіппінах було зафіксовано найбільші абсолютні цифри нових переміщень, спричинених стихійними лихами (приблизно 5,1 млн). У будь-який окремо взятий рік кількість людей, вперше переміщених внаслідок стихійних лих, значно перевищує кількість людей, переміщених внаслідок

конфліктів та насильства, та значно більше країн страждають від переміщень внаслідок стихійних лих. Це стає очевидним при вивченні кількості країн та територій, в яких відбулися нові переміщення у 2022 році: у 144 країнах внаслідок стихійних лих у порівнянні з 42 країнами внаслідок конфліктів та насильства. Як і в попередні роки, стихійні лиха, пов'язані з погодою, викликали переважно більшість (30 млн) всіх нових переміщень, при цьому урагани зумовили 14,6 млн. переміщень, а повені – 14,1 млн переміщень.

24 лютого 2022 р. Росія розпочала неспровоковану військову агресію проти України, викликавши безпрецедентне масове переміщення населення, яке станом на початок 2023 р. вважалося найбільшим у світі. Майже третина всього населення України стали вимушеними переселенцями. На середину січня 2023 р. країну залишили близько восьми 6 мільйонів українців, переважно жінки та діти, які виїжджали переважно у сусідні країни та держави ЄС, а понад шість мільйонів знайшли притулок на території України. Враховуючи швидке прибуття мільйонів людей, які біжать від військових дій в Україні, 4 березня 2022 р. Європейський Союз вперше у своїй історії активував Директиву про тимчасову захист, який надав переміщеним особам негайний доступ до захисту, житла, медичного обслуговування, зайнятості та освіти. На середину січня 2023 р. близько п'яти мільйонів українців зареєструвалися для отримання тимчасового захисту в Європі, насамперед всього в Польщі (31,6% або 1563386 чол.), Німеччини (20,7% або 1021667 чол.) та Чехії (9,7% або 477614 чол.).

Очікується, що міграція з росії продовжуватиметься, але російські емігранти можуть зіткнутися з труднощами при врегулюванні перебування у країнах призначення як біженців або при отриманні дозволів на в'їзд як трудові мігрантів через напружені відносини між їх країною та потенційними приймаючими країнами.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) відіграє ключову роль у переселенні в усьому світі. Надання суттєвої підтримки державам у розселенні біженців та інших осіб, які прибувають з гуманітарних причин, є однією з

основних цілей і входить до його найбільших поточних заходів. Крім традиційних програм переселення біженців та прийому з гуманітарних міркувань, дедалі більше держав зацікавлені в інших формах прийому, таких як приватне спонсорство, надання стипендій учням та схеми трудової мобільності, або в даний час здійснюють їх. Дані МОМ про переміщення для отримання допомоги у переселенні відносяться до загальної кількості біженців та інших підмандатних осіб, які переїжджають за сприяння МОМ з різних країн відправлення в пункти призначення в усьому світі за цей період.

Враховуючи високі потреби та нестачу наявних місць для переселення, МОМ продовжує взаємодіяти із зацікавленими сторонами для підвищення доступності безпечних та законних каналів. Відповідно до угод про співробітництво МОМ надає заінтересованим сторонам необхідну інформацію та ділиться даними з ключовими партнерами, такими як УВКБ, країни переселення та агентства з розселення. МОМ на регулярній основі працює у тісній співпраці з УВКБ, прагнучи перевіряти та краще узгоджувати агреговані дані щодо переселення, особливо щодо показників відправлення.

Міграція населення тягне свої економічні наслідки як для самих мігрантів, і приймаючої і відправляє країн [17]. Дані наслідки можуть бути позитивними та негативними для учасників міграційного процесу. Прийнято вважати, що загалом вплив міграції на країну, що відправляє, має позитивний ефект. Однак деякі наслідки впливу на певні сектори економіки, сегменти робочої сили чи території можуть бути негативними (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Соціально-економічні наслідки міжнародної міграції населення

Суб'єкти міграції	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Мігрант	<ul style="list-style-type: none"> - зростання доходів; - поліпшення якості життя; - посилення соціальних гарантій; - здобуття додаткових прав свобод людини. 	<ul style="list-style-type: none"> - психологічні потрясіння; - соціально-психологічні наслідки для сімей та дітей мігрантів, які залишаються (часто) без опори; - ризики особистого характеру, пов'язані з переїздом; - погроза стати жертвою торговців людьми або експлуататорів.

Країна імпортер	<ul style="list-style-type: none"> - зростання пропозиції на ринку праці; - підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції за рахунок дешевої робочої сили; - розширення культурного різноманіття; - формування науково-технічного потенціалу країни; - поліпшення демографічної ситуації. 	<ul style="list-style-type: none"> - потенційна загроза зростання безробіття; - акти дискримінації або расизму; - соціальна напруга; - ризик поширення небезпечні захворювання; - занепад національної культури чи традицій.
Країна експортер	<ul style="list-style-type: none"> - отримання грошових переказів; - можливість більше ефективного використання трудового потенціалу; - імпорт передових технологій; - зростання інвестицій; - зниження напруженості на ринку праці. 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження наукового потенціалу через «витік» мізків», - втрата кваліфікованої робочої сили, - негативний вплив на демографічну структуру, - розхитування інституту сім'ї.

Більшою мірою у вигаді від міжнародної міграції залишаються самі мігранти, оскільки значно збільшується їхній дохід. Крім того, після переїзду з країн, що розвиваються, зарахування до освітніх установ збільшується у кілька разів, а дитяча смертність зменшується суттєво. Проте користь від міграції може бути оцінена не тільки з економічної точки зору, але й соціальної, розширюючи повноваження у цивільно-правовому аспекті.

Переваги міграції для країни-імпортера включають підвищення пропозиції праці та культурної різноманітності, приплив дешевої та кваліфікованої робочої сили, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, формування науково-технічного потенціалу країни, а також рішення демографічних проблем. Міграція сприяє вирішенню проблеми дефіциту праці на ринках як дешевої, так і кваліфікованої робочої сили. Хоча міграція не завжди викликана дефіцитом робітника сили на ринку праці, іммігранти відіграють важливу роль у швидкорозвиваються сектори економіки. Крім цього багато мігранти зазвичай готові працювати за нижчу заробітну плату, ніж місцеві жителі, що підвищує конкурентоспроможність виробленої країни продукції, оскільки скорочуються витрати виробництва. Тому залучення іноземної робочої сили стимулює зростання продуктивності праці та ефективність виробництва у країні.

Крім того, висококваліфікована робоча сила робить значний внесок у розвиток науково-технічного, економічного та культурного потенціалу приймаючої країни. Культурна різноманітність допомагає послабити расові упередження, акти дискримінації та інші подібні явища. Завдяки міграції можна дізнатися про особливості життя людей з інших країн, що вносить різноманітність практично у всі наші сфери життя. У результаті люди починають більше цінувати людяність та поважати права та свободи інших людей.

Позитивний вплив міграції на країну-експортера полягає в отриманні великих грошових переказів, кращих пропозицій роботи для місцевого населення, імпорту передових технологій та збільшення інвестицій. Відомо, що мігранти пересилають безліч грошей своїм сім'ям. Це являє собою масовий потік іноземної валюти, який місцеві уряди та сім'ї мігрантів можуть використовувати для прискорення економічного розвитку. У той час як грошові перекази витрачаються переважно на споживання, вони можуть стати основою формування фінансових ресурсів для стимулювання освіти, охорони здоров'я та інвестицій у багатьох найбідніших країнах [7]. Більше того, коли молодь їде за кордон, зменшується напруга на ринку праці, що полегшує пошук роботи місцевих жителів.

Якщо говорити про потік знань та навичок (особливо щодо короткочасної та сезонної міграції), то мігранти часто повертаються на батьківщину з новими ідеями, знаннями, які вони придбали в іноземній державі. Йдеться про безкоштовне для країни експортера навчання працівників новим професійним навичкам, прилучення до передової організації праці. За багатьма підприємствами, фермерськими господарствами та стартап-проектами стоять люди, які набули необхідних знань протягом міграційного досвіду.

Вони охочіше, ніж будь-які інші інвестори в цих країнах, готові приймати інвестиційні ризики, тому що здатні краще за них оцінити, і мають зв'язки, які можуть прискорити сам інвестиційний процес.

Зрозуміло, що міграція надає на учасників міграційного процесу як позитивний, а й негативний вплив. Насамперед, переїзд в іншу країну неминуче пов'язаний з значним психологічним потрясінням самих мігрантів. По-друге, негативні наслідки позначаються не тільки на мігрантах, але та на їхніх сім'ях, які залишаються (часто) без опори, а розлучення з батьками може мати довгострокові негативні наслідки для життя дітей. Крім того, мігранти можуть зіткнутися зі значними ризиками особистого характеру: подорож може бути небезпечною, пов'язаним із ризиками для фізичного та психологічного здоров'я; мігранти можуть стати жертвою торговців людьми чи експлуататорів; також вони можуть бути змушені повернутися на батьківщину внаслідок економічної кризи у країні перебування чи депортації [3]. Незважаючи на переваги залучення робочої сили через кордони, багато політиків та місцевих жителів розглядають міграцію як економічний тягар.

Недоліки міграції для країни-імпортера наступні: потенційна загроза зростання безробіття, акти дискримінації або расизму, соціальна напруга, хвороби (оскільки люди переміщуються з місця на місце, з'являється суттєвий ризик поширення небезпечних захворювань), занепад національної культури чи традицій.

Іммігранти іноді стають причиною напруженого ринку праці, оскільки місцеві жителі можуть втратити роботу внаслідок появи дешевшої робочої сили. Імміграція може розпалювати акти расизму чи дискримінації проти іноземної робочої сили в. Іммігранти, які не знають національної мови країни перебування або прийняті в ній правила поведінки, стають аутсайдерами в місцевій спільноті. Житло, медичні, освітні та інші послуги можуть також постраждати внаслідок надлишкового використання, що перевищує заплановані обсяги споживання. Така ситуація може стати поштовхом до підвищення цін на послуги цієї інфраструктури, оплата яких викличе труднощі для багатьох користувачів. Культурна різноманітність здатна негативно позначитися на унікальних національних традиціях та культурних звичаях.

Недоліки міграції для країни, що відправляє, включають «відток мізків», втрату кваліфікованої робочої сили, негативне вплив на населення, ринки та інститут сім'ї. «Витік мізків» є найбільш обговорюваним негативним ефектом міжнародної міграції населення на відправляючі країни, оскільки відбувається втрата кваліфікованої робочої сили, що завдає країні експортеру прямої економічної шкоди. На відміну від прямих наслідків «відпливу мізків», до непрямих можна віднести наростання соціальної напруги, оскільки тривала орієнтація країни експорту робочої сили народжує в молодого покоління відсутність віри в перспективи національної економіки та зменшує інвестиції усередині країни. Окрім цього масовий переїзд за кордон висококваліфікованих фахівців пов'язаний із зниженням конкурентоспроможності країни-відправника в умовах міжнародної торгівлі. Лікарі, медичний персонал, інженери, які так потрібні країнам, що розвиваються, виявляються в дефіциті на ринку праці.

Таким чином, зробити однозначний висновок про те, міжнародна міграція населення – явище позитивне або негативне, неможливе. Саме тому у кожному конкретному випадку важлива об'єктивна оцінка держави. Однак можна з упевненістю зробити висновок, що імпорт висококваліфікованої робочої сили є вигідним економічним процесом, у той час як її експорт («відплив мізків») може вкрай негативно позначитися на національній економіці.

2.2. Оцінка впливу міграційних процесів на економічну безпеку України

З метою визначення рівня економічної безпеки України як головної складової національної безпеки держави і визначає перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахунку інтегрального індексу

економічної безпеки Міністерством економіки України була розроблена і запроваджена Наказом №60 від 02.03.2007 р. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [19].

Аналіз показників економічної безпеки доцільно здійснювати на основі розрахунку системи індикаторів економічної безпеки. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні і застосовується Міністерством економіки України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Інші органи виконавчої влади, наукові інститути та інші установи в межах своєї компетенції можуть використовувати цю Методику та визначати рівень складових економічної безпеки для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері [2].

Інформаційною базою для розрахунку рівня економічної безпеки України є статистичні дані, які надаються Державною службою статистики України, Національним банком України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, Міністерством фінансів України та ін.

Провівши відповідні розрахунки, були отримані наступні індикатори рівня економічної безпеки України за період з 2007 по 2022 рр. (Додаток А). Зведемо розраховані показники за окремими складовими в таблицю 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка складових економічної безпеки України за 2005-2020 рр.

Роки	Складові економічної безпеки								
	Виробнича	Демографічна	Енергетична	Зовнішньоекономічна	Інвестиційно-іноваційна	Макроекономічна	Продовольча	Соціальна	Фінансова
2007	61	43	29	48	38	30	87	38	67
2008	64	45	32	45	36	44	86	43	66
2009	61	41	32	40	43	48	85	53	64
2010	56	44	34	36	43	38	83	56	51
2011	52	46	31	38	34	44	84	58	42
2012	50	47	35	41	35	38	90	57	44
2013	55	56	32	36	36	48	92	59	47
2014	49	45	34	29	37	38	93	64	46
2015	49	46	39	35	35	39	86	62	50
2016	51	45	47	35	30	33	94	57	36
2017	47	43	45	37	35	31	92	55	35
2018	57	46	58	40	30	36	92	56	38
2019	58	40	54	40	33	34	91	59	40
2020	58	41	54	40	30	39	90	56	46
2021	56	42	53	41	31	45	90	57	42
2022	51	43	51	43	29	39	89	55	38

Тільки значення єдиної складової, а саме «продовольчої», перебуває в оптимальній зоні (80-100%). Найбільша нестабільність протягом досліджуваного періоду спостерігається в динаміці показників енергетичної безпеки (значення середнього квадратичного відхилення становить 9,83) та фінансової безпеки (значення середнього квадратичного відхилення становить 10,04). Найбільш сталими протягом аналізованого періоду виявились показники продовольчої безпеки (3,3) та демографічної безпеки (3,57).

Як видно з даних таблиці 2.4 та рис. 2.9 найбільш негативне зрушення за 2022 р. спостерігалось в сфері макроекономічної безпеки – її рівень знизився на 4 п.п. у 2022 р., а також рівень виробничої безпеки – зниження склало 5 п.п. порівняно з 2019 р. Погіршення рівня макроекономічної безпеки стало результатом розбалансування макроекономічних пропорцій через зростання

рівня інфляції, безробіття, зниження середніх доходів в розрахунку на одну особу, збереження значного рівня тінізації економіки та уникнення оподаткуванням. Аналогічна динаміка спостерігається за показником виробничої безпеки в результаті неефективної діяльності реального сектору економіки, загострення військових дій в Україні, недостатній рівень внутрішнього попиту на вітчизняні товари та погіршення кон'юнктури на основний вітчизняний експорт внаслідок скорочення обсягів світової торгівлі.

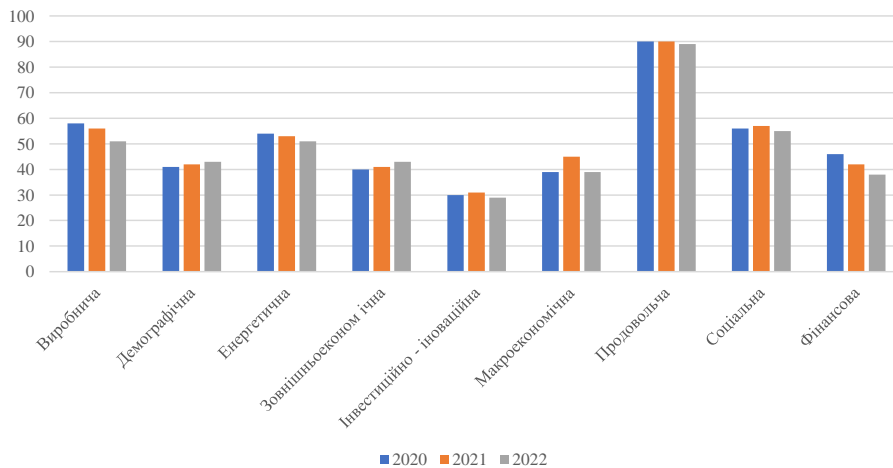

Рис. 2.9. Динаміка складових економічної безпеки України за період 2020 – 2022 рр. [6]

Друге місце за темпами негативної динаміки посіли показники фінансової безпеки – спостерігається їх зниження на 4 п.п у 2020р. порівняно з 2019р.. Таку динаміку можна пояснити відсутністю стабільності в ситуації на валютному та грошово-кредитному ринках, постійним існуванням проблем у кредитній, бюджетній й банківській сферах.

На третьому місці за негативною тенденцією змін в складових економічної безпеки знаходяться показники енергетичної, інноваційно-інвестиційної та соціальної безпеки – тут зниження склало 2 п.п. порівняно з попереднім 2019 р. Основними негативними факторами зниження соціальної

безпеки є збільшення безробітних в країні, скорочення видатків із бюджету на розвиток освіти та охорони здоров'я на фоні збіднілості та поглиблення нерівномірності розподілу доходів населення країни. Зниження рівня енергетичної безпеки негативно впливає на енергетичну незалежність України. Це в свою чергу пояснюється імпортозалежністю від енергоносіїв; відсутністю їх диверсифікації, замалим використанням вітчизняних енергоносіїв; низькою ефективністю паливної складової енергоресурсів, уповільненими темпами впровадження технологій енергозбереження.

Рівень демографічної безпеки критично знизився у 2022 р., він продовжує залишатись у зоні незадовільного стану (30%). На динаміку даного показника впливають демографічні показники, зокрема наявність населення України та показники міграції.

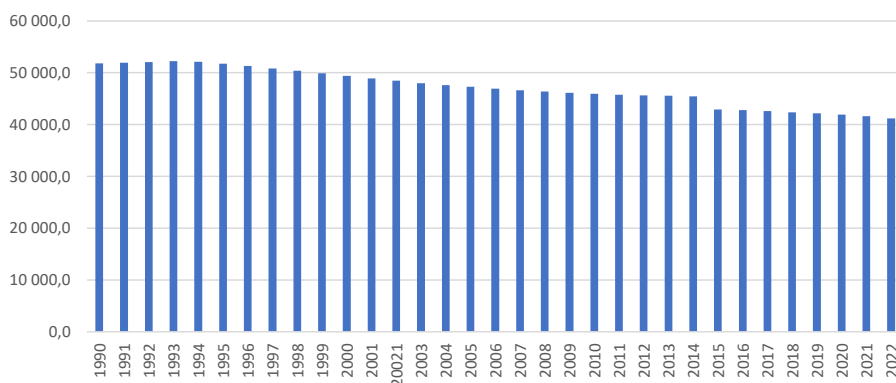

Рис.2.10. Динаміка населення України за 1990-2022 р.

Основними емпіричними показниками міграції в Україні є кількість прибулих, вибулих і сальдо зовнішньої міграції, які демонструють зміну чисельності населення унаслідок зміни місця реєстрації.

Так, сальдо міждержавної міграції України за 2005-2020 рр. мало додатні значення, 2002-2004 рр. – період найбільших обсягів еміграції населення, а також показників відношення вибулих до безробітних і економічно активного населення (рис. 2.11).

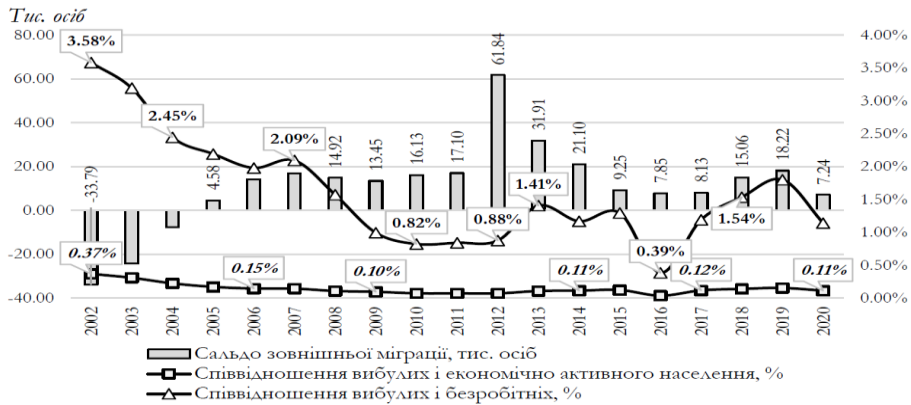

Рис. 2.11. Динаміка зовнішньої міграції населення України

Для порівняння, у 2002 р. і 2020 р. сальдо міграції становило -33,79 тис. осіб і 7,24 тис. осіб, а співвідношення вибулих до безробітних – 3,58 % і 1,14 % відповідно. Протягом 2002-2020 рр. кількість вибулих і прибулих в Україні зменшилася на 57,1 тис. осіб і 16,1 тис. осіб відповідно.

Таблиця 2.5

Інтенсивність міграції населення з України до країн ЄС, 2016-2021 рр.

	Роки									
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Загальна міграція*, виїзди										
Чехія	2,407	3,332	6,573	3,742	1,876	1,229	1,053	1,729	2,089	
Німеччина	8,652	8,148	8,385	8,293	6,828	6,883	6,994	8,129	12,606	
Греція	1,508	2,201	2,729	4,494	3,399	2,407	2,301	2,504	3,218	
Угорщина	39,132	37,845	38,624	41,723	47,386	56,889	67,748	73,238	73,580	
Італія	2,678	3,070	3,403	4,250	3,849	2,708	2,946	4,126	7,341	
Польща	87,858	112,132	126,816	154,066	168,906	221,741	236,974	244,462	236,061	
Португалія	0,170	0,174	0,178	0,182	0,186	0,201	0,212	0,224	0,205	
Іспанія	0,807	1,615	2,063	2,649	2,204	1,437	2,130	2,667	3,916	
Грудова міграція**, працевлаштовані особи										
Чехія	0,262	0,098	0,060	0,018	0,117	0,853	1,577	1,154	1,016	
Німеччина	9,978	11,048	17,208	25,211	25,518	28,337	29,271	26,806	18,408	
Греція	129,452	92,539	69,719	38,570	42,399	59,983	58,866	57,586	47,723	
Угорщина	0,103	0,111	0,114	0,110	0,101	0,093	0,081	0,080	0,085	
Італія	5,004	5,087	3,240	2,484	2,408	4,620	1,778	1,352	0,809	
Польща	0,599	0,602	0,472	0,312	0,451	0,647	0,938	0,967	1,067	
Португалія	0,513	0,628	0,246	0,362	0,591	0,463	0,221	0,223	0,259	
Іспанія	15,363	9,822	7,851	4,227	3,935	7,569	4,448	3,779	2,741	

Основною причиною трудової еміграції українців за кордон є відсутність високооплачуваного робочого місця з гідними умовами праці, за 2014-2019 рр. економічні чинники-стимулятори трудової еміграції посилювалися політичними та безпековими, а з лютого 2022 року загострилися через вторгнення РФ та початок війни в Україні.

За весь аналізований період 2007 – 2022 рр. рівень економічної безпеки знаходився на незадовільному рівні (40– 59%) в межах інтервалу 41–52%, але не виходячи з меж безпечної зони, що слід оцінювати як більш менш оптимістичний сценарій.

Міграційні процеси впливають на добробут домогосподарств, економічне зростання регіонів і соціально- економічний розвиток країни загалом. Основними каналами, за допомогою яких міграція впливає на розвиток національної економіки України є відтік людських ресурсів, особливо молоді та економічно активного населення, а також “приплив” грошових переказів мігрантів, які мають значний вплив у середньо- і довгостроковому періодах. Так, міграційні трансферти сприяють оптимізації структури споживання, збільшенню обсягів заощаджень й інвестиційного потенціалу, тим самим забезпечуючи доступ до фінансових ресурсів. Окрім зростання доходів домогосподарств, міграція населення і грошові перекази дозволяють збільшити інвестиції у сферу соціального забезпечення, зокрема охорони здоров’я й освіти, розвиток інфраструктури.

Інтегральний рівень економічної безпеки країни – це характеристика достатньо багатогранного складного явища, яка оцінює загальний стан розвитку економіки країни в цілому, мобільність економічної системи та її стійкість щодо варіації зовнішніх факторів, а саме: темпи зростання ВВП, життєвий рівень населення, інтенсивність інфляційних процесів, фактичне безробіття, ефективність економіки, диференціацію населення за рівнем доходів, криміногенність економічної ситуації у суспільстві, стан капіталовкладень у поліпшення технічної бази та науково-дослідні розробки, відкритість та імпортозалежність економіки, державні борги відносно ВВП.

Складниками економічної безпеки, згідно з «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29 жовтня 2013 р. № 1277, є: виробнича, демографічна, енергетична макроекономічна, продовольча, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, фінансова безпека [4]. Кожен індикатор має свій ступінь внеску у загальний рівень економічної безпеки країни, який виражено в методиці розрахунків, як ваговий коефіцієнт (табл. 2.5, рис. 2.10)

Таблиця 2.5

Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки

№	Субіндекси економічної безпеки	Значення вагового коефіцієнта
1	Виробнича безпека	0,1218
2	Демографічна безпека	0,0913
3	Енергетична безпека	0,1148
4	Зовнішньоекономічна безпека	0,1095
5	Інвестиційно-інноваційна безпека	0,1089
6	Макроекономічна безпека	0,1224
7	Продовольча безпека	0,1007
8	Соціальна безпека	0,1013
9	Фінансова безпека	0,1294

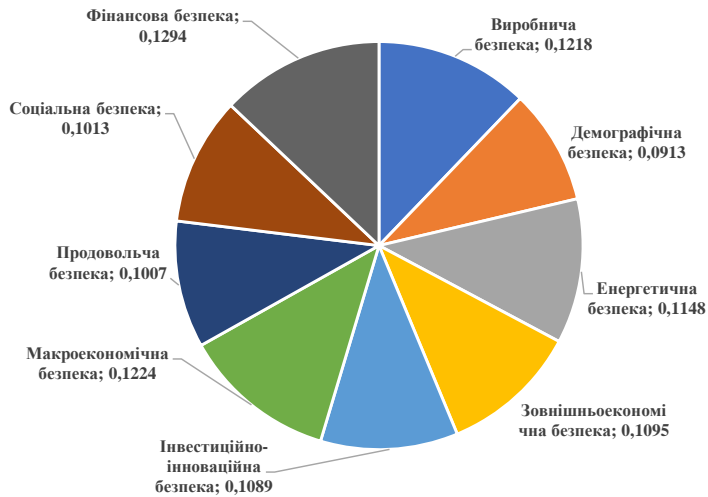

Рис. 2.10. Структура вагових коефіцієнтів для складових економічної безпеки України

Динаміка складових економічної безпеки України, аналогічна загальному її рівню, також має негативну тенденцію щодо зниження більшої її частини. За розрахунками середніх рівнів складових інтегрального показника економічної безпеки можна зазначити, що в незадовільній зоні знаходяться наступні складові: виробнича, демографічна, енергетична, фінансова та соціальна (у межах 40 - 59%); в небезпечній зоні (20-39%) зовнішньоекономічна , макроекономічна та інвестиційно-інноваційна. Серед найкращих показників (максимумів) слід зазначити рівень продовольчої безпеки у 2014 р. (94%) та серед найгірших (мінімумів) – рівень енергетичної безпеки у 2022 р., зовнішньоекономічної у 2020-2022 р., що вказує на наявність проблем в сфері міжнародного співробітництва, інвестиційно-інноваційної у 2022 р.

Таблиця 2.6

**Динаміка інтегрального показника рівня економічної безпеки
та його складових 2007-2022 рр.**

Роки	Інтегр. пок. Рів. ЕБ	Складові економічної безпеки								
		Виробнича	Демографічна	Енергетична	Зовнішнь-економічна	Інвестиційно-інноваційна	Макроекономічна	Продовольча	Соціальна	Фінансова
2007	49	61	43	29	48	38	30	87	38	67
2008	51	64	45	32	45	36	44	86	43	66
2009	52	61	41	32	40	43	48	85	53	64
2010	48	56	44	34	36	43	38	83	56	51
2011	46	52	46	31	38	34	44	84	58	42
2012	47	50	47	35	41	35	38	90	57	44
2013	50	55	56	32	36	36	48	92	59	47
2014	47	49	45	34	29	37	38	93	64	46
2015	48	49	46	39	35	35	39	86	62	50
2016	45	51	45	47	35	30	33	94	57	36
2017	44	47	43	45	37	35	31	92	55	35
2018	48	57	46	58	40	30	36	92	56	38
2019	48	58	40	54	40	33	34	91	59	40
2020	49	58	41	54	40	30	39	90	56	46
2021	43	56	42	53	41	31	45	90	57	42
2022	41	51	43	25	43	29	39	89	55	38
max	52	64	56	58	48	43	48	94	64	67
min	30	35	30	25	29	29	30	83	38	35
Середній рівень	47,25	54,69	44,56	41,25	39,00	34,69	39,00	89,00	55,31	47,00
Середньо-квадратичне відхилення	2,82	4,86	3,57	9,83	4,33	4,13	5,40	3,30	6,23	10,04

Динаміка інтегрального показника описана поліномом третього степеня $y = -0,0096t^3 + 0,2328t^2 - 1,9022t + 52,791$. Коефіцієнт детермінації становить 0,502. Прогнозні значення на 2023 – 2025 рр. вказують на поступове зниження рівня економічної безпеки ще у межах 4% (рис. 2.11).

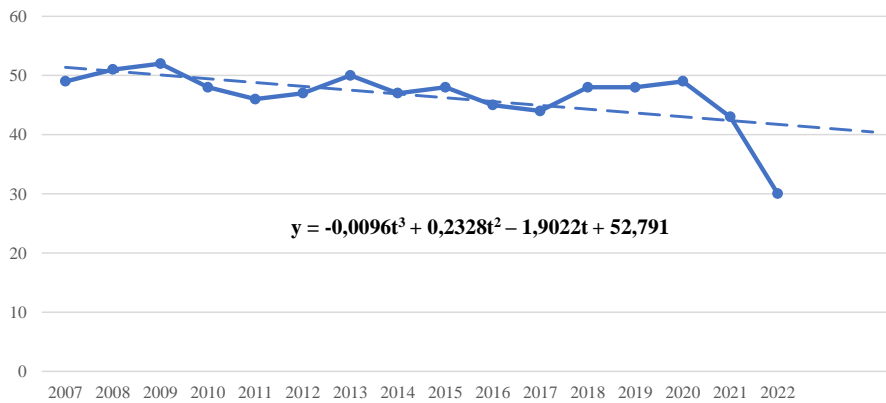

Рис. 2.11. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки України

Отже, використання отриманих результатів на практиці дає можливість нагромадження необхідного обсягу інформації для розробки і прийняття рішень в області забезпечення економічної безпеки України. Динаміка інтегрального рівня економічної безпеки України за системою граничних значень дає можливість встановити, що Україна перебуває у зоні відносної небезпеки та належить до групи країн з небезпечним рівнем. Зниження рівнів складових економічної безпеки пов'язано з несприятливим інвестиційним кліматом, військовими діями в Україні, на фоні процвітання корупції, гальмування реформ, що в свою чергу, відображається розвитку високотехнологічного виробництва з лівовою часткою доданої вартості.

24 лютого 2022 р. Росія розпочала неспровоковану військову агресію проти України, викликавши безпрецедентне масове переміщення населення, яке станом на початок 2023 р. вважалось найбільшим у світі. Майже третина всього населення України стали вимушеними переселенцями. На середину січня 2023 р. країну залишили близько 6 мільйонів українців, переважно жінки та діти, які виїжджали переважно у сусідні країни та держави ЄС, а понад шість мільйонів знайшли притулок на території України.

Враховуючи швидке прибуття мільйонів людей, які біжать від військових дій в Україні, 4 березня 2022 р. Європейський Союз вперше у своїй історії активував Директиву про тимчасову захист, який надав переміщеним особам негайний доступ до захисту, житла, медичного обслуговування, зайнятості та освіти.

На середину січня 2023 р. близько п'яти мільйонів українців зареєструвалися для отримання тимчасового захисту в Європі, насамперед всього в Польщі (31,6% або 1563386 чол.), Німеччини (20,7% або 1021667 чол.) та Чехії (9,7% або 477614 чол.). За даними Агенства з питань міграції ООН, росія зареєструвала перетин кордону понад 2,8 млн. українців, однак, за деякими повідомленнями, близько 1,6 млн українців зазнали незаконних допитам та насильницькій депортації, причому росія заперечує ці твердження. Правозахисники підтвердили насильницьке переміщення, депортацію та фільтрацію у щодо українських цивільних осіб, переважно з Маріуполя та Харківської області, що є дії, заборонені міжнародним гуманітарним правом. Точне кількість українських цивільних осіб, переселених до росії (добровільно або примусово), невідомо, і багато з цих сімей, які особливо не мають документів, включаючи новонароджених та дітей, не можуть отримати належних документів для виїзду з росії.

Російські атаки на об'єкти критичної інфраструктури, що почалися у жовтні та 50% енергетичного сектора, що знищили, чинили величезний тиск на український суспільство. За оцінками, 18 млн українців терміново потребують гуманітарної допомоги всередині країни, при цьому українська економіка імовірно скоротиться на 40% у 2022 р. Аналітики очікують помірною економічного зростання у 2023 р., але не бачать можливості повернення до довоєнних рівнів ВВП. Крім руйнівних економічних наслідків, війна вже завдала шкоди навколишньому середовищу, яка оцінюється у більш ніж 37 млрд дол. США.

Крім того, військове втручання загрожує біорізноманіттю України. Дим та гази від обстрілів серйозно впливають на якість повітря. Масові лісові

пожежі та атаки на паливні та промислові об'єкти призвели до потрапляння токсичних хімічних речовин в річки та ґрунтові води. Крім того, наземні міни, касетні боєприпаси та інші вибухонебезпечні пережитки війни забруднюють воду металами та токсичними матеріалами, що призводить до хронічних ризиків здоров'ю. Масштаби забруднення вибухонебезпечними предметами можуть перешкоджати поверненню людей на звільнені території та навіть змусити ще більше людей покинути їх.

Дивлячись на ситуацію через політичну призму, війна посилила європейські устремління українського населення, які були широко поширені раніше та стали ще більш 7 вираженими після 24 лютого.

У результаті країна подала офіційну заявку на членство в ЄС, яку Єврокомісія схвалила у червні 2022 р., тим самим надавши Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Хоча українські сили досягли значного прогресу на полі бою, закінчення війни поки не проглядається, і вона може перерости у затяжний конфлікт із непередбачуваними наслідками для країни, її народу та всього регіону чи навіть світу.

Тривале або затяжне переміщення, а також подальший відтік людей із України залишається реалістичним сценарієм на 2023 р. На тлі збитків, завданих війною, коли багато хто змушений переміщені українці хочуть повернутися (насправді чимало їх вже повернулося), не можна виключати ризик масового «відпливу мізків і рук» в умовах посилення глобальної конкуренції за людський капітал і потреби в робочій силі в країнах, що приймають старіючим населенням для пожвавлення їхньої економіки.

З іншого боку, враховуючи, що Європа зіткнулася з масовою інфляцією та зростанням вартості життя, а також чекає нової хвилі переселення з України, суспільні настрої в приймаючих товариствах, які досі досі надавали величезну підтримку українським біженцям війни, можуть змінитися і породити якусь антиіммігрантську риторіку. У цьому контексті координація та співробітництво з європейськими партнерами щодо розробки та реалізації заходів з інтеграції на ринку праці та інших інклюзивних заходів щодо

українських вимушених переселенців залишаються критично важливими. Нинішня дискусія щодо майбутнього тимчасового захисту переміщених українців обертається довкола концепції «подвійного наміру», яка сприяє розвитку навичок, що дозволяють брати участь у економічному житті приймаючого суспільства, і водночас підвищує перспективи успішного повернення і реінтеграції для швидкого відбудови України. Пошук таких довгострокових рішень спостерігатиметься у 2023 р.

Перспективи регіональної міграції на 2023 р. пов'язані з багатьма невизначеностями та дуже примарними перспективами повернення до моделей, що існували до 2022 р. або до пандемії. Війна в Україні може перерости у затяжний конфлікт, який тривалий час поставить під загрозу економічне становище мільйонів людей і дасть мало надії переміщеним українцям на своєчасне повернення додому. Швидше за все, це також означає, що переміщеним українцям, які приймають їх країнам та українцям уряду доведеться прокладати собі шлях у нових обставинах, пристосовуючи тимчасові модальності до більш довгострокових рішень, які передусім принесуть користь українським біженцям та внутрішньо переміщеним особам. Це також означає, що масштабне переміщення залишиться однією з ключових визначальних рис Європейського регіону у 2023 р. поряд з інтенсивною економічною міграцією, яка переважала в останні десятиліття. Економічні наслідки війни та її побічні ефекти будуть відчуватися у всіх країнах ЄС, як через зростання інфляції, енергетичну кризу, так і через зростання рівня бідності.

Минулого року також сталися серйозні геополітичні та економічні потрясіння, зміни у фінансових потоках та «переміщення мізків» з України до сусідніх країн, що може відкрити несподівані нові можливості у 2023 р. Очікується, що в міру посилення міжнародних санкцій росія увійде до рецесії, яка торкнеться мільйонів трудових мігрантів із Центральної Азії, які щорічно приїжджають до росії на заробітки. Цілком ймовірно, що багато хто з них активно шукатиме альтернативні напрямки, як у випадку з Узбекистаном, але

вивчення нових ринків, здатних прийняти велику кількість трудових мігрантів з регіону буде непростим завданням, при цьому можуть пройти роки, перш ніж таке розвиток подій проявить себе повною мірою. Країни призначення, будь то в ЄС чи будь-де ще, які шукають нову робочу силу для заповнення існуючого чи очікуваного дефіциту, отримують можливість для оптимізації відповідності між зростаючим попитом на робочої сили та існуючими пропозиціями у Європейському регіоні. Водночас необхідно спрямувати супутні зусилля на усунення існуючих невідповідностей між формальною та практичною кваліфікацією та створити дієві системи прийому, контролю та повернення.

2.3. Ефективність регулювання міжнародних міграційних процесів

Інтенсифікація процесів міграції Україні спричиняє появу нових та посиленню наявних негативних наслідків для забезпечення необхідного рівня економічної безпеки. Отже, імміграції, особливо нелегальній, притаманний високий ступінь соціальної вразливості для країни, а наявність нелегальних мігрантів в Україні спричиняє збільшення соціально вразливих груп населення. Асиміляція культур, трансформація складу населення, внутрішні конфлікти між окремими частинами населення, загострення проявів девіантної поведінки є реальною загрозою для національної безпеки країни. В той же час, посилення внутрішньої міграції призводить до посилення фінансових і соціально-економічних асиметрій в розвитку регіонів, занепад окремих територій, особливо сіл, спричиняє дисбаланси на регіональних ринках праці, посилює моногалузеву спеціалізацію регіонів, сприяє розвитку нелегальної міграції, посилення тиску на національний ринок праці та соціальну сферу, активізує зростання бюджетного дефіциту та знижує податкові надходження (рис. 2.12).

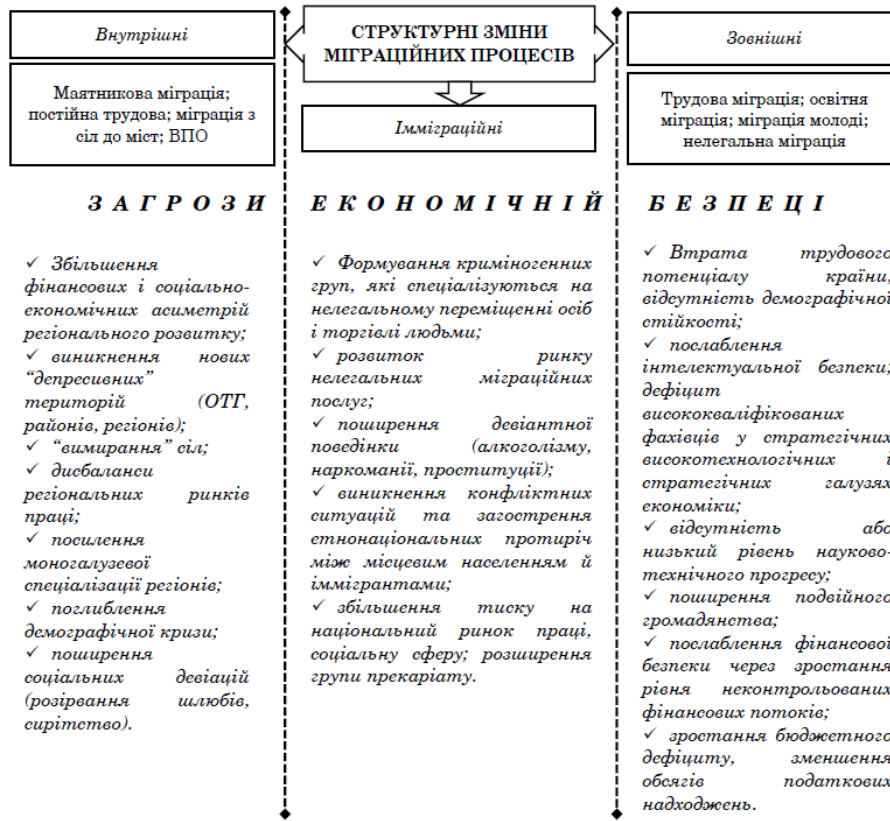

Рис. 2.12. Загрози міграційних процесів для економічної безпеки

Несформованість системи інформаційно-аналітичного забезпечення аналізу структурних характеристик міграції і соціально-економічного середовища є ключовою прогалиною реалізації державної політики управління міграційними процесами. Так, офіційна державна та регіональна статистика не фіксує усі факти прибуття і вибуття. Поширеною є ситуація, коли виїзд громадян України на постійне проживання за кордон здійснюється без офіційного звернення до відповідних органів влади. Тому українські емігранти, які отримали іноземне громадянство, не пройшовши відповідних процедур в Україні, можуть вважатися громадянами України. Водночас

відсутня практика реєстрації причини виїзду громадян за кордон, що унеможливує облік трудової й освітньої міграції населення.

На національному рівні не апробовані програми забезпечення належного рівня керованості міграційних потоків у коротко-, середньостроковій і стратегічній перспективах, а також відсутнє інформаційно-аналітичне забезпечення формування регіонального моніторингу та прогнозування стану міграції населення, відстеження її тенденцій, обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків зовнішньої міграції і соціально-економічного розвитку країни. Варто відзначити, що дивергенція української і європейської статистики поглиблюється через відсутність баз даних щодо критичних обсягів міграції в Україні з врахуванням поточних тенденцій соціально-економічного розвитку територій.

Суттєві прогалини в статистичному забезпеченні реалізації державної політики регулювання міграційних процесів призвели до поглиблення дисгармонізації української системи обліку міжнародної міграції з європейською, що унеможливує компаративність даних і проведення консолідованих досліджень. Дефіцит уніфікованої статистичної бази щодо ринку праці у розрізі структури міграційних процесів і неналежне відстеження push-факторів соціально-економічного середовища ведуть до викривлення реалістичних масштабів міграції і прийняття ірраціональних рішень органами державної і регіональної влади.

Процес планування державної політики управління міграційними процесами не є імplementований на регіональному рівні, зокрема спостерігається неврахування особливостей міграційних процесів у депресивних і прикордонних регіонах, а також серед окремих соціально-демографічних груп населення, у т.ч. молоді, жителів сільських територій і студентів.

В Україні жодний стратегічний документ щодо регулювання міграції не поширений на регіональний і місцевий рівні, зокрема це Концепція державної міграційної політики [15], Стратегія державної міграційної політики України

на період до 2025 року [19], План заходів на 2018-2021 рр. щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р. [12]. Відсутність практики розробки та реалізації програмних документів розвитку політики управління міграційними процесами на регіональному та місцевому рівні призводить до збільшення неконтрольованих втрат людських ресурсів, низького рівня забезпечення регіональних економік трудовим і кадровим потенціалом, оскільки неконтрольовані міграційні втрати є причинами деструктивних змін у регіональних економіках.

Відсутність програм стимулювання реєміграції мігрантів на національному, регіональному та місцевому рівнях стимулює подальше загострення трудової еміграції, поширення диспропорцій і конкуренції на регіональних ринках праці, соціально-економічних асиметрій регіонального розвитку, збільшення тиску на житлово-комунальну, транспортну та ін. інфраструктуру, поглиблення соціальної нерівності та напруженості, виникнення етнопонаціональних і релігійних конфліктів, формування і розвиток міграційного коридору “сільська-міська місцевості”. Зокрема, території із високим рівнем інтенсивності зовнішньої міграції, у т.ч. прикордонні, потребують особливого механізму регулювання трудової реєміграції, формування оптимального середовища адаптації реємігрантів (проживання, працевлаштування, подальшої інтеграції).

Примітно, що створення умов для повернення українських емігрантів визначено однією з цілей політики в Стратегії державної міграційної політики, але не імplementовано у інших законодавчих актах. Натомість, Україна має план заходів щодо реінтеграції лише однієї категорії мігрантів – трудових і членів їхніх сімей. У Законі України фрагментарно згадується про створення сприятливих умов для повернення в Україну й інтеграції діячів науки та культури, кваліфікованих фахівців і робітників, потреба в яких є високою для розвитку національної економіки.

Одним із недоліків державної політики управління міграційними процесами є відсутність комплексного планування масштабної внутрішньої

міграції, зокрема регулювання внутрішньої вимушеної міграції, а також проєктів розселення ВПО. Варто наголосити, що серед переліку стратегічних напрямів міграційної політики України внутрішня міграція відсутня. Питання внутрішньої міграції розглядаються як напрями стимулювання мігрантів, у т.ч. іммігрантів, до раціонального територіального розміщення з урахуванням соціально-економічної і демографічної ситуації у регіонах України. Варто звернути увагу, що положення щодо раціонального просторового розміщення є суперечливим, оскільки громадяни України, а також іноземні особи мають право на свободу переміщення і вільний вибір місця проживання.

У переліку заходів, спрямованих на реалізацію Концепції державної міграційної політики є питання щодо внутрішньої міграції, а саме удосконалення законодавства з питань свободи просторового розміщення, забезпечення функціонування загальнодержавної бази вакансій Державної служби зайнятості України, запобігання великої концентрації розміщення населення на окремій території. Відтак, методологічною прогалиною державної політики управління міграційними процесами є інформаційно-методичний розрив щодо завдань і мети регулювання внутрішніх переміщень, а також визначення критичних дисбалансів і концентрації просторового розміщення населення.

Великою прогалиною функціонування інфраструктури у сфері регулювання зовнішньої міграції є відсутність програмно-технічних засобів у ДМС і регіональних управлінь Прикордонної служби України, а також головних управлінь державної служби статистики в регіонах, органів влади на місцевому рівні, які формують систему якісної, доступної і прозорої інформації для регулювання міграційних процесів, а також уніфіковане інформаційно-комунікаційне забезпечення інфраструктури, на які покладено функції моніторингу, оцінки, аналізу та контролю за міграційними потоками.

В Україні відсутні будь-які програми розвитку інфраструктури ринку міграційних послуг і регулювання міграційних трансфертів, забезпечення їхнього цільового спрямування. Низька якість й організаційно-технічні

можливості елементів інфраструктури ринку міграційних послуг призведе до надання неякісних і повільних адміністративних послуг відносно міграційних запитів населення і прикордонного контролю, поширення корупційних і тіньових схем, неформальної зайнятості, потоків нелегальної міграції, а також дифузії неформальних каналів трансфертів фінансових потоків мігрантів у фінансову систему країни у формі посередників, а, відтак, і до зменшення надходжень до бюджетів країни.

На регіональному рівні відсутні будь-які програми у сфері міграції. Не набули достатнього поширення положення Концепції державної міграційної політики, Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р., Плану заходів на 2018-2021 рр. щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Жодний нормативно-правовий документ щодо регулювання зовнішньої міграції населення, у т.ч. закони України “Про імміграцію” і “Про зовнішню трудову міграцію”, угоди про співпрацю між Україною та окремими країнами ЄС (наприклад, Угода між Україною і Польщею про економічне співробітництво (15.03.2006 р.), співробітництво в галузі культури, науки і освіти (20.05.1997 р.), Українсько-Польську Раду обміну молоддю (29.12.2015 р.), правила місцевого прикордонного руху (17.12.2014 р.)), не містять інструкцій чи механізмів регулювання міграційних потоків на регіональному рівні, зокрема інтенсивного міграційного руху на прикордонних територіях.

Незавершеність системи інституційно-організаційного й інституційно-правового регулювання міграційних процесів на регіональному та місцевому рівнях стимулює зростання обсягів освітньої і трудової міграції, міграції молоді, нерегульованих міграційних потоків із прикордонних територій, а також зменшення інклюзивності приватного сектора у координації міграційних питань.

В Україні відсутня комплексна програма стимулювання рееміграції громадян, які працюють, навчаються чи проживають за кордоном. Викликами державної політики управління міграційними процесами в Україні є дефіцит

стимулів для освітньої і трудової реєміграції, поглиблення яких призводить до численних негативних наслідків розвитку національної економіки, зокрема:

- зниження рівня її конкурентоспроможності; послаблення національної економічної безпеки України;
- зменшення обсягів інвестицій у національну економіку; значні втрати іноземної валюти через зростання обсягів заощаджень мігрантів за кордоном;
- уповільнення темпів науково-технічного прогресу; зниження конкурентоспроможності сфери освіти та науки;
- девальвація вищої освіти.

Згідно методології МОМ система управління міграційними процесами має ґрунтуватися на шести ключових сегментах, натомість в Україні реалізуються лише два:

- 1) дотримання міжнародних стандартів щодо гарантування прав і свобод мігрантів;
- 2) взаємодія з іноземними партнерами для вирішення питань міграції та суміжних питань.

Реалізація цілей Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р. вимагає удосконалення системи державного управління міграційними процесами. Важливими складовими системи, які сприяли б підвищенню її ефективності та виконанню завдань, що сформульовані у Стратегії, є інтеграція реємігрантів та іммігрантів в українське суспільство, цільове залучення міграційних трансфертів, врахування впливу міграційних процесів на економічне зростання регіонів і країни в цілому, використання міграційного потенціалу території для уповільнення темпів депопуляції.

Висновки до розділу 2

Поглиблення глобалізаційних процесів, лібералізація візового режиму, відкриття ринків праці європейськими країнами виступають драйверами активізації зовнішньої трудової, освітньої, стаціонарної та інших видів міграції населення, поширення міграції бізнесу, “відтоку мізків”, позитивних міграційних аспірацій серед молоді. Обсяги зовнішньої, зокрема трудової, міграції населення України істотні та мають тенденцію до зростання. Ключовими країнами-реципієнтами людських ресурсів з України є Польща, Італія, Чехія та Німеччина. Кількість дозволів на перебування громадян України на території ЄС-27 за 2010-2022 рр. збільшилася у два рази (близько 7,3 млн у 2022 р.). Кількість уперше оформлених дозволів на перебування за 2010-2022 рр. зросла у 4,7 разів, 79,23 % договорів видана в Польщі, з них 90% – короткострокові, видані для виконання сезонних робіт.

Зміна структурних характеристик міграції визначає напрям її впливу на соціально-економічний розвиток країни загалом, ринок праці та сферу зайнятості, демографічну ситуацію, а також безпеку національної економіки. Виявлено загрозові структурні зміни міграції, які впливають на усі складові економічної безпеки: зростання частки міграції молоді у загальній структурі міграції, збільшення обсягів трудової і освітньої міграції, неконтрольовані міграційні процеси у прикордонних територіях, поширення імміграційних процесів і внутрішньої вимушеної міграції.

Державне управління міграційними процесами в Україні недосконале, що відповідно, призводить до недостатньо якісного і ефективного державного регулювання розвитку національної економіки.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Заходи щодо підвищення ефективності регулювання міжнародних міграційних процесів

Україна відіграє важливу роль у глобальних міграційних процесах, виступаючи експортером робочої сили в Європі, що, з одного боку, дає змогу зменшити напругу в суспільстві за рахунок частково вирішення питання безробіття й соціального забезпечення самими трудовими мігрантами, а з іншого – призводить до скорочення економічно активного населення в країні й відтоку висококваліфікованих кадрів та науковців, які залишаються на постійне місце проживання за кордоном, а це через зміну профілю трудової міграції впродовж останніх двох років негативно впливає на величину валютних переказів в країну та зменшує обсяги вкладених інвестицій, що позбавляє країну вагомих важелів впливу для подолання системних кризових явищ і вимагає розроблення напрямів державного регулювання міграційних тенденцій (Додаток Б).

Необхідність активного втручання державних структур у перебіг міграційних процесів в Україні є очевидною, проте урядове регулювання міграційних процесів не повинно зводитися лише до заборонних заходів, наслідком яких може бути посилення нелегальної міграції українців і підвищення соціальної напруженості. При цьому міграційна політика має враховувати світовий досвід, який свідчить про отримання користі навіть з еміграції висококваліфікованих спеціалістів, а також передбачати комплекс заходів, спрямованих на створення умов для повернення мігрантів на батьківщину. Для вирішення даної проблеми потрібно розробити єдину стратегію виходу з міграційної кризи і виробити адекватну міграційну

політику, яка б охоплювала комплекс політичних, соціально-економічних і правових заходів.

Міграційна політика охоплює цілу низку сфер, що включають прийом мігрантів, возз'єднання мігрантів із членами сім'ї, доступ на ринки праці в країнах, що приймають, можливості отримання права на постійне проживання та громадянство, а також права мігрантів на участь у політичній житті та отримання соціальних послуг. Існує три шляхи в'їзду до країни призначення, і кожному їх відповідає окремий набір заходів політики.

Перший шлях – легальна міграція – включає три категорії. Перша категорія - економічна міграція, яка орієнтована задоволення потреб ринку праці. Дві інші – возз'єднання з сім'єю та гуманітарна міграція біженців та інших осіб, які перебувають у скрутному становищі.

Другий шлях – це незареєстрована міграція, яка має місце, коли люди в'їжджають у країну нелегально або залишаються в ній жити після закінчення терміну своєї візи. Ця категорія, зазвичай, теж має економічні мотиви.

Третій шлях – торгівля людьми чи примусова міграція.

Більшість мігрантів переміщуються під впливом економічних мотивів, навіть якщо дані про вид їхньої в'їзної візи мають на увазі інше (багато економічних мігрантів в'їжджають до країни по програм возз'єднання сімей чи гуманітарної допомоги, оскільки більшість офіційних каналів ринку праці мають обмежувальний характер).

Одна із фундаментальних проблем імміграційної політики полягає в тому, що ринки праці створюють потужні сили, що виштовхують і притягають, які призводять до масштабного попиту на працю мігрантів. у багатьох секторах та регіонах. Найчастіше державна політика неспроможна протистояти такому тиску з боку ринку праці. Обмеження щодо припливу трудових іммігрантів, призводять до в'їзду великої кількості нелегальних мігрантів, зловживання гуманітарними програмами чи програмами з возз'єднання сімей, і навіть до спотворень ринку праці, у результаті виникають політичні конфлікти і конфронтації культур.

Ще один важливий аспект імміграційної політики полягає в тому, чи є візові дозволи, що особливо передбачають можливість роботи з найму, тимчасовими чи постійними. У деяких країнах ЄС значну частку економічних мігрантів становлять тимчасові мігранти. Наприклад, у Фінляндії частка мігрантів, які перебувають у країні на тимчасовій основі, становить близько 50 відсотків; у Німеччині та Швейцарії – трохи більше 40 відсотків; у Великій Британії – 30 відсотків. Не виключено, що структура різних категорій постійних віз та частка тимчасових дозволів (частка тимчасової економічної міграції) пов'язані один з одним. Наприклад, у Швеції кількість постійних економічних мігрантів невелика, а частка тимчасової міграції помірною, що частково є результатом низького рівня постійної економічної міграції до країни та щодо великої кількості гуманітарних віз, що видаються. У Данії та Норвегії, навпаки, відзначаються невеликі частки тимчасових мігрантів та суттєва частка мігрантів, приїжджають із країн, що входять до Європейської економічної зони (ЄЕЗ), відповідно до положень про свободу пересування осіб.

На рис. 3.1. показано розподіл категорій візових дозволів, виданих українським мігрантам в основних країнах ЄС, які приймають мігрантів.

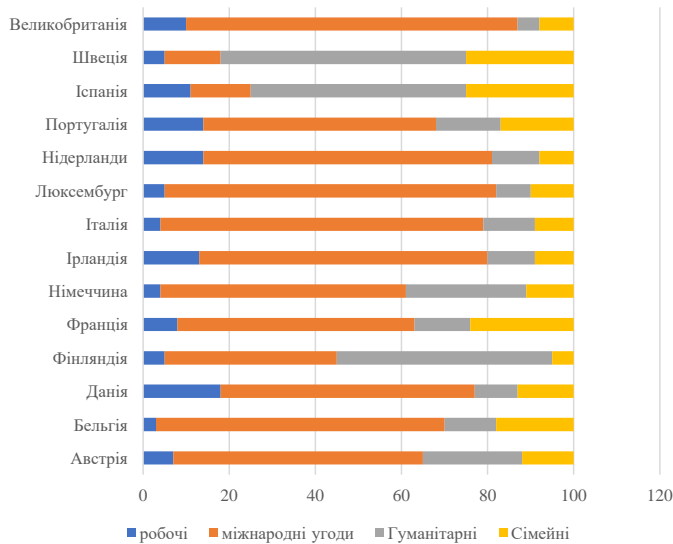

Рис. 3.1. Розподіл категорій виданих віз за основними приймаючими українських мігрантів країнами в ЄС (2022 р.)

Крім віз із правом працевлаштування/роботи з найму, віз на возз'єднання з сім'єю та гуманітарних віз, включено четверту категорію дозволів на в'їзд – у рамках міжнародних угод. Ця категорія включає осіб, які в'їжджають до країни відповідно до правил Європейського союзу про вільне пересування осіб (віза для цього не потрібна).

У ЄС серед постійних мігрантів економічна міграція є більш поширеною порівняно з іншими видами міграції у Великій Британії, Іспанії та Італії. Серед країн ОЕСР частка імміграції з метою працевлаштування велика в Австралії, Канаді та Великобританії. Близькі члени сім'ї, які в'їжджають за робочими візами, також включаються до категорії трудящих-мігрантів, оскільки влада зазвичай розглядають трудових мігрантів і членів сім'ї, що їх супроводжують, які мають сімейні візи, як одну категорію.

На рис. 3.1. наочно видно важливість положень законодавства ЄС про свободу пересування осіб у межах Європи, оскільки візи, видані лінією

міжнародних угод, становлять основну частину серед усіх видів дозволів на в'їзд у більшості країн. Частка віз на возз'єднання з сім'єю теж істотна: на них припадає понад 40 відсотків від усіх дозволів на постійне проживання, виданих у багатьох країнах, у тому числі Франції та Італії.

Категорія економічних/трудова мігрантів складає менше 20 відсотків загальної кількості дозволів на постійне проживання в кожній країні, а середній показник становить менше 10 відсотків. Це обумовлено двома причинами. По-перше, економічні мігранти з країн ЄС, особливо зі Східної Європи, через свій привілейований статус не користуються візами цієї категорії, яка застосовується до громадян країн, які не входять до ЄС. По-друге, у більшості країн ЄС немає легальних шляхів для в'їзду економічних мігрантів, особливо низькокваліфікованих працівників, хоча їхня праця має значний попит. У результаті багато економічних мігрантів використовують канал возз'єднання із сім'єю чи в'їжджають до країни нелегально.

Візові та імміграційні режими сильно відрізняються між країнами. Деякі країни, наприклад, Бельгія та Швеція, мають всього по одній основній програмі трудової імміграції. На відміну від них, у США діє шість різних програм прийому трудових мігрантів, а Канаді та Австралії – по чотири програми. У Норвегії та Швеції діє єдина програма, яка відкрита для працівників будь-якої кваліфікації. У Великобританії, навпаки, існує кілька програм трудової імміграції різного рівня работников.

Одна з важливих тем в розробці заходів регулювання міграційних потоків – нерівномірність впливу, який надається імміграцією на різні ринки праці. Отже, належна міграційна політика має враховувати специфіку ринків праці, куди вона орієнтована. Орієнтовна відмінність між заходами міграційної політики щодо висококваліфікованих та низькокваліфікованих працівників ґрунтується на рівнях людського капіталу та освіти.

Економічно мотивована міграція не має випадкового характеру: працівники переміщуються з ринків праці, де попит на них та заробітна плата низькі, туди, де попит та зарплата вища. В умовах коли в країнах ОЕСР рівень

освіти почав підвищуватись, а населення стало старіти, попит на низькокваліфікованих працівників перевищив пропозицію. Для задоволення цього надмірного попиту стали приїжджати молоді, менш освічені іммігранти із відносно бідних країн на периферії ОЕСР.

Окрім задоволення надмірного попиту на ринках праці, міграційна політика покликана вирішувати багато інших завдань. У багатьох випадках вирішення цих соціальних і політичних завдань вимагає запровадження обмежень на приплив мігрантів і входить у суперечність із потребами ринку праці, що призводить до спотворень на ринку, а також до виникнення культурних, політичних та соціальних проблем. Наявні докази та порівняння різного досвіду свідчать, що реалізація урядами політики, здатної протистояти ринковим силам, практично неможлива. Натомість уряду України слід розробляти політику з урахуванням впливу ринкових сил. Один із прикладів такої політики – схеми тимчасової міграції. Коли існує ринковий попит – у таких секторах, як, наприклад, сільське господарство, будівництво, туризм, де сезонна та короткочасна зайнятість є нормою, - Україні слід розглядати можливість створення тимчасових програм поповнення дефіциту робочої сили.

Програми тимчасової міграції для створення тимчасових робочих місць приносять користь мігрантам, ринків праці приймаючих країнах, роботодавцям і споживачам. Такі програми запобігають незареєстрованій імміграції завдяки полегшенню неодноразової кругової міграції. Проте заходи щодо стимулювання тимчасової міграції працюють лише у галузях з низьким рівнем витрат, пов'язаних з плинністю кадрів, та суттєвими сезонними коливаннями; їх не можна використовувати для заповнення нестачі робочої сили в галузях, які потребують більш висококваліфікованої праці або специфічних для конкретного сектора інвестицій у розвиток людського капіталу.

Працівники, які безпосередньо конкурують з трудовими мігрантами, часто переходять в інші галузі, змінюють професії або переїжджають в інші

географічні регіони. Працівники молодого віку, як правило, успішніше справляються з переходом і в результаті отримують вищі доходи і знаходять роботу краще за колишню. Завдяки такому пристосуванню ринку праці загальний вплив міграції на рівень заробітних плат, як правило, виявляється незначним, особливо на національному рівні. Однак для працівників витрати, пов'язані з переміщенням, можуть бути вагомими і в короткостроковій перспективі передбачають суттєві фінансові витрати та емоційне навантаження. Отже, державна політика має передбачати надання підтримки працівникам у процесі пристосування та переїзду, особливо якщо йдеться про людей немолодих і тих, хто має відносно низьку кваліфікацію, що робить їхнє переміщення більш витратним.

Як слід вибудувати такі заходи, щоб вони допомагали скорочувати ці витрати - переважно тимчасові, але потенційно порушують звичний спосіб життя? Можливі компоненти таких програм допомоги – виплата тимчасової соціальної допомоги, виплати зі страхування від безробіття, програми перенавчання. Слід також змінювати системи освіти для молодих людей, щоб вони не були змушені конкурувати з іммігрантами, які мають нижчу кваліфікацію і готові погоджуватися на низькооплачувану і важку роботу. У принципі, ті, хто виграють від імміграції, тобто. мігранти, роботодавці, споживачі вироблених ними товарів та послуг повинні нести, як мінімум, частину витрат на реалізацію таких заходів. Насправді таких заходів політики, якими є витрати, пов'язані з переміщенням робочої сили, та можуть бути перенесені на тих, хто одержує вигоду від міграції, дуже мало. До них відносяться додаткові податки або збори, що стягуються за видачу дозволів на роботу, або встановлення вимог, що обмежують кількість трудових мігрантів, які можна прийняти працювати підприємством. В результаті люди, які несуть витрати, часто опираються таким програмам, що призводить до економічної неефективності та політичних конфліктів.

Вільне транскордонне переміщення робочої сили приносить не лише втрати для певних категорій існуючих працівників, а й вигоди щодо

підвищення загальної ефективності. Перед урядами стоїть непросте завдання – розробити заходи політики щодо забезпечення фінансування та компенсації втрат відповідних працівників, щоб послабити політичний опір міграції.

В останні десятиліття багато видатних економістів пропонували ринкові механізми для вирішення двох проблем: виявлення тих, кому слід вирішувати іммігрувати та працювати в тій чи іншій країні, та визначення способів отримання певної економічної вигоди надання компенсацій працівникам, які несуть втрати. Бекер пропонував уряду США продавати візи іноземцям замість встановлення квот (Becker 1992; Becker and Becker 1997; Becker та Lazear 2013).

Іноземні працівники (або роботодавці), які потенційно найбільше виграють з точки зору доходів, можуть пропонувати найвищу ціну за візи, і таким чином до урядової скарбниці надходять доходи, які в іншому випадку були б отримані мігрантами та їх роботодавцями. Продаж віз також пропонувався як засіб скорочення торгівлі людьми (Auriol and Mesnard 2016) або надання компенсацій працівникам з-поміж місцевих жителів, які програли у конкуренції мігрантам (Weinstein 2002).

В роботі Zavodny (2015) пропонується проводити аукціони продажу робочих віз. В останні роки з'явилися різні програми «громадянство/паспорт в обмін на інвестиції» (Sumption and Hooper 2014). Ці пропозиції не виключають неефективності відповідного ринкового механізму.

Незважаючи на надмірний попит на дозволи на роботу, сторона пропозиції ринку праці у цьому механізмі відсутня. Іммігранту потрібен дозвіл на роботу для офіційного працевлаштування за договором найму; уряд технічно продає іммігранту такий дозвіл. Проте реальними власниками цього дозволу є громадяни, які мають правом прийняти надане їм право працювати. Механізм, запропонований у роботі Lokshin and Ravallion (2019), передбачає надання компенсацій людям, які готові «продати» це декларація про певний період. В пропозиції цих дослідників громадянам працездатного віку

дозволяється «передавати в оренду» іноземним працівникам своє право приймати пропозицію роботи.

Уряд може створити інтернет-платформу, на базі якої встановлюватимуться контакти між громадянами, які бажають продати на аукціоні своє право приймати пропозицію роботи, та іноземцями, яким необхідний дозвіл на роботу. Коли громадянин вирішує передати в оренду право приймати пропозицію роботи, це право передається іноземцю на тимчасовій основі у вигляді дозволу на роботу, а особі, яка відмовилася від свого права, перераховуються грошові кошти. Цей механізм дозволяє громадянам, які з великою ймовірністю понесуть економічні втрати від міграції, отримати пряму компенсацію своїх втрат. Купивши дозвіл на роботу, трудовий мігрант отримує право прийняти будь-яку пропозицію про роботу у країні. Після закінчення терміну контракту дозвіл на роботу повертається первісному власнику.

Створення анонімного та прозорого ринку дозволів на роботу здатне послабити політичне опір міграції завдяки тому, що подібний ринок допоможе інтерналізації екстернальних (зовнішніх) ефектів, що породжуються (або принаймні мірою, що так сприймаються) мігрантами в приймаючій країні. Країна-реципієнт отримує низку вигод від запровадження такої політики, оскільки низькооплачувані працівники з низькою продуктивністю праці замінюються мігрантами з вищою продуктивністю, що сприятиме зростанню ВВП та збільшення податкових доходів. Заміщені працівники отримують пряму компенсацію, що скорочує необхідність організації для них складних та неефективних програм соціальної допомоги.

Схема може передбачати підтримку на певному рівні загальної кількості робочих місць у країні-реципієнті, щоб запобігти ситуації, коли міграція призводитиме до безробіття. Ринок дозволів на роботу можна розглядати не лише як ефективний інструмент управління імміграцією, а й як інструмент соціального захисту. Такий підхід, дозволить розширити прийняття більш вільної міжнародної міграції.

Один із можливих способів залучення коштів від тих, хто отримує вигоду від міграції, для фінансування витрат, пов'язаних із переміщенням робочої сили, – зміна механізмів виходу мігрантів на ринок праці країни-реципієнті за допомогою переходу від кількісних обмежень до цінкових механізмів. В даний час майже у всіх країнах, що приймають мігрантів, для регулювання припливу легальних та зареєстрованих іммігрантів використовуються квоти. Уряди ухвалюють рішення про кількість іммігрантів з тим чи іншим рівнем освіти, які мають певні професії та відносять до певних секторів, яким буде дозволено працювати у їхніх країнах.

Використання квот створює кілька проблем.

По-перше, оцінку кількості іммігрантів, яким буде дозволено в'їхати до країни, проводять чиновники, а не роботодавці та не представники ринку праці. Визначити, який вид міграції буде найбільш вигідним для країни, що приймає, особливо у довгостроковій перспективі досить важко. Крім того, з часом потреби ринку праці можуть швидко змінюватись.

По-друге, системи, засновані на квотах, схильні до ризиків рентаорієнтованої поведінки та корупції, оскільки підприємства можуть прагнути схилити урядовців до видачі дозволів у рамках квот на користь своїх галузей.

По-третє, квоти, що встановлюються, надто малі, а стимули до нелегального в'їзду великі, і в результаті в країні з'являється багато незареєстрованих мігрантів. Вони працюють на неформальному ринку праці, мають права на соціальний захист і породжують негативні зовнішні ефекти, що впливають на працівників із найнижчою кваліфікацією, яких держава намагалася захистити.

По-четверте, квоти не генерують доходів для державної казни. Навпаки, вони вигідні лише тим підприємствам, яким пощастить найняти іммігранта (отримавши візу з правом роботи з найму). Фірми-посередники, які надають послуги з підбору мігрантів, та ті, що займаються торгівлею людьми та

допомагають незареєстрованим мігрантам, що стягують чималу плату за свої послуги.

Замінити режими квот податковими режимами з метою регулювання припливу іммігрантів можна кількома способами, у тому числі за допомогою запровадження додаткового податку на доходи, плати за видачу віз та системи аукціонів із продажу віз. У ряді країн, наприклад, у Малайзії та Сінгапурі, стягують збори з іммігрантів. Стягнення податків, плати та зборів замість квотних обмежень має багато явних переваг, хоча жодні з цих заходів ще були піддані належній оцінці. Подібні механізми забезпечать уряду доходи для підтримки працівникам, які зазнають економічних труднощів у результаті міграції, особливо немолодим. людям із відносно низькою кваліфікацією, які меншою мірою здатні змінювати роботу чи переміщатися до інших галузей.

Роботодавці також матимуть можливість швидше реагувати на коливання економічної кон'юнктури та за необхідності наймати додаткових працівників. При режимі квот підприємства не здатні швидко розширювати виробництво, навіть якщо вони готові платити за видачу дозволів на роботу найму. Уряди також зможуть швидше коригувати розмір зборів/ податків для реагування зміни, що відбуваються ринку праці. Режими, що ґрунтуються на стягуванні зборів, ймовірно, також зможуть знизити рівень культурної ворожості до іммігрантів, оскільки вони будуть забезпечувати необхідні «податкові» доходи та їх уже не можна буде звинувачувати у тому, що вони живуть у країні «на дармовщину».

У світовій торгівлі заміна режиму квот тарифами зайняла багато десятиліть. Для запровадження та забезпечення виконання такої політики у сфері імміграції потрібно стільки ж часу, але спробувати це зробити варто. Заходи політики, спрямовані на задоволення попиту висококваліфікованих спеціалістів. Багато країн прагнуть залучати висококваліфікованих мігрантів, оскільки вони породжують додаткові ефекти, що підвищують продуктивність, заповнюють нестачу фахівців на ринку праці, легше інтегруються в суспільство в країні, що приймає, і не створюють навантаження на систему

соціальних послуг. Від міграції висококваліфікованих фахівців на ринках праці здебільшого виграють працівники з додатковими навичками по відношенню до тих, які мають мігранти, і зайняті в тих секторах, де широко поширені ефекти передачі знань. Особливості ринків праці, результати їх функціонування, а також політика щодо висококваліфікованих працівників суттєво різняться між країнами. Чотири країни призначення – США, Великобританія, Канада та Австралія – приймають понад дві третини всіх висококваліфікованих мігрантів у світі. Багато висококваліфікованих працівників із країн Західної Європи з високим рівнем доходів, у т.ч. з Франції та Німеччині, воліють переїжджати з Європи до чотирьох згаданих країн з різних причин. У тому числі ними рухає те, що зосередження висококваліфікованих фахівців породжує синергетичні ефекти та додаткові ефекти, що підвищують продуктивність праці. Політику щодо висококваліфікованих іммігрантів необхідно формувати з урахуванням цих особливостей та базових характеристик ринку праці (Kerr and others 2016, 2017). Така політика особливо актуальна для європейських країн, які є як країнами-донорами, так і країнами, які приймають таких мігрантів. У регіоні ЄЦА значну частку міграції висококваліфікованих фахівців становить внутрішньорегіональна міграція

Є два основні підходи до формування політики – на основі попиту та на основі речення. Підхід, що ґрунтується на попиті, враховує потреби роботодавців. Роботодавці визначають категорії кваліфікованих фахівців, які потенційно можуть бути прийняті до країни. Підхід, у Європі та Центральній Азії орієнтований на пропозицію, ґрунтується на системі бальних оцінок, що відбивають пріоритети країни, або на оборі індивідуальних претендентів на в'їзд у країну з урахуванням їх професійних якостей. Обидва підходи мають свої плюси та мінуси. Хоча підхід, заснований на потребах роботодавців, робить програму більш сприйнятливою до політики на ринку праці, він прив'язує мігрантів до тих, хто їх спонсорує. підприємствам принаймні на

першому етапі. При використанні обох підходів встановлення квот може бути скрутним.

Доцільним є проведення політика, орієнтованої на попит. Що стосується орієнтації на попит, нині відзначається тенденція до використання показників, у яких першому плані ставиться здатність мігранта до працевлаштування. Основна передумова заходів політики, які враховують попит, полягає в тому, що іммігранти повинні отримати роботу в країні-реципієнті; при цьому тягар відбору лягає на ринки праці та роботодавців. Неявно передбачається, що якщо мігрант здатний отримати роботу, то він може принести чистий зиск і йому слід дозволити в'їзд у країну. Перевага надається мігрантам, які працевлаштуються відразу ж і будуть робити внесок в економіку.

Категорії тих, хто потенційно може іммігрувати до країни, визначаються потенційними роботодавцями та поточними умовами ринку праці. До цієї категорії потрапляє більшість програм видачі тимчасових дозволів на роботу, програми 2-го рівня Великобританії та програми Ірландії з надання дозволів на роботу. У рамках цих програм мігранти зобов'язані до в'їзду до країни, що приймає, подати офіційне запрошення на роботу. Ще одна велика програма діє у Німеччині. Вона передбачає, що претенденти зі ступенем бакалавра мають право подавати заявку на «блакитну карту», яка дозволяє їм проживати та працювати в Німеччині. Заявники зобов'язані подати докази, що вони уклали договір найму на роботу в галузі своєї кваліфікації з мінімальної річної заробітної платою 48 000 євро. Заявники, які не мають контракту на роботу, можуть тим самим не менше в'їхати до Німеччини, але тільки для цілей пошуку роботи і тільки на шість місяців. Після укладання трудового договору мігрант вправі подавати заявку отримання «блакитний карти».

Режими регулювання на основі попиту повинні супроводжуватися найважливішим додатковим заходом, що передбачає проведення тестів ринку праці. Під час проведення подібних тестів роботодавці мають подати докази того, що вони не змогли знайти постійного мешканця з необхідною

кваліфікацією для заповнення вакансії, про яку йдеться. В Ірландії, наприклад, роботодавець зобов'язаний подати довідку з державної служби зайнятості, що підтверджує, що служба розмістила вакансію, але не змогла знайти місцевих працівників, які задовольняють вимогам, що висуваються до роботи.

Політика, орієнтована на пропозицію. У рамках політики, орієнтованої на пропозицію, потенційні мігранти оцінюються за їхньою кваліфікацією, без проведення явних ринкових тестів чи оцінки можливості працевлаштування. Заходи такої політики, як правило, мають форму бальної оцінки, в якій перевага надається заявникам, які мають характеристики, більш бажаними для ринку праці чи суспільства, зокрема молодістю, освітою, досвідом, знаннями національної мови чи певними професіями.

Прихильники проведення політики, яка орієнтована на пропозицію, стверджують, що подібний режим враховує більш довгостроковий ракурс економічних потреб країни. У центрі уваги у процесі відбору стоять не короткострокові потреби ринку праці, а такі аспекти як людський капітал та інтеграція у суспільство. Крім того, політика, орієнтована на пропозицію, дає працівникам більше свободи, оскільки, як правило, їм дозволяють в'їжджати в країну, шукати роботу вже після переїзду та в результаті знайти роботу, більшою мірою відповідну їх здібностям, в порівнянні з варіантом, коли вони намагаються працевлаштуватися, перебуваючи за межами країни. Прикладом такого підходу є бальна система Австрії – система «червоно-біло-червоних карт», яка дозволяє кваліфікованим працівникам з країн, що не входять до ЄЕЗ, а також членам їхніх сімей емігрувати до Австрії для постійного проживання.

До кваліфікованих працівників відносяться висококваліфіковані фахівці та кваліфіковані працівники, які мають дефіцитні професії, наприклад у сфері інженерної справи та охорони здоров'я. Від працівників цих категорій не потрібні докази знання німецької мови до в'їзду в країну, хоча за знання німецької чи англійської мови надаються додаткові бали.

Приналежність до громадянства грає велику роль під час встановлення права на працевлаштування та проживання у різних країнах Європи. Громадянам країн-членів ЄС, Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії та Швейцарії дозволяється працювати і жити в усіх цих країнах без отримання посвідки на проживання або дозволу на роботу. Німеччина не вимагає отримання візи для в'їзду в країну у громадян Австралії, Канади, Ізраїлю, Японії, Республіки Кореї, Нової Зеландії та США. Проте до працевлаштування громадяни цих країн зобов'язані зареєструватися у місцевому органі влади та отримати дозвіл на проживання та дозвіл на роботу. Фактично, ці правила працюють як механізм відбору на основі пропозиції.

Ще один захід, до якого часто вдаються країни, які дотримуються політики, яка орієнтована на пропозицію, - встановлення вимог до професійної кваліфікації. Наприклад, у рамках програми Німеччини з трудової імміграції, створеної прийому кваліфікованих мігрантів, дозвіл проживання видається фахівцям, які мають визнаними дипломами чи іноземними дипломами, еквівалентними німецьким дипломам про освіту. Випускники вузів із країн, що не входять в ЄЗ, можуть подавати заяви на дозвіл на тимчасове проживання цілях пошуку роботи строком на 18 місяців. Після укладення трудового контракту заявники мають право на отримання «блакитної карти» ЄС, якщо знайдена робота відповідає їхній кваліфікації. Громадяни країн, що не входять в ЄС, які бажають проживати в Німеччині для отримання професійної підготовки, мають право подати заяву на дозвіл на тимчасове проживання, що дозволяє їм перебувати в Німеччині до одного року з метою пошуку роботи. Після укладання трудового контракту кандидат має право на отримання дозволу працювати. Найбільш обмежувальні варіанти політики дозволяють прийом до країни лише мігрантів, які мають строго певну кваліфікацію. Наприклад, у Данії у програмі імміграції за «дозволим списком» встановлено мінімальні вимоги до кваліфікації за кожною професією; при цьому діапазон кваліфікацій встановлений від ступеня

бакалавра до магістра, а за деякими професіями (наприклад, стоматолога) потрібен дозвіл уряду.

У ряді країн діють гібридні програми, що поєднують у собі характеристики обох підходів. У деяких програмах трудової імміграції країну на постійне місце проживання та програмах тимчасової міграції для висококваліфікованих фахівців подання запрошення на роботу не потрібно. Прикладами бальних систем тимчасової трудової міграції, які допускають прийом висококваліфікованих мігрантів без запрошення працювати, служать датська візова програма «Зелена карта» та програма Великобританії 1-го рівня. В обох програмах мігрантам, набравши достатню кількість балів, дозволяється шукати роботу після в'їзду до країни на тимчасовій основі. Пропрацювавши за найм протягом кількох років, мігранти можуть підвищити свій статус до права на постійне проживання; у разі невиконання цієї умови вони мають залишити країну.

У Франції економічні мігранти мають право звертатися за отриманням багаторічної візи «талант – паспорт», якщо вони обіймають у країні посаду висококваліфікованого спеціаліста. Іноземні працівники, які не відповідають вимогам програми «талант – паспорт», можуть проте отримати доступ на французький ринок праці через отримання дозволу на тимчасове проживання, проте їх заяви про видачу візи та дозволу на проживання можуть бути відхилені, якщо влада визнає рівень їх професійної кваліфікації недостатньо високим.

Розглянемо елементи успішної міграційної політики щодо висококваліфікованих спеціалістів. Заходи успішної політики щодо висококваліфікованих працівників відрізняються низкою загальних ключових характеристик. Вони чітко визначають шлях до отримання дозволу на постійне проживання чи громадянство. Право на проживання та гарантії зайнятості особливо важливі для висококваліфікованих мігрантів, оскільки вони, як правило, мають постійну роботу, яка потребує суттєвих інвестицій у розвиток людського капіталу, пов'язаного зі специфікою трудової діяльності.

Досвід Австралії, Канади та США демонструють важливість запровадження та забезпечення виконання такої політики. Довгострокові гарантії щодо права на проживання та доступу до освітніх та інших видів державних послуг особливо важливі для висококваліфікованих мігрантів, оскільки багато хто з них переїжджають зі своїми сім'ями. Крім того, висококваліфіковані мігранти, як правило, більш чутливі до максимальної величини податкових ставок, і їм привабливіші приймаючі країни з сприятливим податковим режимом. Якість вищої освіти в країні, що приймає, теж має велику значення залучення висококваліфікованих працівників.

Багато висококваліфікованих мігрантів приїжджають до країни призначення лише з талантом, закладеним природою, та амбіціями, ще не володіючи спеціальним людським капіталом та досвідом, і вступають на навчання в рамках програм вищої освіти. Здобуття формальної освіти стає для таких осіб важливою точкою виходу на ринок праці. Отже, наявність університетів – особливо тих, що спеціалізуються на дослідженнях та навчанні випускників у спеціальних технічних галузях та сферах, орієнтованих на застосування наукових досліджень - стає важливим фактором тяжіння. Ще один можливий підхід – надання фінансування освітнім установам у країнах-донорах мігрантів (Clemens 2015).

«Виток мізків» – серйозний предмет занепокоєння у багатьох країнах із відносно низьким рівнем доходів, особливо щодо професій та секторів, що створюють зовнішні ефекти для економіки в цілому, зокрема охорони здоров'я та професійно-технічного навчання. Міграція висококваліфікованих працівників із країн із низьким рівнем доходів передбачає надання неявної бюджетної субсидії, оскільки в більшості країн вища освіта фінансується з державного бюджету рахунок податкових доходів. Якби якась країна з високим рівнем доходів, наприклад Німеччина, надавала фінансування вищим навчальним закладам у країні походження мігрантів (наприклад, медичному інституту в Україні), від цього могли б виграти обидві країни. Німеччина отримала б доступ до висококваліфікованих фахівців, які отримали підготовку

відповідно до німецьких стандартів ліцензування та освіти. Навчання могло б навіть проводитися німецькою мовою, тож мігранти, приїжджаючи до Німеччини, вже мали б необхідні мовні навички і могли відразу ж розпочати роботу. Україні змогла б надавати послуги з медичної освіти, не витрачаючи на це бюджетних коштів. Дві країни могли б встановити пропускну здатність освітнього закладу на рівні, що перевищує кількість випускників, яких зможе прийняти Німеччина. Внаслідок цього «чиста» чисельність лікарів в Україні могла б збільшитися. Подібну програму можна було навіть фінансувати за рахунок доходів від надходжень імміграційного мита, таким чином замикаючи коло, в якому мігранти фінансують отримання власного освіти та роблять внесок у розвиток своєї рідної країни.

У відповідь на політику країн, що приймають, спрямовану на залучення більшої кількості висококваліфікованих мігрантів, країни-донори докладають чимало зусиль для того, щоб утримати їх на батьківщині. Від'їзд висококваліфікованих працівників призводить до гострого дефіциту фахівців у багатьох найважливіших секторах, зокрема у охороні здоров'я. Ця проблема особливо гостро стоїть у відносно невеликих країнах ЄЦА з середнім рівнем доходів, громадяни яких, які мають високу кваліфікацію, стикаються з меншою кількістю обмежень та мають привілеї при працевлаштуванні в країнах Євросоюзу з високим рівнем доходів.

Рівні еміграції висококваліфікованих працівників високі, особливо в деяких країнах з низьким рівнем доходів на Балканах та Східній Європі. Серед осіб із вищою освітою частка емігрантів складає 55 відсотків у Боснії та Герцеговині; понад 40 відсотків у Вірменії та Латвії; і майже 40 відсотків в Албанії, Казахстані, Молдові, Північній Македонії та Румунія. Країни, де кількість висококваліфікованих спеціалістів менше, ніж в інших, стикаються з вищими темпами еміграції. «Витік мізків» з цих країн зумовлений різними факторами. Крім вищої зарплати, до них належать такі фактори, як можливості для професійного розвитку та навчання, найкраще майбутнє для членів сім'ї (наприклад, можливості для освіти дітей), а також більш комфортні умови для

життя та роботи. Територіальна близькість ринків праці Євросоюзу, привілейований доступ до них, а також наявність великих діаспор у країнах ЄС знижує витрати, пов'язані з еміграцією з багатьох країн регіону ЄЦА. Хоча мобільність висококваліфікованих фахівців приносить вигоди, їх масштабна та стійка еміграція, мабуть, створює довгострокові негативні ефекти у країнах-донорах. Однак «відплив мізків» найчастіше є симптомом, а не причиною недостатньо ефективного функціонування економіки. Витрати «відпливу мозку» обумовлені втратою ефектів переливу, що підвищують продуктивність, а також втратою важливих державних послуг (наприклад, медичних та освітніх послуг), які могли б бути породжені або надані працівниками з вищою освітою у своїй країні, якби вони не емігрували.

У багатьох випадках уряди не мають у своєму арсеналі ефективних засобів для заломлення існуючої тенденції. Країни з низьким рівнем доходів не здатні вплинути на фактори тяжіння, що походять від країн з високим рівнем доходів, але можуть послабити силу виштовхувальних факторів.

Перший крок у цьому напрямі – підвищення привабливості своєї країни через збільшення конкурентоспроможності заробітної плати та підвищення продуктивності праці у професіях, критично важливих для висококваліфікованих фахівців. Багато їх працюють у державному секторі. Отже, важливо удосконалити систему, за якої становище людини в суспільстві визначається його здібностями, а також зменшити бюрократичні зволікання та непотизм у системі найму працівників у державні організації.

Реформи в державному секторі повинні супроводжуватися заходами щодо розвитку приватного сектора та створення нових робочих місць. У більшості країн із середніми доходами та доходами вище середнього рівня переважна частина висококваліфікованих фахівців працює у приватних компаніях (хоча їх використання у державному секторі має велике значення, особливо у таких найважливіших сферах, як охорона здоров'я). Без створення робочих місць у приватному секторі, особливо в наукомістких секторах, що породжують додаткові ефекти для підвищення продуктивності,

висококваліфіковані фахівці, як і раніше, емігруватимуть. Велику роль тут можуть відіграти прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – як через підвищення рівня зайнятості висококваліфікованих працівників, і за рахунок надання технологій і капіталу. Таким чином, заходи щодо залучення ПІІ у галузі з інтенсивним використанням висококваліфікованої праці мають доповнювати інші заходи політики зі скорочення «відпливу умів».

Країни можуть також розширювати охоплення вищої освіти та підвищувати її якість з метою компенсації втрат людського капіталу через еміграцію. Багато країн йдуть цим шляхом, незважаючи на часто згадувану стурбованість з приводу того, що підвищення рівня освіти стимулюватиме ще більше збільшення еміграції та призводитиме до додаткових втрат фахівців. Інвестиції в освіту також допомагають запобігати від'їзду студентів за кордон у пошуках вищої освіти, що полегшує для них процес влаштування за кордоном на постійній основі. У більшості країн-донорів вища освіта фінансується за рахунок коштів державного бюджету. Отже, еміграція висококваліфікованих фахівців створює суттєве навантаження на бюджетну систему. У результаті урядам часто рекомендується вдаватися до такої міри, як вимога до емігрантів відшкодувати до бюджету своєї країни кошти, витрачені на їх освіту. Подібна політика підвищує справедливість стосовно тих, хто залишається на батьківщині. Проте забезпечення реалізації таких заходів є складним, особливо після від'їзду емігранта з країни. Крім того, застосування жорстких правозастосовних та правових заходів може призводити до розриву зв'язків емігранта з батьківщиною, що заважає реалізації зовнішніх ефектів, пов'язаних з діаспорою. Політику щодо оподаткування емігрантів необхідно розробляти обачно, щоб уникнути потенційних незапланованих ефектів.

Політику у сфері освіти слід формувати, беручи до уваги проблеми еміграції, особливо щодо невеликих європейських країнах, звідки емігрують мільйони людей через невідповідність попиту та пропозиції, а також проблем із якістю на ринках праці у країнах-донорах. Довгострокове планування

трудоу ресурсів практично не здійснюється, а координація між освітніми установами та роботодавцями приватного сектору має обмежений характер. Невеликі країни можуть зосередитися на конкретних секторах та забезпечити підготовку працівників, необхідних для досягнення критичної маси, особливо у тих галузях, які вважаються життєздатними та конкурентоспроможними у довгостроковій перспективі. Спеціалізація та концентрація фахівців призводять до підвищення продуктивності праці та зростання заробітної плати, що послаблює стимули до еміграції. Системи освіти мають зосередитися на підготовці працівників для таких галузей. Спільні скоординовані зусилля, які вживаються освітніми установами та підприємствами з країн-реципієнтів мігрантів, можуть підвищувати результативність подібної політики. Правова та політична структура Європейського Союзу, можливо, буде підтримувати реалізацію такої політики через надання фінансування із загальних внутрішніх фондів.

Ще одна ініціатива, яку можуть зробити країни-донори мігрантів, - покращення стану ринку праці стосовно жінок і скорочення дискримінації за гендерною ознакою. Жінки, які мають високу кваліфікацію, становлять когорту мігрантів, що росте найшвидшими темпами. За період з 2000 року до 2022 року кількість жінок з вищою освітою, що емігрували з країн, що не входять до ОЕСР, до країни ОЕСР, зросла на 130 відсотків, а кількість жінок-емігрантів з інших країн ОЕСР збільшилось на 70 відсотків. Для порівняння: загальна кількість усіх категорій жінок-мігрантів збільшилася лише на 57 відсотків. Це швидке зростання частково відображає те, що відзначається в останні три десятиліття збільшення частки дівчат серед вступників до університетів. Ще один фактор – дискримінація, що зберігається щодо жінок на ринку праці, особливо в країнах Східної та Центральної Європи та Центральної Азії.

Докази про вплив еміграції висококваліфікованих фахівців на країни-донори непереконливі. Обмеженість даних, як і емпіричні труднощі щодо виявлення впливу міграції кваліфікованих працівників на економічні

показники обмежують можливості визначення справжніх витрат та вигод еміграції висококваліфікованих фахівців для країн-донорів. І тим не менш стійкий відтік висококваліфікованих кадрів у довгостроковій перспективі матиме негативні наслідки для невеликої країни, яка має обмежені ресурси для фінансування Державної системи освіти. До цієї категорії можна віднести багато країн ЄЦА в Центральній Європі, на Кавказі та на Балканах. Існує гостра необхідність проведення додаткових досліджень щодо масштабу еміграції висококваліфікованих фахівців з цих країн і впливу, що надається нею. З урахуванням регіонального характеру міграційних потоків кваліфікованих працівників, у діалозі з питань політики повинні також брати участь країни ЄС із високим рівнем доходів.

Найважливішим визначником впливу еміграції висококваліфікованих кадрів є величина додаткових ефектів для продуктивності праці, що породжуються людським капіталом у масштабах всієї економіки. За відсутності таких ефектів переливу «відплив мізків» має відносно невеликий вплив: для більшості країн з рівнем доходів нижче 6500 доларів США втрати становлять приблизно 1%. При створенні додаткових ефектів, що підвищують продуктивність праці, вплив може бути суттєвим (приблизно 6%), особливо для країн із річними доходами на душу населення близько 2500 доларів США. Грошові перекази мігрантів можуть частково компенсувати ці втрати, скорочуючи їх приблизно до 4 відсотків при такому рівні доходів.

Нерідко у відповідь на «відплив мізків» вводяться заходи щодо обмеження міграції. Проте дані вказують на те, що висококваліфіковані працівники не обов'язково мають високу продуктивність у країнах з низьким рівнем доходів, та їх присутність у країні може і не призводити до зовнішніх ефектів переливу. Те, що робить висококваліфікованих працівників продуктивними на ринку праці в країні-реципієнті, значною мірою визначається робочим середовищем та іншими додатковими вихідними факторами. Обмеження міграції може також знижувати людям стимули до накопичення людського капіталу.

Можна запропонувати два перспективні шляхи до того, щоб скористатися перевагою глобального ринку висококваліфікованих працівників та ідей. По-перше, країнам-донорам необхідно стимулювати поворотну міграцію. По-друге, їм слід активно та широко взаємодіяти з діаспорами та максимізувати створювані діаспори зовнішні ефекти. Емігранти, як правило, продовжують підтримувати зв'язки – економічні та соціальні – зі своєю батьківщиною та співтовариствами. Економічна взаємодія найчастіше має форму грошових переказів. У рамках діаспорних програм взаємодії також робляться спроби допомагати іноземним інвесторам та підприємцям знаходити інвестиційні можливості у країні походження діаспори, а також стимулювати передачу технологій та знань на батьківщину з-за кордону.

Комунікація, політична взаємодія, професійна діяльність, консульські послуги – все це сприяє посиленню зв'язків діаспори з країною походження та співвітчизниками з метою розширення передачі знань, капіталу та технологій. Якщо зовнішні ефекти від зв'язків із діаспорою будуть реалізовані, вони можуть більш ніж компенсувати втрати від «витоку мізків». Великі діаспори здатні генерувати суттєві економічні вигоди для країн свого походження у регіоні ЄЦА. Грошові перекази є важливим джерелом доходів, надають позитивний вплив на довгострокове економічне зростання та скорочення бідності, а також покращують доступ на ринки капіталу. Для економік країн ЄС діаспори також є суттєвим джерелом інвестицій, експортного попиту та передачі знань.

Зростаюча частка мігрантів, що прямують у США та передові європейські економіки, в значній мірі сприяла зміцненню інститутів у країнах ЄС з перехідною економікою завдяки тому, що населення цих країн дедалі більше долучається до норм конкурентоспроможних демократичних країн. Міграція та грошові перекази мігрантів також створюють додаткові стимули та ресурси для накопичення людьми людського капіталу, що призводить до імміграції освічених людей («приплив умів»). Згодом внаслідок посилення

глобальної інтеграції, зниження транспортних та комунікативних витрат та підвищення рівня життя за межами традиційних країн, які приймають мігрантів, міграція кваліфікованих фахівців може набути більш короточасного та кругового характеру (на відміну від односторонньої та тривалої міграції). Висококваліфіковані фахівці з числа членів діаспор часто підтримують зв'язок із країною походження, періодично відвідують батьківщину та навіть живуть на дві країни. Ці емігранти відіграють найважливішу роль у створенні каналів для інвестицій та стимулюванні торгівлі та передачі знань. Повернення мігрантів на батьківщину може підтримувати економічний розвиток, особливо якщо вони привозять із собою капітал та знання, а країна походження забезпечує рамкові умови для допомоги їм у використанні своїх навичок та здійснення інвестицій.

Замість запобігання еміграції, в деяких програмах вживаються заходи щодо стимулювання повернення успішних емігрантів на батьківщину. Наприклад, у Малайзії в рамках програми «Повернення експертів» успішним емігрантам, які прожили за кордоном щонайменше п'ять років, для стимулювання повернення на батьківщину надаються податкові стимули. Програма сприяла збільшенню поворотної міграції, і вона майже окупає себе, оскільки мігранти, що повертаються, сплачують податки, хоча і за нижчими ставками, ніж платники податків-неповерненці.

3.2. Удосконалення національного регулювання міжнародних міграційних процесів

Деструктивні зростаючі міграційні процеси, характерні для сучасного етапу соціально-економічного розвитку України, перешкоджають формуванню ресурсного базису забезпечення ефективного розвитку національної економіки та посилюють дестабілізуючий характер впливу ризиків і загроз у розрізі всіх сфер суспільно-економічного обміну. Це

зумовлює до позиціонування стратегічної ролі міграційних процесів не лише в сегменті налагодження ефективності соціально-економічних трансформацій національної економіки (як у галузево-секторальному, так і просторово-територіальному вимірах), але й в забезпеченні безпекового базису розвитку держави через призму формування збалансованих структурно-функціональних взаємозв'язків управління міграційними процесами в системі економічної безпеки держави з урахуванням специфіки впливу умов наростаючої глобалізації, посилення геополітичних протистоянь та загострення проявів гібридного характеру. Таким чином, обумовлюється об'єктивна доцільність обґрунтування стратегічних векторів реалізації державної політики регулювання міграційних процесів у системі забезпечення економічної безпеки держави.

З початком збройної агресії з боку російської федерації, в умовах системного провалу та гальмування процесів ефективної імплементації низки суспільно-важливих реформ (судова, адміністративно-територіальна, податкова, земельна тощо), а також загострення проявів соціальної несправедливості в державі, ірраціонального розподілу матеріальних благ у суспільстві, спостерігається чітка тенденція до зміщення основних акцентів у населення стосовно формування ключових мотиваційних механізмів і стимулів до еміграції з соціально-економічної площини у сегмент, насамперед, безпекових та соціально-психологічних факторів. Приймаючи рішення щодо еміграції з України на довгострокову працю або постійне місце проживання в іншій державі, останнім часом, серед населення домінуючими постають саме такі мотиви і стимули, як можливість гарантування особистісної безпеки та свободи для себе та членів власної родини, отримання доступу до справедливого правосуддя і захисту базових інтересів, прав і свобод людини, формування передумов для реалізації стратегічних особистісних планів у середовищі якісних поступальних соціально-економічних трансформацій і сталого розвитку держави й суспільства.

Обґрунтування стратегічних векторів реалізації державної політики регулювання міграційних процесів у системі забезпечення економічної безпеки України має стати комплексним процесом, інституційний базис якого представлено на рис. 3.2.

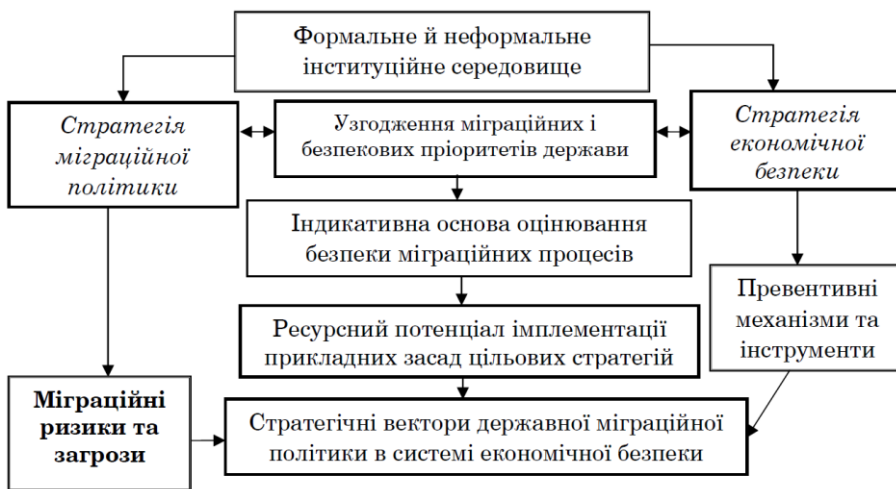

Рис.3.2. Напрямки реалізації державної політики врегулювання міграційних процесів у системі економічної безпеки України [31]

Обґрунтування стратегічних векторів реалізації державної політики регулювання міграційних процесів у системі забезпечення економічної безпеки держави дозволить побудувати адекватний ресурсно-функціональний та організаційно-управлінський базис подолання деструктивних міграційних процесів, що формалізуватиметься у:

1) забезпеченні стратегічної узгодженості в ході формування пріоритетних механізмів та інструментів імплементації прикладних засад міграційної та безпекової політики держави;

2) визначенні чітких джерел і механізмів фінансування державної політики регулювання міграційних процесів в системі стратегічних безпекових пріоритетів держави;

3) налагодженні ефективних внутрішніх взаємозв'язків між інституційними елементами міграційної політики та управлінсько-функціональними компонентами системи економічної безпеки держави;

4) стратегічній переорієнтації прикладних засад державної міграційної політики з площини подолання негативних соціально-економічних наслідків у сегмент превентивного запобігання дестабілізуючому впливу наростаючих викликів і загроз міграційних процесів;

5) покращенні якості та структури людського капіталу як стратегічної ресурсної компоненти забезпечення національної безпеки;

6) досягненні синергічного ефекту щодо зміцнення економічної безпеки держави та прискорення темпів розвитку структурних соціально-економічних трансформацій в суспільстві;

7) формуванні безпекових механізмів протидії деструктивним імміграційним процесам в Україні, які посилюють етнічні, соціальні, культурні та релігійні ризики.

Методологічним базисом обґрунтування стратегічних векторів реалізації державної політики регулювання міграційних процесів у системі забезпечення економічної безпеки держави доцільно визначити «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України».

Таким чином, побудова стратегічних векторів реалізації державної політики регулювання міграційних процесів у системі забезпечення економічної безпеки держави України буде здійснюватися у розрізі базових функціональних складових, які через сформований набір індикаторів визначатимуть її рівень (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Напрямки державної політики щодо регулювання міграційних процесів з метою забезпечення економічної безпеки

Запропонована сукупність стратегічних векторів реалізації державної політики регулювання міграційних процесів у системі забезпечення економічної безпеки держави об'єктивно зумовлює необхідність розробки та реалізації відповідних ефективних механізмів та інструментів міграційної політики. Цілком логічно, що базисною структурно-функціональною складовою економічної безпеки держави, забезпечення якої визначає стратегічні передумови для стабілізації міграційних процесів, є демографічна безпека.

Висновки до розділу 3

Таким чином, узгодження стратегічних напрямків державної політики щодо врегулювання міграційних процесів з встановленими пріоритетами економічної безпеки держави виступають суттєвим незадіяним ресурсним резервом побудови ефективної структурно-функціональної взаємодії, яка, з одного боку, дозволяє сформувати передумови для стабілізації міграційних потоків та усунення демографічних дисбалансів в країні, а, з іншого, – сприяє стимулюванню розвитку якісних процесів трансформації суспільно-економічних відносин з точки зору безпеки національної економіки. При цьому проведення ефективної політики в сфері міграції може сприяти підвищенню добробуту у регіоні. Насправді, ослаблення імміграційних обмежень – один з найбільш ефективних шляхів до стимулювання підвищення продуктивності та прискорення економічного зростання в регіоні. Проте підтримка міграції пов'язана з проблемами політичного характеру, оскільки вигоди від міграції частіше мають більш довгостроковий та розосереджений характер, ніж витрати тих людей у країнах, що виявляються безробітними або витісняються мігрантами.

Щоб послабити опір імміграції, вжиті заходи повинні вирішувати проблеми, пов'язані з цими короткостроковими витратами розподілу вигод. Вони можуть включати програми, що передбачають утримання чи переміщення працівників у країнах-реципієнтах, а також адаптацію систем освіти для молоді, щоб вони не були змушені конкурувати з низькокваліфікованими мігрантами.

В якості окремих компонентів такі програми можуть також передбачати надання тимчасової соціальної допомоги та виплати зі страхування від безробіття. Доцільним способом фінансування заходів щодо надання допомоги в адаптації може бути заміна режимів квот податковими режимами, що передбачають стягнення податків з осіб, які отримують вигоди від міграції, та надання компенсацій тим, хто зазнає втрат.

Для країн-донорів, які переживають тривалі періоди втрати і без того мізерного людського капіталу, еміграція висококваліфікованих фахівців стає серйозною проблемою. Проте стійка еміграція часто є симптомом, а не причиною базових проблем.

Для скорочення потенційного «відпливу мізків» країнам необхідно не обмежувати міграцію, а вживати заходів, спрямованих на збільшення потенційних вигод для країн-донорів. До довгострокових заходів політики, здатних викоринювати причини сталої еміграції, належать підвищення якості державного управління та зміцнення інститутів у країнах-донорах.

Заходи, спрямовані на утримання кваліфікованих фахівців, які включають у себе стимулювання розвитку приватного сектора та створення робочих місць, здійснення інвестицій у вищу освіту, а також покращення можливостей для працевлаштування жінок.

Посилення зв'язаності за рахунок зниження транспортних та комунікативних витрат також має велике значення для взаємодії з діаспорами у формах, що дозволяють максимізувати зовнішні ефекти, такі як передача ідей, знань, технологій, здійснення торгівлі та прямих іноземних інвестицій, а також стимулювати поворотну міграцію. Завдяки посиленню глобальної інтеграції та технологічним досягненням, що забезпечують посилення зв'язків країн, міграція кваліфікованих фахівців може все більше набувати короткочасного та кругового характеру, створюючи вигоди для країн-донорів.

ВИСНОВКИ

Як видно з проведеного дослідження та аналізу, всі правовідносини, що виникають в області міграції у межах певного часу, вважаються міграційними процесами. Хоча в юридичній літературі спостерігаються різні підходи до міграційних процесів, проте основна правова сутність даних понять однакова. Все це служить правильному і закономірному регулюванню міграційних процесів.

У сучасних умовах міграція населення перетворилася на один із найбільш значимих структурних елементів економіки більшості країн. Співтовариства мігрантів, що проживають за кордоном, об'єднуються в добре організовані, стійкі спільноти, що з'єднують країни походження та країни прийому. У рамках даних спільнот здійснюється циркуляція фінансового, культурного та людського капіталу, а також інформації та ідей. Міграція стала не лише невід'ємною частиною сучасної системи світового господарства, але й потужним джерелом його розвитку. Необхідно формувати таку міграційну політику, яка дозволяла б повною мірою скористатися потенційними економічними вигодами від міграції, паралельно вирішуючи пов'язані з нею соціальні та політичні проблеми. Легальна імміграція відіграє важливу роль у зміцненні в економіці, заснованої на знаннях, та в економічному розвитку.

Економічна безпека є складною системою, що охоплює різні стани економіки, що, у свою чергу, знаходить своє відображення у способах захисту національних інтересів та потреб особистості, нашого суспільства та держави. Міграція, у свою чергу, є одним із факторів, що впливають на економічну безпеку держави загалом.

Міграція населення складний, різноманітний за формами та наслідків процес, що займає значне місце у розвитку товариства. Вплив даного процесу на економіку потребує регулярного аналізу, контролю та вивчення. Для підтримки гідного рівня економічної безпеці державі необхідна грамотна міграційна політика.

Поглиблення глобалізаційних процесів, лібералізація візового режиму, відкриття ринків праці європейськими країнами виступають драйверами активізації зовнішньої трудової, освітньої, стаціонарної та інших видів міграції населення, поширення міграції бізнесу, “відтоку мізків”, позитивних міграційних аспірацій серед молоді. Обсяги зовнішньої, зокрема трудової, міграції населення України істотні та мають тенденцію до зростання. Ключовими країнами-реципієнтами людських ресурсів з України є Польща, Італія, Чехія та Німеччина. Кількість дозволів на перебування громадян України на території ЄС-27 за 2010-2022 рр. збільшилася у два рази (близько 7,3 млн у 2022 р.). Кількість уперше оформлених дозволів на перебування за 2010-2022 рр. зросла у 4,7 разів, 79,23 % договорів видана в Польщі, з них 90% – короткострокові, видані для виконання сезонних робіт.

Зміна структурних характеристик міграції визначає напрям її впливу на соціально-економічний розвиток країни загалом, ринок праці та сферу зайнятості, демографічну ситуацію, а також безпеку національної економіки. Виявлено загрозові структурні зміни міграції, які впливають на усі складові економічної безпеки: зростання частки міграції молоді у загальній структурі міграції, збільшення обсягів трудової і освітньої міграції, неконтрольовані міграційні процеси у прикордонних територіях, поширення імміграційних процесів і внутрішньої вимушеної міграції.

Державне управління міграційними процесами в Україні недосконале, що відповідно, призводить до недостатньо якісного і ефективного державного регулювання розвитку національної економіки.

Наростаючі масштаби міграційних процесів посилюють ризики і загрози економічній безпеці України, що формує доцільність обґрунтування стратегічних векторів реалізації державної політики регулювання міграційних процесів у розрізі функціональних складових системи забезпечення економічної безпеки держави, ключовими серед яких визначено: нарощування експортного потенціалу, зростання місця у міжнародному поділі праці через мобілізацію трудових ресурсів; зниження рівня енергозалежності

національної економіки за рахунок розвитку внутрішнього енергетичного комплексу й альтернативізації джерел постачання енергоресурсів; технологічна модернізація реального сектору економіки; посилення демографічної стійкості засобами просторо-структурної політики та реалізації потенціалу внутрішньої міграції; нарощення експортного потенціалу АПК у системі світового продовольчого ринку; забезпечення фінансової стабільності на всіх рівнях економічних відносин; наближення рівня якості життя до стандартів ЄС та зниження соціальної напруженості в суспільстві; створення умов для інноваційно-технологічного розвитку.

Стратегічними завданнями удосконалення інституціонального забезпечення державної політики управління міграційними процесами в Україні є: формування нормативно-правового тла державної політики, розвиток системи стратегування та планування перебігу міграційних процесів, підвищення ефективності державного регулювання міграції за кордоном, становлення належного обліково-статистичного забезпечення, реалізація потенціалу суб'єктів громадянського суспільства та великого бізнесу, збалансованість та ефективність системи елементів ринку міграційних послуг, розвиток інфраструктури ринку міграційного капіталу, формування інформаційно-психологічного середовища міграційної активності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eurostat. Emigration and Immigration. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00176/default/table?lang=en>
2. ILO Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology. Geneva: ILO, 2021. 72 p.
3. ILOSTAT Database (2019-2020), “Labour force participation rate by sex and age – ILO modelled estimates, Nov. 2020 (%) – Annual”, available at: <https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer8/?lang=en&segment=indicator&id=EA.P.2WAP.SEX.AGE.RT.A>
4. International Migrant Stock 2020: Destination. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
5. International Migration Report (2022). United Nations. URL.: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022-RU.pdf>
6. Statistical Office of Montenegro (2020), “Labour Force Survey”, available at: <http://monstat.org/eng/page.php?id=22&pageid=22>
7. “Structural Labour Market Transformations”, SKhID, no. 2 (148), pp. 28-34.
8. The Future of Jobs Report 2020. – World Economic Forum, 2020. – 162 p.
9. The Global Competitiveness Report URL.: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020/>
10. World Bank (2023). World Development Report, 2022. World Bank, Washington, DC.
11. Zolberg A. The Next Waves: Migration Theory for a Changing World. International Migration Review. URL.: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/019791838902300302>
12. Андріїв, Н. Механізми регулювання безпекового розвитку ринку праці. *Підприємництво та інновації*. 2019. №9. С.117-121. URL : <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.19>
13. Баглей Р.Р. Аналіз трансформації світового ринку праці під впливом революції 4.0. *Інноваційна економіка*. 2019. №1-2. С. 5-12

Код поля изменен

14. Державний комітет статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Дмитрук Б.П. Еміграційні процеси в Україні: мотивації, тенденції та наслідки для країни. *Економіка та держава*. 2018. №1. С. 4–10.
16. Дон О. Д. Вплив міжнародної трудової міграції на світовий ринок праці. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 106–111.
17. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2001. 848 с.
18. Європейська конвенція про правовий статус трудящих мігрантів (ETS № 93) [укр., англ.] (укладена в м. Київ) Страсбурзі 24.11.1977 р)
19. Конвенція № 143 Міжнародної організації праці «Про зловживання у сфері міграції та забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей та звернення» (укладена в м. Женеві 24.06.1975 р)
20. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права (UNCLOS) (укладена в Монтего-Бей 10.12.1982 р)
21. Конвенція про відкрите море (укладено в Женева 29.04.1958 р.)
22. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності: (прийнята в Нью-Йорку 15.11.2000) р. Резолюцією 55/25 на 62-му пленарному засіданні 55-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН)
23. Кушнарєнко О.П. Трансформація світового ринку праці в умовах глобалізації. Дисертація 08.00.02 http://mdu.in.ua/Nauch/spetsrada/diser/ekonomika/disertacija_kushnarenko_o.p.pdf
24. Лісогор Л.С. Конкурентність ринку праці: механізми реалізації (монографія)/Відп. Ред., член-кор. НАН України, д.е.н., проф. Е.М. Лібанова К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2015. С.139–142
25. Мазурок П.П., Шахно А.Ю. Умови та чинники розвитку сучасного ринку праці України під впливом глобалізації. *Економіка та держава*. 2013. №5. С. 16-20.

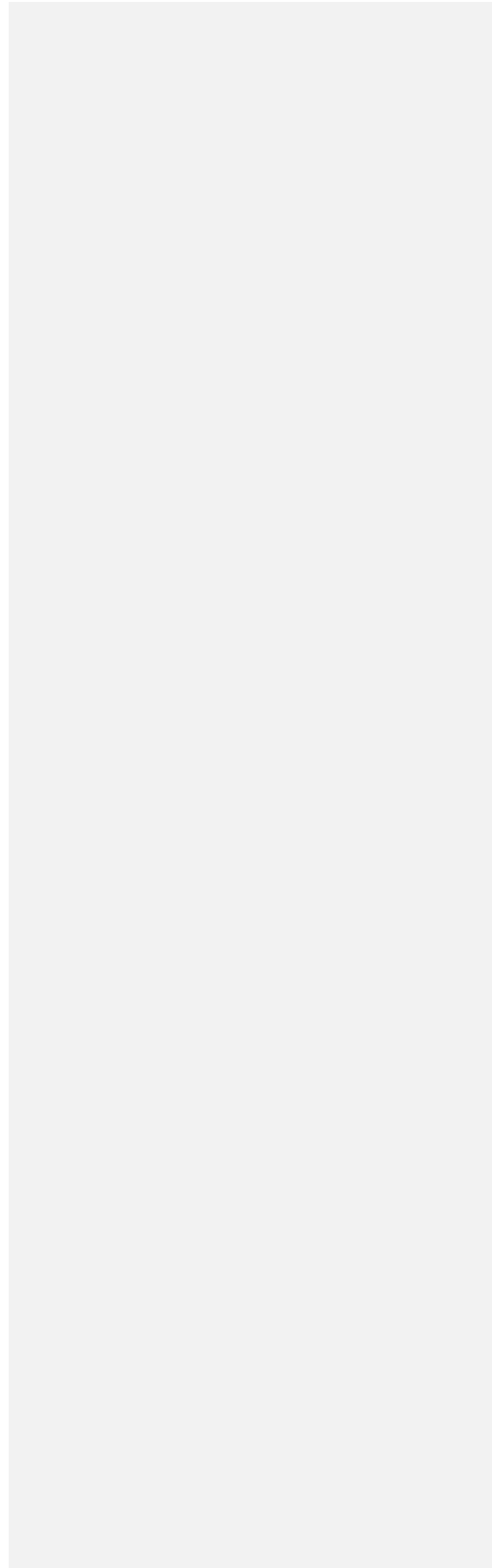
26. Македон В.В., Валіков В.П., Кошляк Є.Є. Світовий ринок праці в координатах цифрової економіки. *Академічний огляд*. 2020. № 1 (52). URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/10.pdf>
27. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика : енцикл. / за ред. Ю. Римаренка. Київ : Довіра, 1998. 912 с.
28. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / за ред. О. В. Позняка. Умань, 2017. 276 с.
29. Міжнародна організація праці. Державна служба України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/mizhnarodna-orhanizatsiia-pratsi-mop/>
30. МОП у світі <https://ukraine.iom.int/uk/pro-mom>
31. Мульська О. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львів, 2022. 472 с.
32. Надточій А. О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України. *Теорія та практика державного управління*. 2015. №1. С. 106–113.
33. Ніколаєвський В. М., Прохоренко Н. Є. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення. *Вісник Міжнародного слов'янського університету*. 2009. № 1, т. 12. С. 34–39.
34. Овод В. Міграційні процеси в Криму: історія, проблеми, перспективи.
35. Окольски М. Міграційний тиск на Європу. *Бізнес-Інформ*. 2018. Вып. 6. С. 46–54.
36. Офіційний сайт Департаменту економічних і соціальних питань ООН (підрозділ народонаселення). URL: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/index.shtml>
37. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України: URL: www.dcz.gov.ua/analytics/

38. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції. Агентство ООН з питань міграції. URL: <http://iom.org.ua/ua/migraciyne-zakonodavctvo>
39. Петренко К. В., Пігуль В. В. Особливості формування та розвитку світового ринку праці. *Бізнес-Інформ*. 2015. №12. С. 37–42.
40. Побулавець Н. Л. Концептуальні підходи до дефініцій поняття «міграція». *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 373–376.
41. Праця України 2019: Статистичний збірник. Державний комітет статистики України: № 09/4-18/ 249 від 21.03.2020 р. 393 с.
42. Прибиткова І. М. Основи демографії : посібник. Київ : Атрек, 2017. 256 с.
43. Приймак В.І. Зміщення рівноважної заробітної плати і гнучкість ринку праці України. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 28–31.
44. Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю та повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: (прийнято в м. НьюЙорку 15.11.2000 р. Резолюцією 55/25 на 62-му пленарному засіданні ООН)
45. Пуригіна О. Г., Сардак С. Е. Міжнародна міграція. Київ : Академія, 2007. 312 с.
46. Ревякін О. С. Аналіз стану сучасного ринку праці в Україні : проблеми та перспективи розвитку. *Всеукр. науквиробн. журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2019. №3. С. 29 – 32.
47. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2016. № 2 (17). С. 127–139.
48. Романенко І.О. Статистичний аналіз трудової міграції : дис. ... канд. екон. наук. К., 2015.
49. Смутчак З.В. Державне регулювання міграційних процесів на сільських територіях. *Бізнес та інтелектуальний капітал*. 2017. №3. С. 95–100.
50. Сова А. Загальна теорія населення. К. : Наукова думка, 2007. 520 с.

51. Старостенко Г. Г. Теоретичні засади дослідження світового ринку праці. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 33. С. 16–21.
52. Торнсевський М.В. Проблеми безробіття молоді та напрямки їх вирішення. *Економіка України*. 2014. №1. С. 87-96.
53. Туль С. І. Нові форми праці в умовах діджиталізації економіки та світового ринку праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 23(20). С. 120-129.
54. Тюленев С. Моніторинг міжнародних інструментів регулювання ринку праці. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2016/eujem_2016_2_1/18.pdf
55. Угода про співпрацю держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з незаконною міграцією (укладено 06.03.1998 р.)
56. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 2. С. 31.
57. Хомра А. У. Міграція населення: питання, теорії, методики дослідження. Київ : Наук. думка, 2009. 148 с.
58. Швець В.Я. Виробничо-господарський комплекс міста: проблеми управління та розвитку. К.: Наукова думка. 2013. 383 с.
59. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45–50.
60. Шиманська О. Специфіка регулювання європейських ринків праці: досвід для України. *Вісник Економіки*. № 3 (2022). URL:<http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/index>
61. Шкура І.С., Щербіна Т.О. Оцінка стану трудової міжнародної міграції українців. *Академічний огляд*. 2018. № 2 (49). С.109-118.
62. Юзько Т. Роль міжнародних актів в захисті прав трудящих-мігрантів. URL: https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf#page=184
63. Юрчик І. Б. Взаємозв'язок ефективності ринку праці та його інституційного забезпечення. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 17. Ч. 4. С. 109.

64. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія. Рівне: видавець О.М. Зень, 2019. 476.

ДОДАТКИ

Розрахунок субіндексів економічної без

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Значення вагового коефіцієнта	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3						
1. Виробнича безпека								
1.1	Середнє співвідношення обсягів валової доданої вартості промисловості України та ВДВ промисловості окремих країн Європи, відсотків	0,0531	0,18	0,18	0,21	0,22	0,33	0,29
1.2	Різниця індексу ВДВ промисловості України та Китаю, відсоткових пунктів	0,0284	-7,3	-1,2	-2,3	-4,1	-5,9	-3,8
1.3	Різниця індексу промислового виробництва України та Польщі, відсоткових пунктів	0,0284	-0,3	-0,2	0,1	1	-0,9	-1
1.4	Ступінь зносу основних засобів промисловості, відсотків	0,0733	62	62	65	67	63,0	63,0
1.5	Частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, відсотків	0,0730	1,8	1,7	1,9	2,0	2,2	2,6
1.6	Трудомісткість промислового виробництва, відсотків	0,0683	62	62	65	67	63,0	63,0
1.7	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, відсотків	0,0686	4,4	3,8	3,0	3,5	1,8	3,0
1.8	Обсяг виконаних будівельних робіт до 1990 року, відсотків	0,0653	62	62	65	67	63,0	63,0
1.9	Ступінь зносу основних засобів у будівництві, відсотків	0,0673	50,1	50,7	51,1	51,9	54,4	53,0
1.10	Рентабельність операційної діяльності підприємств будівництва, відсотків	0,0666	17,0	17,6	19,0	16,9	14,2	13,5

2. Демографічна безпека									
2.1	Чисельність наявного населення, відсотків до рівня 1990 року	0,1265	95	94	95	94	91	90	
2.2	Очікувана тривалість життя при народженні, років	0,1265	75	75	75	77	75	75	
2.3	Коефіцієнт дитячої смертності (померло дітей віком до одного року), на 1 тис. народжених живими	0,1431	8	8	12	13	17	17	
2.4	Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення	0,1874							
2.5	Частка населення похилого віку в загальній чисельності населення (станом на кінець звітного періоду), відсотків (коефіцієнт старіння)	0,1625	76	75	74	76	80	81	
2.6	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, відсотків	0,1265							
2.7	Загальний коефіцієнт міграційного приросту, скорочення (-) (на 10 тис. осіб)	0,1274							
3. Енергетична безпека									
3.1	Частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави, відсотків	0,1153	76	75	74	76	80	81	
3.2	Рівень імпоротної залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії, відсотків	0,1193	4	4	3	2	0	0	
3.3	Частка імпорту палива з однієї країни (компанії) у загальному обсязі його імпорту, відсотків	0,1199	17	17	19	16	14	13	
3.4	Знос основних виробничих фондів підприємств паливно-енергетичного комплексу, відсотків	0,1090	62	62	65	67	63	63	
3.5	Відношення інвестицій у підприємства паливно-енергетичного комплексу ВВП, відсотків	0,1090	1	1	1	2	2	2	
4. Зовнішньоекономічна безпека									
4.1	Відкритість економіки, відсотків	0,0835	26	29	25	23	18	12	
4.2	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів	0,1061	36	35	32	30	23	20	
4.3	Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі експорту товарів, відсотків	0,0885	28	27	22	23	23	21	
4.4	Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі імпорту товарів, відсотків	0,0935	76	75	74	76	80	81	
4.5	Питома вага провідного товару (товарної групи) в загальному обсязі експорту товарів, відсотків	0,0909	4	4	3	2	0	0	
4.6	Питома вага провідного товару (товарної групи) за виключенням енергетичного імпорту в загальному обсязі імпорту товарів, відсотків	0,0877	1	1	1	1	1	1	
4.7	Питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів, відсотків	0,0981	1	1	1	1	1	1	

4.8	Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, відсотків	0,0992	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
4.9	Індекс умов торгівлі (ціновий), відсотків	0,0996	4	2	4,4	3,8	3,0	3,5
5. Інвестиційно-інноваційна безпека								
5.1	Валове нагромадження основного капіталу, відсотків ВВП	0,0807	8	8	1,2	1,3	1,7	1,7
5.2	Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, відсотків	0,0715						
5.3	Інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища, відсотків	0,0771						
5.4	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, відсотків	0,0727	2,8	2,9	4,8	5,0	3,6	4,1
5.5	Відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (кумулятивно, скореговані на курсову різницю), відсотків ВВП	0,0747	8,8	9,8	1,2	1,1	1,2	1,3
5.6	Частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни, відсотків загального обсягу продукції (станом на початок року)	0,0644	8,8	9,8	1,2	1,1	1,2	1,3
5.7	Розмір економіки України, відсотків до світового ВВП	0,0658						
5.8	Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, відсотків	0,0719	0,18	0,18	0,21	0,28	0,33	0,29
5.9	Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету, відсотків ВВП	0,0654	0,18	0,18	0,21	0,28	0,33	0,29
5.10	Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	0,0642	7	7	8	7	8,1	7,1
5.11	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, відсотків	0,0843	8,8	9,8	1,2	1,1	1,2	1,3
5.12	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, відсотків	0,0855	1,8	2,1	2,3	2,8	3,8	3,8
6. Макроекономічна безпека								
6.1	Різниця між індексами продуктивності праці в Україні та реальної середньомісячної заробітної плати, відсоткових пунктів	0,0828	2,8	3,1	2,3	5,3	6,5	3,6
6.2	Рівень "тінізації" економіки, відсотків ВВП	0,0950						
6.3	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, відсотків ВВП	0,0914						
6.4	Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків	0,0914	7	7	8	7	8,1	7,1

6.5	Рівень тривалого безробіття (понад 12 місяців), відсотків до загальної чисельності безробітних	0,0894	3	2	1	4	2	3
6.6	Різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються, відсоткових пунктів	0,0717						
6.7	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	0,0854	2 8	3 4	6 5	8 5	9 1	4 6
6.8	Відношення наявного доходу населення до ВВП, відсотків	0,0837						
6.9	Схильність населення до заощаджень, відсотків	0,0759	2 1	1 8	1 6	1 5	1 9, 1	1 2, 4
6.10	Відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, разів	0,0798	1 0	1 5	1 1	9 8	8 1	1 1
7. Продовольча безпека								
7.1	Добова калорійність харчування людини, тис. ккал	0,0945	2 3	2 1	2 1	2 0	1 9	2 0
7.2	Співвідношення обсягів виробництва та споживання м'яса та м'ясних продуктів на одну особу, відсотків	0,1048	2	3	1	2	4	1
7.3	Співвідношення обсягів виробництва та споживання молока та молочних продуктів на одну особу, відсотків	0,1071	3	5	1	6	2	1
7.4	Співвідношення обсягів виробництва та споживання яєць на одну особу, відсотків	0,0971	3	5	1	6	2	1
7.5	Співвідношення обсягів виробництва та споживання олії на одну особу, відсотків	0,0921	2	3	5	1	6	2
7.6	Співвідношення обсягів виробництва та споживання цукру на одну особу, відсотків	0,0870	2	5	1	6	2	1
7.7	Співвідношення обсягів виробництва та споживання картоплі на одну особу, відсотків	0,0958	1	2	3	5	1	6
7.8	Співвідношення обсягів виробництва та споживання овочів та продовольчих баштанних культур на одну особу, відсотків	0,1021	3	5	1	6	2	1
7.9	Виробництво зерна на одну особу на рік, тонн	0,0893	2	3	1	2	4	1
9. Фінансова безпека								
9.1. Банківська безпека								
9.1.1	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, відсотків	0,1510	1 0	1 5	1 1	9 8	8 1	1 1
9.1.2	Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, відсотків	0,1425	1 0 9	1 2 8	1 6 7	1 2 8	1 4 3	1 8 8
9.1.3	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, відсотків	0,1371	1 8	2 8	2 9	3 8	3 5	4 1
9.1.4	Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	0,1487	4	3	2	2	3	2
9.1.5	Рентабельність активів, відсотків	0,1496	1	2	1	1	0	- 1

9.1.6	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, відсотків	0,1359	7	8	1	1	1	1	1
9.1.7	Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, відсотків	0,1351	2	2	3	3	3	3	3
	9.2. Безпека небанківського фінансового ринку								
9.2.1	Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), відсотків	0,3496	1	1	1	1	1	1	1
9.2.2	Рівень капіталізації лістингових компаній, відсотків ВВП	0,3295	2	3	1	2	4	1	
9.2.3	Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10 відсотків)	0,1278	1	0	0	2	4	1	
9.2.4	Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), відсотків	0,1931	8	1	1	1	1	1	1
	9.3. Боргова безпека								
9.3.1	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відсотків	0,2195	3	4	3	2	3	4	4
9.3.2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків	0,2214	7	8	7	9	8	8	8
9.3.3	Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, відсотків	0,1830	8	8	7	8	1	9	0
9.3.4	Індекс ЕМВІ+Україна	0,1778	7	6	5	4	3	4	4
			0	0	5	2	8	0	0
			0	8	4	8	8	0	0
9.3.5	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, відсотків	0,1983	1	1	1	2	2	2	2
	9.4. Бюджетна безпека								
9.4.1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків	0,2671	-	-	-	-	-	-	-
			4	5	3	4	5	3	
9.4.2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків ВВП	0,2482	-	-	0	1	-	-	-
			0	0	,		0	1	
			,	,	1	,	,		
			3	2		9			
9.4.3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків	0,2203	3	3	3	3	2	2	2
			9	4	2	0	8	9	
9.4.4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків	0,2644	3	2	1	2	2	1	1
			0	5	8	3	1	8	
	9.5. Валютна безпека								
9.5.1	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	0,1775	1	1	1	1	1	1	1
			0	0	0	0	0	5	
			2	3	9	4	1	1	
9.5.2	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, гривень	0,1505	5	4	3	4	4	4	4

9. 5. 3	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	0,1801	5	4	3	4	4	4	4
9. 5. 4	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, відсотків	0,1496	3 5	3 8	4 2	3 5	3 6	3 6	4 6
9. 5. 5	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США	0,1657	1	1	2	- 8	- 9	- 1	1
9. 5. 6	Рівень доларизації грошової маси, відсотків	0,1767	2 7	2 9	3 2	3 3	2 8	3 1	3
9.6. Грошово-кредитна безпека									
9. 6. 1	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), відсотків	0,1615	3 1	2 8	3 0	3 4	3 4	3 1	3
9. 6. 2	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), відсоткових пунктів	0,1697	6	7	7	8	4	7	7
9. 6. 3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, відсоткових пунктів	0,1725	1 1	7	2	5	4	7 9	7
9. 6. 4	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, в загальній структурі кредитів, наданих резидентам	0,1523	1 8	1 6	1 5	1 2	1 3	1 3	1
9. 6. 5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), відсотків	0,1697	1 5	1 7	2 8	2 5	2 8	2 9	2
9. 6. 6	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. доларів США	0,1743	9	8	8	1 3	1 0	9	9

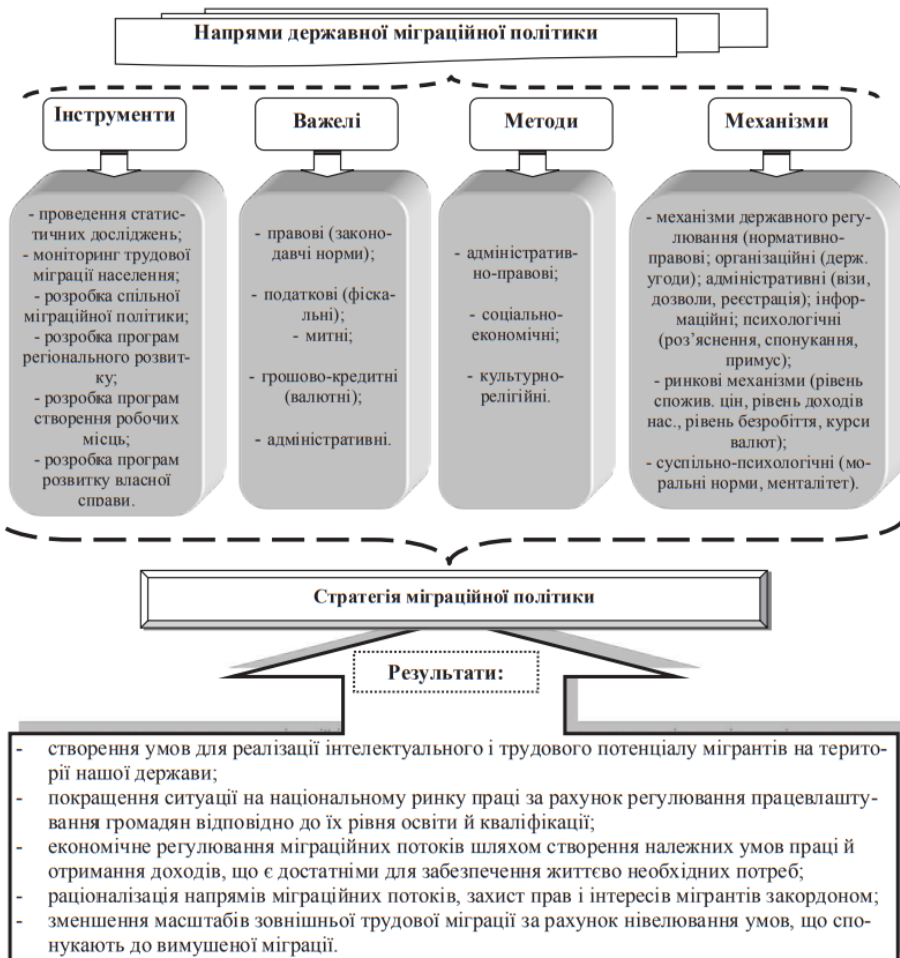

Рис. Б.1. Напрями регулювання міграційної політики в Україні

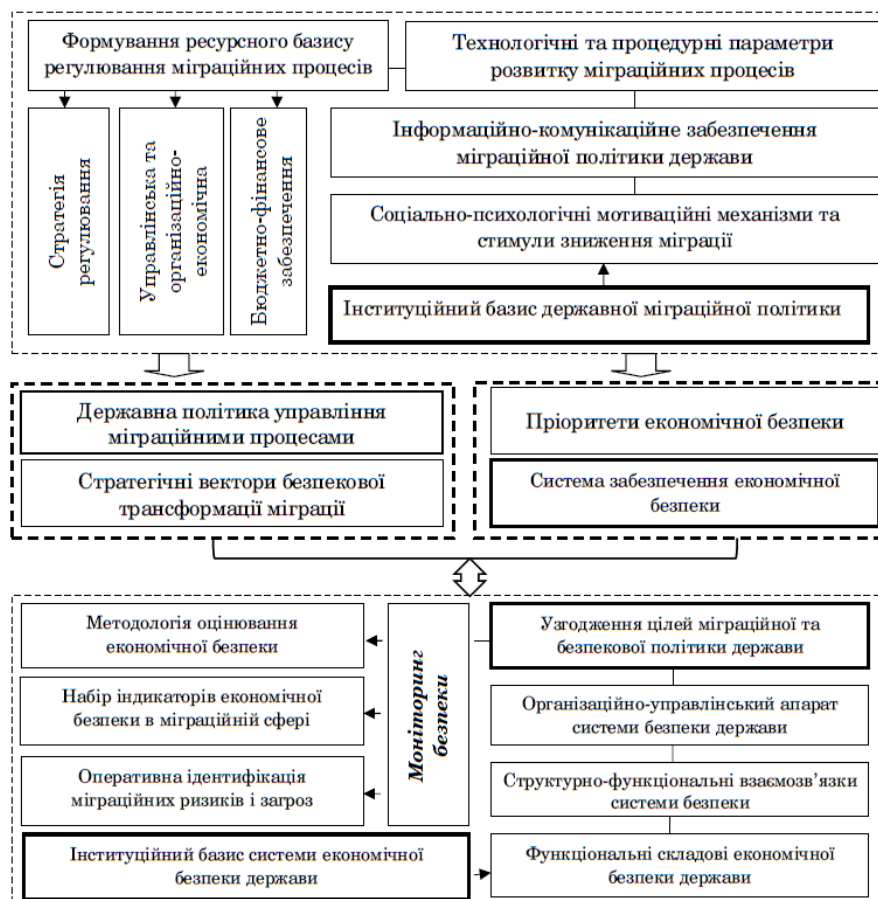

Рис. В.1. Механізм реалізації стратегічних векторів державної політики управління міграційними процесами в системі забезпечення економічної безпеки держави